

Aczél
György

A kor, amelyben élünk

kossuth

ACZÉL GYÖRGY

A kor, amelyben élünk

KISERŐ JELYZÉK

ÜNNEPI KÖNYVHÉT

Aczél György:

A kor amelyben élünk

ára 10.-Ft .....db

ACZÉL GYÖRGY

A kor, amelyben élünk

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ / 1979

ISBN 963 09 1456 5

© Aczél György, 1979

Folytatás és megújulás*

Az emberiség és népünk történelmének számos ténye bizonyítja, mily gyötrően nehéz nemzedékről nemzedékre átörökíteni a felgyülemlett és hasznosítható társadalmi-közösségi tapasztalatokat, s hogy nem kevesebb gondot jelent megtisztulni az öröklött rossztól, a létünkre tapadó salaktól.

A szocialista történelmi tudat lényeges eleme a fejlődés folyamatosságának helyes értelmezése. A marxisták abból a tudományos alapelvből indulnak ki, hogy a társadalom, a népek története: osztályharcok története. Ez korántsem jelenti és jelentheti azt, hogy a múltból csak a progresszió győzelmeit, csak a haladó osztályok hősieis küzdelmeit kell kiemelni és megérteni. Hazánk és népünk egész történelme a miénk, dicsőségeivel és kudarcaival együtt. De múltunkat kritikus szigorral kell megismernünk és megmérnünk, lehántva róla minden hamisítást, a régi, az új és a felújított hazug legendákat, hogy a valódi érték és jelentőség szerint becsüljük a történelmet, értsük meg azt a harcot, amit a honalapításért, a nemzeti függetlenségért, a társadalmi haladásért elődeink vívtak. Költészetté sűrítve József Attila mutat utat:

* Részlet „A történelmi tapasztalatátadás” c. írásból. Megjelent: Népszabadság, 1977. máj. 1. sz.

A világ vagyok – minden, ami volt, van:
a sok nemzetség, mely egymásra tör.
A honfoglalók győznek velem holtan
s a meghódoltak kínja meggyötör.
Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa –
török, tatár, tót, román kavarog
e szívben, mely e múltnak már adósa
szelíd jövővel – mai magyarok!

Múltunk az egész magyar történelem. A régmúltból progresszív hagyományként megőrizni az államteremtő I. István, Mátyás, a harcoló Dózsa, Rákóczi, a magyar felvilágosodás, a reformkor legjobbjainak céljait akarjuk. Folytatjuk szocialista életünk körülményei között – 1848 népi és nemesi forradalmárainak, Kossuthnak, Petőfinek, Táncsicsnak a törekvéseit, Frankel Leónak, az agrárszocialista mozgalomnak, a szervezett munkásmozgalom harcosainak, az őszirózsás 1918-nak és a Tanácsköztársaságnak a küzdelmeit, Ady, Bartók, Kodály, József Attila, a két világháború közötti szocialisták, radikálisok és a baloldali népi írók társadalmat felemelő munkáját. És természetesen vállaljuk és folytatjuk az 1945 óta eltelt évtizedek fényeit és küzdelmeit. De a megújulás jegyében szakítottunk történelmünknek azzal a „folyamatosságával”, amely Zápolyát, a labancokat, a megalkuvókat, a Tisza Istvánokat és Horthy Miklósokat, a néparulókat is történelmünk elfogadott múltjának tekinti. Az összefüggések ismerete nélkül múltunkról szólni csak üres szólam – az összefüggések ismeretével viszont jelent, jövőt átvilágító tudat.

A történelmi tudatossághoz tartozik annak megértése is, hogyan tekintjük *a szocialista folyamatos-*

ságot s azokat a tévedéseket, a szocializmustól idegen torzulásokat, amelyek e folyamatosság megszakításával fenyegettek. A torzulások elítélésének ürügyén azonban némelyek szocialista múltunknak azt a részét is el akarják utasítani, ami a maga idejében *helyes és szükséges* volt. Múltunk sok elemét „megszüntetve megőrizzük”, mint történelmünk értékeit, gazdag tapasztalatok forrását.

A legutóbbi három évtized hazánk létének jelenkora, de egyben történelem is, történelmi tapasztalatok gazdagságával. Ezért rendkívül fontos, hogy újra és újra tudatosan és felelősen végiggondoljuk a szocializmus építése során megtett utunkat: jövőnk érdekében a múltat és jelent.

Hazánk lakosságának immár fele a szovjet hadsereg véréldozatokkal terhes, hősi harcai nyomán felszabadított országban született. Élményszerűen ez a generáció nem élte át a háborús éveket, de tudatába kitörölhetetlenül bevésődött, hogy nemzeti történelmünk legjelentősebb fordulópontja elválaszthatatlanul összefügg a fasizmust legyőző, a népeket felszabadító Szovjetunió internacionalista küldetésével. E fiatalok közül egyre többen veszik ki részüket a szocializmus, az ország építésének nagy feladatából, osztoznak gondjaiban. Nekik már történelem az, ami nekünk életünk története. Miénk hát a felelősség, hogy ez a most felnövekvő, munkába lépő nemzedék az előttük járók tapasztalataiból mit vesz át és mit visz tovább. Ez biztosíthatja a szocializmus építésének zökkenőmentes folytatását, országunk, népünk további szellemi, erkölcsi, anyagi gyarapodását. De az is természetes, hogy ez a nemzedék a maga elképzelései szerint akarja továbbépíteni szocialista társadalmunkat, nem fogad el örök érvényűnek, változtathatatlan-

nak minden készen kapott megoldást. Ne is fogadja el annak!

A felszabadulás utáni időszak története – szocialista múltunk – nemzeti történelmünk része. Mindaz, amit a 32 év alatt elértünk, nagyrészt tudatos, forradalmi tevékenység, közös társadalomalakító munka eredménye volt. Köteteket kell majd írni erről az időről! Arról, hogy milyen mélyreható változások sora történt. Ma sem feledjük annak az időszaknak jó ízét, amikor örömmel mondtuk ki, Magyarország történetében először: „*Miénk a föld, miénk a gyár, miénk az iskola!*” Történelmi igazságtétel volt a földosztás és nagyszerű jelszava: „*Azé a föld, aki megműveli.*” Ebből sarjadt a parasztság emberi és gazdasági felemelkedését megvalósító termelőszövetkezeti mozgalom. A munkásosztály, a parasztság és az egész nép, a nemzet érdekeit fejezte ki a bankok, gyárak államosítása, az embert megalázó, testet és lelket gyötrő kapitalista kizsákmányolás felszámolása. Mindez ma is érvényes – egyre érvényesebb – jelszót teremtett: „*Tiéd az ország, magadnak építed.*” Épülni kezdtek a művelődési otthonok, a könyvespolcok új eszméket hirdető, új művekkel teltek meg. Olvasni kezdett a nép. Történelmi győzelem volt az iskolák államosítása, a nyolcosztályos általános iskolai oktatás megteremtése, megnyíltak a színházak, a képtárak kapui, és a dolgozó milliók először kóstoltak bele a kultúrával való találkozás örömébe. Az alkotók, a művészek megújult erővel láttak munkához, a népnek kezdett dolgozni a tudomány. A szocializmus erejét bizonyítja, hogy a kialakult szektásdogmatikus szemlélet és gyakorlat, az adminisztratív önkény csak akadályozni tudta a művészet és

tudomány, az alkotó munka kibontakozását, de megakadályozni nem!

A szocializmus épült 1949 és 1953 között is. Csak elismeréssel adózhatunk a pártban, az államapparátusban és tömegszervezetekben akkor dolgozó férfiak és nők tisztességes ezreinek, csak nagy megbecsüléssel gondolhatunk a dolgozó magyar nép millióira, amelyek országépítő akarattal – az önkényes gazdasági és politikai döntések társadalmi megalapozatlanságáról, a konstruált perek törvénysértő mivoltáról, valóságos háttéréről mit sem tudva, a szocializmus iránti tiszta bizalommal, áldozatkészen végezték munkájukat. Bár a szektás-dogmatikus szemlélet és módszer átszötte az egész közéletet, ez nem változtatott azon a tényen, hogy a gyárak, a föld, az iskolák a nép tulajdonába kerültek, hogy erősödtek a szocializmus alapjai. A felszabadult népet hatotta át a szocializmus eszméje és szeretete.

Ma is érvényes Kádár János összefogó értékelése a magyar forradalmi munkásmozgalomról, amelyet az MSZMP 1957 júniusában tartott országos értekezletén fogalmazott meg. „Pártunk váltakozó eredménnyel, de sohasem szűnő elszántsággal harcolt a Horthy-fasizmus ellen az illegalitás körülményei között huszonöt esztendőn keresztül. A felszabadulás után, amikor a szovjet hadsereg honvédő és népfelszabadító harcának eredményeképpen a Hitler-fasizmussal együtt a Horthy-fasizmus uralma is megsemmisült, a magyar munkásosztály pártja ezzel a kedvező történelmi helyzettel helyesen élve, tömörítette a munkásosztályt, a nép erőit és az 1945–1948-as évek alatt fokról fokra, ismét kiépítette a munkás-paraszt államot... Elmondhatjuk tehát, hogy 1918-tól, amióta a magyar munkás-

osztálynak forradalmi, élenjáró pártja van, a párt célkitűzése alapvető irányát illetően egyenes és helyes volt, és ezen az úton haladva nagy eredményeket ért el. Az 1949 és 1953 közötti időszakot alaposabban kell elemezni. Pártunk történetének ezt az időszakát is elsősorban a nagy pozitív eredmények jellemzik, de ennek az időszaknak a mérlegéhez hozzátartozik, hogy 1949-et követően mind fokozottabb mértékben kezdtek mutatkozni az eredmények mellett negatív jelenségek is.”

A néptől, a realitásoktól, az ország valóságától elszakadt vezetők abban az időben a szocializmus lényegével kerültek ellentétbe. Hibákat és bűnöket követtek el. Mindez tragikus következményekkel járt, tragikus áldozatokat követelt népünk, pártunk legjobbjainak sorából. Erkölcsi-politikai zavar keletkezett a szocializmus becsületes, lelkes és hívő százezrei és milliói között, amikor rá kellett döbbenniük, miként éltek vissza hitükkel, vágyaikkal és odaadásukkal egyes, a hatalomtól megszédült és azzal visszaélő lelkiismeretlen vezetők. Hányan keresték hibás utakon tévelyegve – szégyenükben és kesergésükben pánikba esve – a jóvátétel lehetőségét. És hányan veszítették el hitüket! Aki elfelejtkezik erről, az sohasem értheti meg, hogyan válhatott valóságos veszéllyé, majd véres valósággá 1956-ban az ellenforradalom.

Mégis, *visszavonhatatlan eredmények születtek abban a korszakban is*. Eredmények – a hibák, sikerek – a torzulások ellenére. Ezt ismerte el az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1956 decemberében hozott határozata is, amely máig is érvényesen fogalmazta meg az ellenforradalmi kísérlet négy fő okát. Akkor, amikor az állampolgárok millióival együtt a pártra is lidércnyomásként

hatottak még az ellenforradalom borzalmas élményei, bénítóan a szektás-dogmatikus időszak legrosszabb emlékei, s a revizionista bomlasztás okozta zavarok, a Központi Bizottság elvi alapon állva, nem engedett az akkor lélektanilag indokoltnak vagy érthetőnek látszó elfogultságoknak, és félreérthetetlenül kimondta: *„A párt történelmi feladata, hogy vezesse, segítse dolgozó népünket a szocialista társadalmi rend felépítésére hazánkban. Védi és továbbfejleszti a szocializmus építésének mindazokat a történelmi jelentőségű vívmányait, amelyeket népünk az elmúlt 12 év alatt – a hibás vezetési módszerek ellenére is – az alapvető tevékenységében marxista-leninista párt, az MDP vezetésével ért el.*

Ez az elvi szilárdság tette és teszi lehetővé, hogy pártunk azóta mindenkor következetesen fellépjen a szektás, a revizionista erőkkal szemben, az ellenforradalom hazai és külföldi propagandája ellen.

Ma, több mint húsz évvel e bonyodalmas és nem könnyű idők után látjuk csak igazán, mennyire helytálló és pontos volt ez az értékelés, mert sorra beérik a termése annak a magnak, amit a szocialista építés kezdetekor vetettünk el.

Történelmileg igazolódott: *a szükséges megújulás nélkülözhetetlen feltétele a szocialista folytonosság biztosításának.* A megújulás előfeltétele pedig *az objektív valóság szüntelen és őszinte szembesítése végzett munkánkkal, eredményeinkkel és célkitűzéseinkkel.* Állandó önvizsgálat, munkánk és elképzeléseink szigorú elemzése a nép színe előtt, ahogy azt pártunk ma teszi.

A szövetkezeti mozgalom tömegesen akkor ragadta magával a parasztságot, amikor a példa és a tiszta szó erejével győzték meg ennek helyességéről, megszűnt az adminisztratív kényszer; így küz-

döttük le azt a hamis előítéletet, amely azt hirdette, hogy az egyénileg gazdálkodó paraszt nem lesz képes sajátjának tekinteni a közöst. Az iparosítás akkor vált teljesebben az egész munkásosztály, az egész nép ügyévé, amikor az egész gazdaságpolitika realisabbá vált, a termelést és az építést összekapcsoltuk a dolgozók életviszonyainak rendszeres javításával. A szellemi életben, a kultúrában is akkor bontakozott ki szélesebb körűen az alkotó tevékenység, amikor a türelmetlenség, valamint a jobb- és „bal”-oldalnak elvtelen engedményeket nyújtó taktikázgatás helyébe az eszei vita és a meggyőzés lépett.

A folytonosság védelmében nem lehet és nem szabad súlyos hibákat és bűnöket igazolni, az osztályharc „elkerülhetetlen velejárójának” minősítve azokat. „Megvédésük” éppoly tarthatatlan, mint az az álláspont, amely a megtörtént torzulásokra hivatkozva a szocializmus építésének három évtizedét kérdőjelezi meg.

A marxista történeti tudat fejlesztése érdekében emlékeztetnünk kell Kádár János elvtársnak arra a fontos kijelentésére, amelyet 1957-es, fentebb már idézett beszédében tett: „...feltétlenül látnunk kell, hogy .– elsősorban talán a vezetés, de végső soron az egész pártmunka gyakorlatába – a hatalom teljes meghódítása után kerültek be a negatív vonások, tehát abban az időpontban, amikor lényegében nagyobb akadály nélkül lehetett volna előrehaladni”. S e gondolatának folytatása hasonlóan tanulságos: „...a hatalom kézbevétele kritikus próbatétel alá veti a pártot és az egyes kommunis-tákat is”.

Annak, hogy sikeresen szembeszálltunk e torzulásokkal, előfeltétele volt *a megalkuvó tendenciák*

elleni fellépés, annak kimondása – amit a párt 1957-ben megtett –, hogy a revizionista nézetek valójában burzsoá és kispolgári nézetek, amelyek a munkásosztály eszmei és politikai lefegyverzésére és a burzsoázia előtti behódolásra irányulnak. A revizionista nézetek képviselőinek útja a marxista-leninista elméletet meghamisító ideológiai fellépéstől, a frakcióharcon keresztül törvényszerűen az osztályáruláshoz, a burzsoázia táborába való átálláshoz vezet. Különösen fontos ezt szem előtt tartanunk most, amikor a politikai enyhülés ellenségei nemzetközi méretekben fokozzák ideológiai fellazításra irányuló erőfeszítéseiket.

Csak a lenini elvi politika ad biztosítékot a revizionista bomlasztás és a szektás hibák újraéledése ellen. Változatlanul érvényesek a párt határozatai mindkét káros elhajlás ellen, és 1962-ben hozott határozata a személyi kultuszról és a törvénytelen perekről. Az azóta eltelt kiteljesedő idő még jobban felerősíti a gyakorlatban beigazolódott határozat befejező sorait: *„Az MSZMP-nek a magyar nép által elismert történelmi érdeme, hogy véglegesen leszámolt a személyi kultusszal... Megszilárdult a törvényesség, a szocialista rend. A Magyar Népköztársaság minden törvénytisztelő polgára nyugodtan élhet és dolgozhat szocialista hazánkban.”*

A párt iránti bizalom alkotó fegyelmet kíván, s nem vakfegyelmet követel. Nem elvtelenséget és kritikátlanságot, nem szemet hunyást, ha elveinknek és meggyőződésünknek ellentmondó jelenségeket látunk. Az alkotó, öntudatos fegyelem szellemének kell áthatnia közéletünket, napi munkánkat, pedagógiai tevékenységünket, szellemi életünk és társadalmi mozgalmaink tevékeny hétköznapijait. Mert semmi sem hat bénítóbban az új nemzedék-

kekre, nincs, ami alkalmasabb volna arra, hogy közömbössé vagy cinikussá tegye a fiatalokat, mint az, ha a kortárs felnőtteket, a nagy szavakat használókat megalkuvóknak, pozícióvédőknek, s a kényes vagy nehéz helyzetekben elvteleneknek, némáknak, arcnélkülieknek látják. Vagy éppen álarcosoknak!

A szocializmusnak, a népet szolgáló pártnak nem fejbólintókra, bábokra, hanem öntudatos, munkájukkal, tetteikkel, szavaikkal hatni tudó, a nehézségeket is vállaló emberekre van szüksége.

A szocializmusban a folytonosság és a megújítás, az állhatatosság és a változás iránti érzék, képesség nem egymással ellentétes, hanem egymást feltételező fogalmak, készségek. A társadalmi és politikai változások mindig új feltételeket teremtenek a cselekvés számára, s a helyes lépés csak akkor lehetséges, ha időben ismerjük fel a helyzet változásait.

Erre tanít Lenin egész életműve. Ő a forradalmi átalakulások gyors egymásutánjában mindig meglátta az új feladatokat. És arra intette a kommunistákat, hogy mindenkor készek és képesek legyenek a megváltozott helyzetben szükséges új módszerek alkalmazására. A valóság türelmetlenül kérdez és világnézetünk segítségével az új kérdésekre mindig válaszolni kell. Különben korszerűtlenné válnánk. Tehát idejében fel kell ismernünk a változásokat, hogy ne kapkodjunk és ne késlekedjünk az új megoldások kidolgozásával.

Mai és holnapi tennivalóink megvalósításához ugyanarra a politikai-ideológiai egységre van szükségünk megtett utunk megítélésében, reális távlatainkhoz fűzött szilárd meggyőződésünkben, mint amit az utóbbi húsz év minden lényeges új társa-

dalmi elhatározásakor sikerült megteremtenünk. Ez további előrehaladásunk előfeltétele. Képesek erre csak úgy lehetünk, ha állhatatosan, oktan félelmektől megszabadulva, népünkben bízva dolgozunk tovább a párt vezetésével, a szocialista demokrácia kiteljesítésén.

Ez életbe vágóan fontos számunkra. Mert történelmünkől megtanultuk, hogy az egységet nem lehet sem „felülről” elrendelni, sem egyszer s mindenkorra örökre adottnak tekinteni. Csak formális és nem igaz az az egység, amely semmibe veszi a véleményeket, elfojtja a kétségeket, az aggályokat. Türelmes, meggyőző viták eredményeként jöhet csak létre az az egység, ami a jövő biztonságos építése érdekében szükséges. Nem állíthatjuk, hogy a *szocialista* demokrácia olyan csodaszer, amely tökéletes biztosítékot jelent minden jövőbeni tévedés ellen. Aki vállalja a cselekést, vállalja a tévedés kockázatát is. Természetesen megfelelő biztosítékok kellenek, hogy időben ismerjük fel tévedéseinket, hogy soha ne veszítsük szemünk elől a helyes, népünk érdekeit szogáló céljainkat, az útkeresés ne válhasson útvesztéssé. „Csak” erre biztosíték a szocialista demokrácia, és erre *csak* a szocialista demokrácia a biztosíték.

Tudjuk, hogy a szocializmus is emberi mű – emberek teszik otthonná és emberek élnek benne –, s az alkotó munkában az ember, a közösségi ember is, sőt az emberi közösség is tévedhet. S megtörténhet ez a jövőben is. Nem mondjuk, hogy „íme, ez a tökély, álljunk meg!” Nem kergetünk ábrándokat, nem ringatjuk magunkat az abszolút tökéletesség illúziójában. Nem tekintjük eszményinek azt, amit megvalósítottunk, de tudjuk, hogy meg-

kezdett és kijelölt utunk jó. Tudjuk ezt tapasztalattól, mert ezt az utat a történelem igazolta.

Éppen ezért, mert ezt tudva tudjuk és mert alkotó tudományos gondolkodás vezérel bennünket, szilárd meggyőződésünk, hogy a meghatározott fő irányba haladva érdemes még jobban, pontosabban, eredményesebben dolgoznunk. További fejlődésünk biztosítéka a milliók nemcsak tudássá, *tudattá* váló történelmi tapasztalata.

Eszméink érvényesítése*

A szocialista demokrácia fejlődését leginkább azzal mérhetjük, hogy mennyire élnek társadalmunk adta lehetőségeikkel a munkások, parasztok, értelmiségiek, hogyan és milyen hatással képesek a fejlődést befolyásolni. Az előrehaladást szolgáló javaslatok természetes velejárója a valóság őszinte feltárása, a kritika, a nehézségeinkkel is nyíltan foglalkozó eszmecsere, vita. E viták hasznosságát és indokoltságát mindenekelőtt az határozza meg, miért és milyen cél érdekében folynak. Igazi értelmük társadalmi kérdések esetében nem lehet más, mint az, hogy világosabban lássuk a fejlett szocializmus építésének korántsem egyszerű problémáit, időszerű feladatait, a megoldás útjait, módjait. Nem rendezünk mondvacsinált vitákat pusztán azért, hogy hazai ellenfeleinket vagy külső ellenségeinket megnyugtassuk („lám, nálunk is van vita”).

A marxizmus-leninizmus nem egyszer s mindenkorra meghatározott dogmák gyűjteménye, igazságait a valóság szüli: ez vitákban született és fejlődő tudomány. Szüntelen éltető eleme a valóságkutató, a konkrét igazságokat meghatározó vita. Nemcsak feltételezi, hanem nélkülözhetetlenül megköveteli a vitát, amely mindenkor több síkon folyik, marxisták között, marxisták és szövetsége-

* Megjelent: Népszabadság, 1977. aug. 20. sz.

seik, barátaik és támogatóik, marxisták és ellenfeleik, sőt marxisták és ellenségeik között is.

Az igazság megismerésében felbecsülhetetlen jelentősége van a szocialista világrendszer, mindezekelőtt a Szovjetunió létének, a szocialista világ lendületes fejlődésének, amely nemcsak a párbeszédhez biztosítja a meggyőző tényeket, hanem semmi mással nem pótolható tapasztalatokat nyújt a szabad, alkotó vitához. Ez is egyik éltetője az alkotó munkának, amelynek eredményei a szocialista országok politikai, gazdasági és kulturális fejlődésében testesülnek meg. Ezt történelmi igazsággként mondhatjuk az Októberi Forradalom 60. esztendejében.

A XX. századi burzsoáziának már nincsenek vezérlő eszméi és a tömegeket is magukkal ragadó eszményei. Ebből adódik a burzsoázia körében uralkodó szellemi zűrzavar. A szocializmus eszményei kiállták és kiállják a valóság próbáját, de ezzel együtt is szükség van az elvi tisztázó viták kontrolljára. A szocializmus világában – egyebek között – ezért is nélkülözhetetlenek a nyílt, közéleti polémiák.

A vitázó felek lehetnek barátok, szövetségesek vagy ellenfelek, lehetnek marxisták vagy idealisták, a vita közöttük mégis vita kell maradjon a szó igazi humanista értelmében. Kevés ember akad a világtörténelemben, aki Leninnél szenvedélyesebb, élesebb, maróbb, gúnyosabb hangon vitatkozott volna, de célja sohasem vitapartnere megsemmisítése, hanem helytelen nézeteinek bírálata volt. Munkánk minden szakaszában sok függött attól, hogy helyesen és jól, elvszerűen vitázunk-e. Hibáink és kudarcaink forrása is nemegyszer a viták hibás kezelése, a vitapartnerek elnémitása volt.

Társadalmi rendszerünkben az alkotó viták jelentősége egyre nő, s ez szükségszerűen következik fejlődésünknek abból a sajátosságából, hogy nem nélkülözheti a tudatosságnak a nézetek ütköztetése és egyeztetése útján születő magasrendű és széles egységét. Egységről szoltunk, mert a kibékíthetetlen osztályellentétektől megszabadult társadalmunkban a viták értelmét – saját belső dolgainkat illetően – elsősorban az határozza meg, hogy mennyire viszi előbbre a közös ügyet, segíti-e a szocialista nemzeti egységet s annak további fejlődését. A viták jelentőségét ebből a szempontból hangsúlyozzuk, s nem azt a szűk réteget kívánjuk elégedetté tenni, amely gyakran csak önző szándékainak demonstrálására, szűklátókörűen s nemegyszer pózolásból keresi az alkalmat ellenzéki, de inkább ellenzékieskedő fellépésre.

Nem kerüljük el velük sem a szükséges vitát, mert tudjuk, hogy e szűk réteget sem lehet pontosan elválasztani a becsületes szándékú tévedőktől, de még e szűk rétegen belülieket sem elszakítani szeretnénk, hanem minél többeket megnyerni. Elérni, hogy tudatukból a történelmi változások lassan kimossák a legfeljebb féligazságokat hordozó véleményeket. Minden haladni kívánó embert potenciális szövetségeseinknek tekintünk. Pártunknak az az álláspontja, hogy megnyerésük és meggyőzésük érdekében határozottabb, következetesebb ideológiai vitákat kell velük folytatnunk, kezdeményezőbb módon kell fellépünk helytelen nézeteikkel szemben. Nem jelenti elveink feladását az sem, ha elismerjük, hogy a párbeszéd számunkra is tanulságos, nemcsak hasznos. Az elvi alapokon folytatott vita sokoldalú elemzése az alkotó munkát, az esz-

mei tisztázódást elősegítő nélkülözhetetlen egységes folyamat része.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1977. júniusi ülése újra rámutatott arra, hogy a „*marxista-leninista elmélet propagálása, az ideológiai kérdések folyamatos tisztázása, a szövetségi politika érvényesítése egymással összefüggő, egyidejűleg megoldandó feladat*”. Ez a célkitűzés nem új, de újra és újra figyelmeztetnünk kell arra, hogy a marxizmus-leninizmus hegemoniájának kiküzdése nem egyszeri feladat, hanem rendkívül gondos, folyamatos meggyőzést igényel. A hangsúly a meggyőzésen van, mert eszméket nem lehet senkire parancsszóval ráerőszakolni. Tapasztalataink azt bizonyítják, hogy az érvekkel folytatott tiszta levegőjű, határozott hangvételű vita vonzza azokat, akiknek számára drága a szellem tisztessége, az ország jövője. Eszmecseréinkben az elvekre, a színvonalas okfejtésre támaszkodva ügyelnünk kell arra, hogy alapvető ideológiai és politikai kérdésekben semmilyen engedményt ne tegyünk. De nem szabad mindenestől elvetnünk azokat a nézeteket, véleményeket, amelyek bár nem tökéletesen megfogalmazott formákban, ha kevéredve is téveszmékkal, mégis társadalmunk valódi problémáira vonatkoznak. Ez a megállapítás egyben azt is tartalmazza, hogy az *ellenséges* nézeteket azért utasítjuk vissza, mert valóságunkat eltorzítják, s így nehezítik, gátolják a valós problémák megoldását. Nem a kritikát utasítjuk el: a segítő, a fejlődést előremozdító kritikát igényeljük. Viszont visszaverjük a hazugságokat, a torzításokat, a rendszerünk lényegét ellenségesen kezelő támadásokat.

Kádár János elvtárs a párt Központi Bizottságá-

nak 1957. júniusi beszámolójában arra figyelmeztetett: „*Nagyon fontos az ellenség elleni harcban, hogy a megtévedteket ne kezeljük ellenséggként, mert akkor magunk növeljük az ellenség táborát. A megtévedteket nem büntetni, hanem segíteni kell, hogy visszataláljanak a helyes útra.*” Az eszmék mai küzdőterén ugyanezen alapon állhatjuk meg a helyünket, csak ellenfeleink téves nézeteit reálisan mérlegelve, nézeteik okait is kutatva tudunk hatékonyan és állhatatos türelemmel érvelni.

Ha vitáink természetéről gondolkozunk, pontosan kell meghatározni az eszmecsere módszereit is. Nyilvánvaló, hogy nem a hatalom és nem is a hangerő, hanem a szavak, érvek hitelét növelő példamutatás, a pontos tárgyismeret és a meggyőző okfejtés viheti előre ezeket a párbeszédet, adhatja meg „az igazat mondd, ne csak a valódit” hitelét.

A viták eredményessége azon is múlik, hogy megtaláljuk-e a legmegfelelőbb formákat és fórumokat. E tekintetben alapos gonddal kell eljárunk. Mérlegelni kell, hogy mely vitákat helyesebb egyéni beszélgetéseként, szűkebb kerekasztal-tanácskozásokként lefolytatni, s melyeket célszerűbb a szakmai fórumok szűkebb vagy a sajtó, a rádió, a televízió szélesebb nyilvánossága elé vinni.

Hozzáteendő mindehhez, hogy nem értik igazán elveinket azok, akik a következetes vitáktól szövetségi politikánkat féltik. Nekünk politikai szövetségünk minden magyar állampolgár, aki együtt munkálkodik velünk hazánk építésén, népünk jólétén – bármilyen világnézetet vall is. Mindenki, aki velünk együtt halad, társunk, még ha egyelőre csak egy bizonyos állomásig akar is együtt haladni velünk. A mi felelősségünk, hogy munka közben elősegítsük az ilyen becsületes emberek közeledését

eszméinkhez, hogy ne csak mellettünk, hanem egyre szorosabban velünk együtt haladjanak, hogy megértsék a történelem logikáját, s ne „szálljanak ki” azon az állomáson, amelyet eredetileg úticéljukként kitűztek, hanem velünk együtt folytassák a történelmi „utazást”.

*

A vallásos hívőkkel folytatott dialógusban mi senkit sem akarunk legyőzni, csak meggyőzni, hiszen bízunk kapcsolataink elmélyülésében és nem feledjük, hogy népünk érdekében be kell vonnunk a közös társadalmi cselekvés áramkörébe a különböző forrásokból származó kezdeményezéseket. Az egyházak Magyarországon éppen azért tudták helyüket megtalálni az átalakult szocialista világban, mert alkotmányunk vallásszabadságot biztosít, a hit intézményes és személyes szabadságát egyaránt.

Eredménynek tekintjük, hogy egyházi tisztségviselők mindinkább felismerik, hogy – az ő szavaikkal szólva – a szeretet gyakorlásának a kapitalista rend szab korlátot, s ezért tudják elvállalni a mi céljaink érdekében való mindennapi munkát. Az együttműködés elfogadása az egyházak részéről dialógusunk továbbvitelének alapja.

A szövetségi politika keretében elvi alapokon kell vitatkoznunk a nacionalizmusra még hajló csoportokkal is. Tudatában vagyunk annak, hogy ez a vita érzékeny pontokat érint, olyan kérdésekről van szó, amelyek megoldásán nem lehet egyhamar túljutni, s ezt csak a szocializmus teljes győzelme hozhatja meg, mind az egyes társadalmakon belül, mind a nemzetközi kapcsolatokban.

A viták tisztaságát és eredményességét akadá-

lyozza azonban, ha a nacionalista színezetű ideológia egy-egy polémiában hátsó gondolatként, kísérő jelenséggént van jelen, vagy ha a nemzeti gyűlölködés, vagy a hamis mítoszok hirdetése – bármily rejtett formában – érvényesülhet. Erre is érvényesek *Ady Endre* hetven évvel ezelőtt mondott szavai: aki ellensége a haladásnak, az nem lehet hazafi, még ha egész nap a nemzeti himnuszot énekli is.

Jó vita volt például a népesedési vita, amelyben – még ha voltak ennek is nemkívánatos kísérőjelenségei – a társadalmi haladás és a nemzeti érdekek képviselte találkozott. Ezt igazolják a megtett intézkedések is.

Ugyancsak szövetségi politikánk elvei szabják meg vitáink jellegét a közösségi gondjainktól elrugaszkodó nemzeti nihilista, illetve kispolgári nézetű emberekkel, akiknek körében az életvitel, az erkölcsi felfogás, a közélettől való tartózkodás tekintetében a sznob példa dominál, vagy még tovább él a múlt, vagy egyik-másik eleme újratermelődik.

Az utóbbi két esztendő nyilvános sajtóbeli vitáit szemügyre véve, azt látjuk, hogy vita folyt a termelőszövetkezetek helyzetéről és ezen belül a háztáji gazdaságok szerepéről. Vitatkoztunk a beruházások arányairól. Erősen foglalkoztatta a magyar közvéleményt utunk helyes, marxista értékelésének továbbmunkálása. Széles körű vita folyt a nemzeti hagyományokról, Rákóczi Ferenc történeti szerepéről, a mohácsi vész előzményeiről és következményeiről. Éppen e polémiák egyik ága a most is folyó vita a történelmi publicisztikáról. A televízióban és a sajtóban is széles érdeklődést keltett a mai építészetről, annak hibáiról és lehetőségeiről folytatott polémia. Egymástól olykor függetlenül, de a lényegét illetően összefüggően vitatkoztunk és fo-

gunk is még vitatkozni a különböző fórumokon a pedagógusok helyzetéről, a közoktatási reformról, az anyanyelvi műveltségről. Hosszú hónapokon át folyt az éles és szenvedélyes színházi vita, majd a magyar történelemről szóló ismeretek külföldi terjesztésével foglalkozó eszmecsere.

Mindezek azt bizonyították, hogy a közvélemény legszélesebb rétegei bekapcsolódnak a sajtóban, a rádióban vagy a televízióban kezdeményezett vitákba. Érzik, hogy a vitákban rólunk, róluk, a társadalomról, jelenünk és jövőnk egy-egy fontos kérdésében alakítunk ki állásfoglalást. Legtöbbször közvetett, olykor közvetlen módon is.

Bár a vita hiánya bizonyára a demokrácia csorbulására vagy hiányára mutat, téves volna azt hinni, hogy a viták – akármilyenek! – önmagukban a demokrácia bizonyítékai. Értelmes és az igazságot érvényre juttató vitákra van szükségünk, és egy-egy eszmecsere részeredményeinek összefoglalására, értékelésére. A szűkebb körben lezajlott – a társadalmi és gazdasági életet, a művészetet, irodalmat érintő – polémiák eredményeit érdemes nagyobb nyilvánosság elé vinni; közkinccsé tenni az új és igaz gondolatokat, állást foglalni marxista világnézetünk alapján. Demokratikus közéletünk teret enged a nézetkülönbségek kifejtésének és segíti a polémiák alkotó kifejlődését. Nem engedheti meg viszont, hogy az eszmék összecsapása helyett álviták elburjánzása, sanda indulatok, méltatlan perlekedések fertőzzék szellemi életünket, hogy személyi érdekek és ellenszenvek próbáljanak elvi köntösben vívott viták ürügyén érvényesülni – és ugyanakkor lényegi kérdésekről eltereljék a közfigyelmet.

A vitákban nem személyek győznek személyek felett, hanem helyes eszmék – hibás nézetek vagy tév-

eszmék felett. Ezért nem kudarcc, ha egy-egy kérdésben azt mondjuk: megváltoztatjuk véleményünket, mert meggyőztek vagy kölcsönösen korrigáltuk nézeteinket. Akinek szilárd a meggyőződése, az az alapvető igazság ismeretében nemcsak képes, hanem kész is arra, hogy tanuljon, és kimondja, ha tévedett.

Szellemi életünk atmoszférájához hozzátartozik az is, hogy *a polémiákban soha nem lehet érv semmilyen hatalmi pozíció.* Aki vitázik, annak mintegy el kell felejtenie, hogy hatalom van a kezében. De ugyanígy nem lehet érv meggyőző igazságokkal szemben valamiféle olcsó ellenzékieskedés.

Nem érti a szocialista demokráizmus lényegét, kompromittálja törekvéseinket, aki azért hallgat meg másokat, mert meg *kell* hallgatnia őket, s aztán úgy áll fel az asztaltól, ahogy leült. Csak az tud másokat meggyőzni, aki maga is meggyőzhető. Számunkra a vita tehát soha nem lehet formalitás. Azért sem, mert csak megismert és megértett nézetekkel lehet polemizálni, és azért sem, mert nem zárhatjuk ki annak lehetőségét, hogy olyasmit tudjunk meg, akár csak részigazságot, amiből tanulhatunk, sőt amiből tanulnunk kell.

*

Egyszerre kell vállalnia a kockázatot és a felelősséget mindenkinek, aki nyilvános vitákban részt vesz, tudva, hogy ma hazánkban még a látszólag szűkebb szakmai, irodalmi, művészeti, tudományos vitákra is százezrek figyelnek. Nő a tanulási vágy, megvalósul a közművelődési program, és ennek következményeképp mind többen vesznek kézbe folyóiratot azzal a szándékkal, hogy tanuljanak a vitákból.

Csalódást okoz, ha a vita csak a bennfentesek számára érthető, és jogos ellenérzést ébreszt, ha személyes indulatoktól, partikuláris érdekektől fűtött a hangvétel. Soha nem szabad megfélekezni arról, hogy aki vitázik – közéleti tevékenységet folytat. Arról sem, hogy vitapartnereink közt egyre több akad, aki részigazságért indul harcba, s ezt nekünk mindig fel kell ismernünk, és be kell építenünk a teljes igényű igazságba. A megértésre való törekvés azonban sohasem jelentheti azt, hogy minden nézetet, a helytelen nézeteket is némán tudomásul kell venni. Tévednek, akik azt gondolják, hogy a szocialista demokráciát, a vita szabadságát csak akkor tartjuk tiszteletben, ha nem szólalunk meg, bármit hallunk is. *A némák marxizmusa – nem marxizmus.*

Igazságaink védelme és a kezdeményező ideológiai munka soha nem jelentheti a valóságunkat érő jogos bírálat visszautasítását, gyöngeségeink, megoldatlan problémáink elhallgatását, a visszaélések leplezését. Nem védi, hanem veszélyezteti eszméink hitelét az, akinek nincs szeme észrevenni és nincs bátorsága szóvá tenni társadalmi fejlődésünk ellentmondásait. Egy konkrétan körülhatárolt kérdésre – adott időben – csak egy helyes válasz adható – nem lévén többfajta igazság. De azt is tudnunk-látnunk kell, hogy sokfelől indulhatnak utak az igazság megközelítésére. A pluralista álláspont elutasítása az igazság kérdésében nem jelenti azt, hogy a ma optimálisan helyesnek, tudományosnak tartott válasz egyszer s mindenkorra a lehetséges legjobb és végérvényes válasz is egyúttal. S azt sem jelenti, hogy részkérdésekben ne közelíthetnék meg a helyes választ nem-marxisták, hozzájárulva az optimális megoldás kialakításához. Ez a hozzájárulás szükséges és nélkülözhetetlen a tudományok

és művészetek fejlődése és a társadalom előrehaladása szempontjából egyaránt. A politikai és szakmai vezetés elsőrendű kötelessége, hogy ezt a nem csupán morális, hanem általában minden alkotó munka számára kötelező elvet segítse megvalósítani, elsősorban saját példájával.

A szocialista demokrácia erőteljes fejlesztése megköveteli, hogy minél nagyobb tömegek vegyenek részt egy-egy mégoly népszerű döntésnek az első pillantásra számba sem vehető következményeinek és alternatíváinak kitapintásában is.

Mi azért polemizálunk, mert a valóság új kérdéseket tesz fel, és közösen kell választ találnunk arra, hogy itt és most mik a teendőink, s mi a teendők sorrendje a szocializmus előbbrevitele érdekében.

A párt ideológiai, politikai egysége nem zárja ki, sőt feltételezi, hogy a kommunisták egymás között is megvitassák a végzett munka, az elért fejlődés tapasztalatait és a további teendőket, különösen a fejlődés új állomásaihoz érkezve. A párt ideológiai egysége vitákban alakul ki, újul meg s emelkedik mind magasabb szintre.

Többek között azért is nélkülözhetetlenek egymás közötti vitáink, mert elméletünknek és valóságismeretünknek egyaránt szüksége van a vitákban szembesített nézetek kontrolljára. Marxistának lenni *nem állapot*, amely az emberek életének valamely pillanatában bekövetkezik, *hanem folyamat*, mert a helyes marxista megoldásokat mindig újra meg újra kell kiküzdeni, hiszen nem vagyunk birtokában a bölcsék kövének, és senki sem gondolhatja, hogy álláspontja a tudás utolsó szava.

A kommunistáknak azonban úgy kell vitatkoznuk, hogy minden szó és minden hangsúly kifejezze együvé tartozásukat, elvtársi szolidaritásukat, az

elért történelmi eredmények tudatát, azt a meggyőződést, hogy ügyünket csak a kollektív gondolkodás és cselekvés viheti előre. Az igazság ellen és közös ügyünk ellen vét, aki szubjektivista módon polemizál, és személyében is támadja a más véleményen levőket, illetve aki minden bírálatban saját személye elleni támadást vél felfedezni.

A párton belüli vitáknak megvan – az önként vállalt pártfegyelem által szabályozott – rendje, amely megköveteli a lenini normák betartását. Elsőrendű jelentőségük ezért a határozatok előtti viták, egészen a legfelsőbb pártforumokig, majd a határozat után a mindenkire kötelező egységes végrehajtás. *„A pártban megengedhetetlen az egyes határozatok, állásfoglalások önkényes, szubjektív értelmezése, ami nemegyszer még felelős beosztású tisztviselők részéről is előfordult”* – mondotta Kádár elvtárs a XI. kongresszuson és hozzátette, hogy a lenini elveket *„nem kevésbé sértik meg azok, akik nem tartják meg a pártdemokráciát”*. Vagyis nem tartják tiszteletben a párttagok jogait, nem igénylik véleményüket, javaslataikat, vagy figyelmen kívül hagyják azokat. A párttagoknak a határozatokat végre kell hajtaniuk, de jogukban áll fenntartani véleményüket, és tovább keresni a maguk igazát a mozgalomban, egészen a kongresszusig.

A kommunista, akit meggyőződése *„belülről vezérel”*, a pártfegyelem által közvetlen nem szabályozott *„kötetlen”* vitákban is azzal a felelősséggel vesz részt, amely figyelembe veszi a világnézetünk-ből, tennivalóinkból és gondjainkból következő íratlan normákat. Nem formális szabályok ezek, hanem a közösségi, a szocialista társadalom érdekeit szolgáló kommunista vitamorál normái. A kommunista, amikor alárendeli magát a pártfegyelem-

nek, nem a szabadságáról mond le. Ellenkezőleg: a legnagyobb szabadságot választotta, amikor a társadalom fejlődése, az ember felszabadulása szempontjából leghatékonyabb irányító szervezetbe lépett és cselekedni kezdett.

Pártunk kormányzó párt, s ez olyan helyzetet teremt, amelyben nekünk, kommunistáknak, mintegy „önmagunk ellenzékeként” is figyelni kell minden lépésünket. Ennek a feladatnak a teljesítését, az önkormányzott, elsősorban a párton belüli vitáink jelentik, amelyekkel egyben példát kell mutatni minden társadalmi szervezet és minden kisebb közösség számára is.

A kommunisták az ország irányító és egyben leghatékonyabb szervezetének tagjai. Vitájukra egy egész ország figyel, vitáikért a munkásosztály és az egész ország előtt felelnek. A kommunisták közötti viták kimenetelén a párt és a társadalmi közvélemény a kommunisták egységét és teljesítőképességét méri.

Tapasztalataink megtanítottak arra, hogy az egymáshoz közelállók vitái olykor nagyon is élesek. Ez érthető és természetes. Hiszen olyanok vitatkoznak, akik közel állnak egymáshoz, azonosak a szándékaik, a céljaik, tehát az éles hangvétel a minél jobb, a minél gyorsabb megoldást sürgeti, s nem képzelt ellenség rémképét kívánja felidézni. Nem a viták élességét vagy szenvedélyességét kell tompítani, hiszen küzdelem ez is a javából: megtalálni közösen az optimális megoldásokat, leküzdve saját elavult gondolatainkat is. Küzdelem ez mindenfajta szubjektivizmus ellen, amit száműznünk kell az egyazon ügy mellett elkötelezettek polémiáiból.

Vitázzunk és cselekedjünk közösségi-szellemi fele-

lősségünk tudatában. Szerényen, hangoskodás nélkül, igazunk tudatában, jövőnkben bízva, higgadtan szólunk, de nincs kisebbségi érzetünk sem. Nem kerülünk eufóriás állapotba, azt gondolván, hogy mindenki a mi szavunkra figyel, de távol áll tőlünk minden történelmi gátlásosság is, nem hisszük, hogy hiányoznak képességeink a fejlődésre, hiszünk a szocialista távlatok lehetőségében. Bismarck undorító göggel és megvetéssel mondta, hogy nem képzelhet el nagyobb szerencsétlenséget, mint egy kis nemzet fiának lenni. Nem hiszem, hogy az igazi értékek csak a négyzetkilométerek sokaságától, a lélekszám nagyságától függenének, sokkal inkább attól, hogy mit tud közölni a világgal egy nép.

Szocialista rendszerünk alapjai erősek. Élvezi népünk támogatását. Szilárd, hatalmas erőt képviselő szövetségi rendszer egyenjogú tagjaként aktív nemzetközi tevékenységet folytatunk. Nem kell félünk sem állampolgáraink véleményétől, sem bármilyen nemzetközi dialógustól. Inkább örömmel fogadjuk a vitázó szót, elismerjük és támogatjuk a „konstruktív keresés” jogát, mert meggyőződésünk, hogy így biztosabban, gyorsabban és könnyebben juthatunk előre...

Angola

a társadalmi haladás útján*

Megtisztelő számunkra, hogy átadhatjuk Önöknek a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága első titkára, Kádár János elvtárs és a szocializmust építő magyar nép elvtársi és baráti üdvözlétét.

Nagyszerű érzés, hogy itt lehetünk Angola földjén, megismerhetjük országukat, találkozhatunk népük legjobbjával, az MPLA harcosaival, vezetőivel, és jelen lehetünk az angolai dolgozók marxista-leninista élcsapat pártjának születésénél. Együtt ünnepelhetjük győzelmüket, közös győzelmünket.

Pártunk, népünk a tisztelet és a testvéri szolidaritás érzésével viseltetett az angolai nép önfeláldozó nemzeti felszabadítási harca és a harc vezetője, az Angolai Népi Felszabadítási Mozgalom iránt. Tiszteli és becsüli dr. Agostinho Neto elvtársat, aki több alkalommal is látogatást tett nálunk, és harcostársait, mert történelmi érdemeik vannak abban, hogy Angola népe lerázta magáról a fél évezredes rabság igáját, és elindult a függetlenség, a szocialista fejlődés nagyszerű távlatokat ígérő útján.

Hatvan évvel ezelőtt még egyetlen győzelmes munkásforradalom, a Nagy Október fénye világított földünkön. Ma már, az orosz munkásosztály

* Felszólalás az MPLA I. kongresszusán. Megjelent: Az MPLA I. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1978.

forradalmát követően, a szovjet tapasztalatokat is saját viszonyaikra alkalmazó győztes forradalmak tüzei felelnek egymásnak négy kontinensen: Európában, Ázsiában, Latin-Amerikában és Afrikában. E forradalmi folyamat feltartóztatására a monopóliumok, az imperialista hatalmak, a reakció az egymás elleni ádáz konkurrenciaharc ellenére is, érdekeiket egyeztetve nemzetközi szövetségre lépnek. *A tőke nemzetközi összefogásával és szolidaritásával szembe kell állítani a munkások, kizsákmányoltak és elnyomottak internacionalista összefogását, a szocialista országok, a világ kommunista és haladó mozgalmait és a nemzeti felszabadítási mozgalmak nemzetközi szövetségét.* A történelem tanúsítja és tanúsítani fogja, hogy *a mi internacionalizmusunk erősebb mindenféle kapitalista szolidaritásnál*, mert elsőrendű célunk a társadalmi igazságosság, s az igazság is nekünk szolgál.

A proletár internacionalizmussal természetesen vele jár, hogy az a nép, melyet a nemzetközi szolidaritás segített győzelme kivívásában, forradalmi vívmányainak védelmében, maga is segítse a függetlenségükért, a társadalmi haladásért küzdő népeket. Ennek az internacionalista kötelességtudatnak nagyszerű példáját adta és adja ma Kuba. De az internacionalizmust helyesen értelmező pártok és népek mind így vannak ezzel; tudják, hogy az internacionalizmus adta előnyüket kamatoztatni kell más népek javára. Ezt az utat járják a Szovjetunió, a többi szocialista ország népei, s Angola is.

A nemzetközi összefogás és szolidaritás lényeges eleme és feltétele ma az, hogy a Szovjetunió és a szocialista országok belső építőmunkája, világpolitikai küzdelme a haladó erők javára változtatta meg a nemzetközi erőviszonyokat, s ezzel kedvező

körülmények jöttek létre a még elnyomott és kiszákmányolt népek harcához.

Pártunk és kormányunk nemzetközi politikája arra irányul, hogy a Szovjetunióval és más szocialista országokkal – a világ valamennyi kommunista pártjával és haladó mozgalmával együtt – előmozdítsuk és továbbfejlesszük az enyhülési folyamatot, a békéért és a társadalmi haladásért vívott harcot.

Kiállunk a termonukleáris világháború elhárításaért, a helyi háborúk felszámolásáért, a vitás kérdések tárgyalások útján való megoldásáért. Azt valljuk, hogy az imperializmus terveivel szemben összehangolt együttműködésre van szükség a szocialista országok és a forradalmi felszabadító mozgalmak között. Támogatjuk az apartheid-rendszerek ellen küzdő népeket és szervezeteket. Kiszélesítjük és elmélyítjük kapcsolatainkat az LNC-vel, a SWAPO-val és a zimbabwei forradalmi szervezetekkel. Támogatjuk a frontországok (Angola, Zambia, Botswana, Tanzánia, Mozambik. – *A szerk.*) erőfeszítéseit, az Afrikai Egységsszervezet haladó törekvéseit.

A magyar nép küzdelmes történelme során ismerte fel a szolidaritás, az internacionalizmus jelentőségét és értékét. 1919-ben Magyarországon megteremtettük az első munkáshatalmat. A nemzetközi reakció azonban akkor még eredményesen tudott összefogni ellenünk; leverte a Tanácsköztársaságot. A szovjet Vörös Hadsereg nem tudott segítségünkre sietni, mert maga is élethalálharcot folytatott a fölfegyverzett belső reakciós erők és tizennégy imperialista hatalom intervenciós csapatai ellen. A második világháborúban a Szovjetunió volt a fő ereje a német fasiszta rendszert szétzúzó de-

mokratikus koalíciónak, a Szovjetunió verte szét a német fasizmussal szövetséges Magyarország katonai gépezetét, s meghozta népünknek a felszabadulást. A népi erők megteremtették saját hatalmukat, új haza építéséhez kezdhettek. Amikor a belső és a külső reakció 1956-ban megtámadta a munkáshatalmat, a Szovjetunió segítségével vertük vissza a támadást és győztünk az ellenforradalom fölött. Népünk legújabb kori történetének néhány sorsfordulóját felvillantva, érzékeltetni szerettem volna az internacionalizmus és a szolidaritás nélkülözhetetlenségét a nemzeti függetlenségért, a társadalmi haladásért folytatott harcban.

A kommunista mozgalom valóra váltja Leninnek azt a tanítását is, hogy az anyaország proletariátusának kötelessége segíteni a saját burzsoáziája által elnyomott nemzetek függetlenségi harcát. A *Portugál Kommunista Párt* nehéz és veszélyes körülmények között nevelte és neveli saját népét az internacionalizmus szellemében. Korábban propaganda- és szervező tevékenységet folytatott a portugál hadseregben a gyarmati háború ellen, ma pedig ébren tartja a portugál munkásosztály legjobbjainak lelkiismeretét és emlékezetét az egykori gyarmatok iránti felelősségben, mert tudja, hogy kölcsönösség van az anyaország proletariátusának harca és a gyarmati népek harca között. A gyarmatokon folyó politikai és katonai küzdelmek gyengítették és bomlasztották az anyaország burzsoáziájának hatalmi rendszerét. Az Önök harca jelentős mértékben járult hozzá Portugália fasiszta rendszerének megbuktatásához. Ez a szolidaritás végső soron a történelem közösen írt lapja, a közösen kiontott vér, az egymást gazdagító felhalmozott tapasztalatok, a nemzetközi együttműködés eredménye.

A szocialista forradalomba való átnövés útjai és formái különbözőek. Lenin már az Októberi Forradalom után kifejtette, hogy a proletárhatalom oroszországi megteremtésének példáján tanulva, a gyarmati népek összekapcsolhatják a függetlenségért vívott harcukat a szocializmusért vívott harccal. Nem kell megismételniük az európai fejlődést, kifejleszteni a kapitalizmust, mielőtt áttérhetnének a szocializmusra, mert támaszkodhatnak a kapitalizmussal folytatott harcban megedzett pártok és munkásosztályok tapasztalataira.

A szocializmust építő népek közös úton haladnak. A közös út annyit jelent, hogy *az út iránya és célja azonos*, hogy az útépítésnek vannak általános szabályai és törvényszerűségei. A közös úton azonban csak úgy lehet haladni, ha minden nép megépíti *a maga útszakaszát*. A saját közetek ismeretében törli fel a talajt, robbantja fel az akadályokat, alkalmazkodik a terep- és az éghajlati viszonyokhoz. Az útépítés munkáját, fáradozásait, nehézségeit nem lehet elkerülni, de föl lehet és föl kell használni mások tapasztalatait, segítségét. Magyarország a tapasztalatok birtokában, a közös törvényszerűségek ismeretében és alkalmazásával halad a népek országútján.

A szocializmus építésének magyarországi tapasztalatai is igazolják és igazolták a marxizmus-leninizmus tanítását a forradalmi munkáspárt vezető szerepének szükségességéről, a forradalmi erők, mindenekelőtt a szocialista országok összefogásának, együttműködésének nélkülözhetetlenségéről, a munkásosztály és a többi dolgozó osztály és réteg szövetségének jelentőségéről. Megtanultuk, hogy meg kell nyernünk mindazokat, akiknek érdekei lényegében egybeesnek a szocializmus építésével.

A dolgozók iránt tanúsított bizalommal lehet erő-

sebbé tenni a rendszert. Az elvi szilárdság, a bizalom és a türelem tette lehetővé a proletárhatalom megszilárdítását, mezőgazdaságunknak a termelés egyidejű növelésével történő, zökkenőmentes szocialista átszervezését, a gyümölcsöző együttműködést a hívőkkel, az egyházak képviselőivel és a nemzetiiségekkel, a harmonikus kapcsolatokat a régi értelmiséggel, s az új értelmiség nevelését.

Lenin tanítása szerint – és ezt a gyakorlat nagyszerűen bizonyította – a dolgozók hatalmának megteremtésével lehet meggyorsítani a termelőerők fejlődését, a nép műveltségi szintjének emelését.

Elsősorban persze saját tapasztalatainkról szólhatok. Mi egy háború által lerombolt országot örököltünk. Ezen a talajon kezdtünk hozzá a forradalom végigviteléhez, a szocialista építéshez. A tőkés helyére munkásokat, forradalmi értelmiségieket állítottunk a vállalatok élére. Munkások és parasztok, a néphez hű értelmiségiek kezébe került az állam, a közigazgatás, a gazdasági és kulturális élet irányítása. A kifosztott országból a tőkésekkel együtt elmenekült a szakemberek nem kis része is. A munkásigazgatók a dolgozók érdekeinek érvényesítése során váltak szakértőkké. A dolgozók soraiból és gyerekeikből új értelmiséget neveltünk, miközben velünk maradt a régi értelmiségiek jelentős része. A tőkésék sohasem tanulhatják meg védekezni a dolgozók érdekeit. De a munkások és a parasztok megszerezhetik azt a tudást, amellyel szolgálhatják osztályuk érdekeit. A burzsoá propaganda azt híreszteli, hogy a proletárdiktatúrával kisebbségi uralmat teremtettünk. A tények másról tanúskodnak. A munkásosztály a hatalmát az egész nép felszabadítására használja fel úgy, hogy mélyreható társadalmi és gazdasági változásokat hajt végre az

osztálykülönbségek fokozatos megszüntetése, a népjólét emelése érdekében.

Azonos vagy hasonló feladatokat oldottak meg azonos vagy hasonló módon a többi szocialista országban. Tudjuk, hogy Angola is megtalálja e feladatok megoldásának módját.

Nem tetszik az angolai nép útválasztása az imperialista sajtónak; nincs ínyükre a volt gyarmatosítóknak, hogy az angolai nép a munkásosztály, a dolgozó nép hatalmát kívánja megteremteni.

Azt kérdezik: milyen munkáshatalom lesz az olyan országban, ahol jelenleg a munkásosztály aránya az egész lakosságnak mindössze tíz százaléka?

Természetesen ez az arány, sok más tényezővel együtt, sajátos megoldási módokat kíván az angolai forradalom továbbfejlesztésében, de semmiképpen nem jelenti, hogy a szocialista forradalom törvénye nem érvényesülhet.

A forradalom alapvető igazsága, hogy a munkásosztály önmagával együtt az egész dolgozó népet, az egész nemzetet szabadítja fel az elnyomás, a kiszákmányolás, a jogfosztottság alól. *A munkáshatalom nem a munkások szűkebb körének valami sajátos privilégiuma, hanem politikai eszköz az egész nép hatalma megteremtésének, az egész nép, a nemzet föl-emelkedésének.*

A szocializmus tud csak emberhez méltó életet biztosítani mindenki számára, és ez minden jog nélkülözhetetlen előfeltétele. Az imperialisták, akik ma nagy hűhót csapnak a jogokról, ezen a földrészén is a puszta élethez való jogot tagadták és tagadják meg a népektől. Ez így volt a rabszolgakereskedelem korában, a gyarmatosítás korában, ez nyil-

vánult meg azokban az irtóháborúkban, amelyeket az algériai nép ellen, a vietnami nép ellen folytattak, abban a több mint száz helyi háborúban, amelyet 1945 óta robbantottak ki. Magasztalják a jogokat, miközben népirtást folytatnak, az ember élethez való jogát követelőket bebörtönzik, kínpadra viszik, internálják, ahogy Dél-Afrikában történt.

Az angolai nép győzelme azoknak a harcoknak a kiteljesedését is jelenti, amelyek a második világháború óta az afrikai kontinensen folytatódnak. Hosszú időn keresztül úgy beszéltünk Afrikáról, mint a nélkülöző, az éhező, a szenvedő kontinensről. Majd kezdtünk beszélni a felébredt Afrikáról, a harcoló Afrikáról. Ma már beszélhetünk a győzelmet arató, a szocialista társadalom építésének feltételeit megteremtő kontinensről. Afrika a forradalmi elméletet gazdagító földrész is.

A forradalmi elmélet és gyakorlat tárházát már eddig is új, értékes elemekkel gazdagította az angolai forradalom, amelynek folyamatában az MPLA mostani kongresszusa, a marxista-leninista élcsapat párt létrehozása új korszak kezdetét jelenti.

Az ötvenes évek végén Amílcar Cabral gyakran visszatért arra a gondolatra, hogy elméletileg kell megalapozni a harc gyakorlatát, a harc perspektíváit. Ennek érdekében meg kell ismerni Afrika konkrét valóságát, azokat a sajátosságokat, amelyek között a harcot folytatni kell. Cabralnak ez a felismerése szorosan kapcsolódott Leninnek ahhoz az útmutatásához, hogy a gyarmati országoknak, ahol a kapitalizmus előtti viszonyok uralkodnak még, meg kell tanulniuk a kommunizmus általános elméletét és gyakorlati tapasztalatait az európai országokban ismeretlen, sajátos viszonyoknak megfelelően alkalmazni.

Az MPLA megalakulása óta körültekintően elemezte a gyarmati viszonyokból fakadó gazdasági és társadalmi szerkezet, az osztályharc és az osztályszövetség, a nemzetté válás sajátosságait, a fegyveres és nem fegyveres harci formák összehangolását, a nemzetközi feltételekben bekövetkező változásokat és ezek kihatásait az angolai nemzeti felszabadító mozgalomra. Ennek is köszönhető, hogy a függetlenségi harc vezető erejévé vált, és meg tudta nyerni a tömegeket. A jelenlegi szakaszban a nemzeti demokratikus forradalom átfejlesztése népi demokratikus forradalommal megköveteli a hagyományos társadalom által kitermelt konzervativizmus és regionalizmus visszaszorítását, egy olyan államhatalmi rendszer kiépítését, amely erősíti az egységet, elősegíti a nemzetté válás folyamatát, korlátozza a honi burzsoázia kifejlődését, ellenőrzi a külföldi tőkét s átalakítja a gyarmati rendszertől örökölt gazdaságot, társadalmi tagozódást és kultúrát.

Országunkat nehéz feladat elé állítja *az új kultúra megteremtése*. Ennek kettős követelményt kell ki-elégítenie: feltámasztani, életre kelteni a múlt értékeit, hagyományait, amelyeket a portugál gyarmatosítók lenéztek és visszaszorítottak, és szélesre tárni az ablakokat a külvilágra, az egyetemes kultúrára. A mi tapasztalataink azt mutatják, hogy ennek a kettős követelménynek a megvalósítása során két fő veszélyt kell elhárítani. Az egyik a múltba fordulás, ami elzárkózással, elszegényedéssel jár, mert elutasít mindent, ami nem ősi, nemzeti. Afrikában ezt a magatartást, hozzáállást a negritude mozgalom emelte elméletté. Aki így gondolkodik, tulajdonképpen fajelmélettel lép föl a faji megkülönböztetés ellen, s ezzel a világ más részein élő dolgozók szolidaritásától fosztja meg önmagát. A másik veszély

mindannak kritikátlan átvétele, majmolása, ami külföldi. A virágzó kultúrák azok, amelyek építenek a hagyományokra, fejlesztik a múlt tovább élő értékes örökségét, s képesek befogadni az emberiség egyetemmes kultúrájából és a civilizáció vívmányaiból mindazt, amivel gazdagítani tudják saját nemzeti kultúrájukat. Ebben fejeződik ki a ragaszkodás a nép valódi érdekeihez.

Egy magyar költő a legsötétebb elnyomás, a fasiszmus éveiben szenvedéseit és ragaszkodását magyarságához, a magyar zászló színeihez így fejezte ki:

Megölik a költőt, mert az igazra tanít
Tudja, hogy piros a vér,
fehér a hó,
és a pipacs szöszöcske szára zöld.

Megható volt számunkra olvasni Neto elnök versét, aki szintén a piros, fehér és zöld színekkel fejezi ki, hogy a nép alkotó munkája egykor a nép boldogulását fogja szolgálni, hogy Angola földjének gazdagsága a haladással gazdaggá teszi majd népét.

A mi földjeink
piroslanak a kávétól,
fehérlenek a gyapottól,
zöldellnek a kukoricától.
Gyarapodni fogunk.

Az Önök következetes, áldozatos harcaért a legnagyobb kárpótlás az angolai nép hálája, szeretete. Így teljesedik be Neto elvtárs börtönben írt, költői-forradalmi jóvendölése: „*Boldogok, akiket igazság éhe, szomja vezérel. Övék lesz a haza s a nép köszönete.*”

Mindennapok és távlatok*

Gyakori jelenség, hogy az élet mindennapos bonyodalmai közepette nehezen vesszük észre az igazán nagy összefüggéseket: az átlagos, közepes évben az átlagon felülit és az átlagon alulit; egy-egy győzelmünkben az ellentmondásokat; egy-egy vereségben — mert hát ez is előfordul — a kibontakozás felé mutató irányt is. Szóval, *nem mindig látjuk a folyamat egészét térben és időben, így eredményeink elbizakodottá, nehézségeink pesszimistává tehetnek bennünket.* Úgy járhatunk, mint Anatole France „Fehér kövön” című könyvének hőse, a római prokurátor, aki Athén utcáin sétálgatva arról beszélget filozófusaival, hogy vajon mi lesz majd az új vallás. S akkor rongyos embereket látnak, veszekedve, vitatkozva. A vitákba beavatkozó prokurátor filozófustársaival együtt megállapítja, hogy sok minden lehet majd az új vallás, de ezeké a vitatkozóké biztosan nem lesz az. „Ezek” a vitatkozók Szent Pál és társai voltak...

Minél nagyobb időszakot tekintünk át, annál világosabban látjuk az eseményeket, annál helyesebben tájékozódunk, értjük meg az összefüggéseket. 1977-ben ünnepeltük a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulóját. 1978-ban és 1979-ben emlékezünk meg az őszi rózsás forradalomról és prole-

* A Hazafias Népfront Országos Tanácsának 1978. január 13-i ülésén elhangzott hozzászólás jegyzőkönyve alapján.

tárforradalomról, a Magyar Tanácsköztársaságról. Az ilyen *megemlékezések igazi értelme*, hogy tágitják az ember látószögét, *segítenek eligazodni a történelemben*.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a nemzetközi imperializmus különféle s nagyrészt együttes fellépése nem volt képes legyűrni az oroszországi proletárforradalmat. Az első világháborúban győztes hatalmaknak azonban Közép-Európában sikerült visszaszorítani a szocialista erőket. Ennek az egységes fellépésnek estek áldozatul a magyar nép forradalmi is 1918–1919-ben. Nemegyszer olvasom, hogy a Magyar Tanácsköztársaság megbukott. Ez így nem pontos. A *Magyar Tanácsköztársaság* nem bukott meg, a Tanácsköztársaságot a francia, a cseh, a román és más országok burzsoáziájának összefogott fegyveres ereje megdöntötte. Nem árt erre emlékezni, mert világosan mutatja: a burzsoázia akkor sem szégyellt s azóta sem szégyell beavatkozni más országok belügyeibe – akár a saját polgári demokratikus eszméi ellenében is –, ha veszélyeztetve érezte vagy érzi érdekeit, ha a reakciós osztályérdekből táplálkozó nacionalizmus segíthet saját dolgozó osztályainak pacifikálásában. Nem árt emlékezni, hogy *akkor* a trianoni békeszerződés büntetés volt a feudális-tőkés osztályérdekekért vívott s elvesztett háborúért, de mindenekelőtt az 1919-es Magyar Tanácsköztársaságért, a világ második szovjethatalmáért volt büntetés, amit a nemzetáruló magyar ellenforradalmárokkal szövetséget imperialista túlerő mért a magyar nemzetre, *a forradalmi és nemzeti érdekeinket egyaránt képviselő Magyar Tanácsköztársaságra*.

Az 1978-as év a 40. évfordulója annak, hogy a spanyol nép szabadságharcát eltiporták. Emlékez-

zünk: alapjában külső idegen erők segítségével döntötték meg a Spanyol Köztársaságot is. Polgári demokratikus kormányok – a francia és az angol kormány – farizeus módon szemet hunytak afelett, hogy a német és olasz fasizmus nagy erővel, döntően vett részt a demokratikus spanyol rendszer elleni harcban.

Az évfordulók arra is emlékeztetnek, milyen jelentősége van korunkban *a szocialista világnak, a Szovjetuniónak, a proletár internacionalizmusnak: egyre erősebb gátat szab az imperialista, haladás-ellenes agresszióknak.*

1945 után a lerombolt Európa romjai között népi demokratikus forradalmak zajlottak, szocialista államok születtek. Milyen korszak volt ez?

Hidegháborús feszültség telepedett a világra, a harmadik világháború fenyegető réme: az Egyesült Államok még atommonopóliummal rendelkezett. Olyan viszonyok között kényszerítették a szocialista országokra a fegyverkezési versenyt, amikor a Szovjetunióban, a népi demokratikus országokban a háború okozta pusztítás nyomait kellett eltüntetni. Hatalmasat fordult a világ a mai napig, amikor a szocialista forradalom nemcsak egy ország határain lépett túl, hanem *négy* kontinensen vált-válik valósággá.

Ami Európát illeti, az elmúlt 33 esztendőre úgy tekinthet vissza, mint írott történelmének leghosszabb békés korszakára. Ez is szorosan összefügg azzal, hogy *a szocializmus világrendszerré vált*, azzal a nagymértékben megnövekedett és növekvő szereppel, amelyet a Szovjetunió, a szocialista országok, a béke erői töltenek be a nemzetközi életben. A Szovjetunió léte, a szocialista országok, a béke erőinek súlya az, ami döntően akadályozza az im-

perializmus ellentmondásainak – s nemcsak a két világrendszer ellentmondásainak! – világháborúba torkolló, fegyveres konfliktusokkal való „megoldását”.

Korszakos jelentőségű, hogy 1945 óta 84 gyarmati ország vált függetlenné Indiától Algériáig, Vietnamtól Kubáig, Jementől Angoláig. De *a haladásnak nemcsak diadalai voltak* — ezek sorából kiemelkedik az első szocialista állam létrejötte az amerikai kontinensen, a vietnami nép felbecsülhetetlen jelentőségű győzelme, számos afrikai nép harcának sikere –, hanem vereségei is, gondoljunk a chilei nép tragédiájára.

Az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság, a Spanyol Köztársaság s Chile. Mindhármat levertek – külső erővel verték le. *Csak a Szovjetunió, a szocialista tábor léte, a haladó erők összefogása biztosítja, hogy az önállóvá lett, független, haladó országok között nem lett tízből, húszból vagy harmincből Chile.*

Győzelmeinket sem lehet kész, befejezett eredménynek tekinteni. Itt is érvényes: a mindennapok, a jelen csak a távlatokkal együtt értelmezhető.

A történelem új feladványokat, egyre bonyolultabb kérdéseket tesz fel az emberiségnek, mindenkinek, akinek felelőssége van hazája és a világ sorsa iránt.

Százmilliók jutottak először az emberi élet jogához, a társadalmi haladás lehetőségéhez *a volt gyarmati országokban*, de a győzelem nem idilli állapotok kezdete, a korábbinál bonyolultabb és igen nehéz feladatok kerülnek napirendre. A szocializmus és a haladás útjai változatosak. Más módszereket kell találni a fejlett tőkés viszonyok között,

s megint mást ott, ahol a gyarmati múlt, a törzsi viszonyok roppant örökségével kell megküzdeni.

A *reális távlatok*, amelyeket az idő, a változás-fejlődés mindennappá, jelen idővé érlel, eligazítanak bennünket a különböző társadalmi rendszerű országok *békés egymás mellett élésének* kérdésében is. Ha csak a mát nézzük, hajlamosak vagyunk egészséges aggodalom nélkül biztosnak, természetadta módon természetesen venni a békés egymás mellett élés eredményességét – ha jól mennek a dolgok; s bizalmatlanul, gyanakodva tekinteni magát az elvet – ha itt és most éppen rosszul. Ezzel a, mondhatjuk: metafizikus gondolkodással készülnek az olyan „forradalmi” elméletek, amelyek a békés egymás mellett élést oportunizmusnak, egyfajta – rossz – taktikai fogásnak tekintik. Sokan azt hitték az 1960-as évek elején, hogy megmerevedtek a frontok, hogy hosszú időre olyan marad a világ térképe, mint amilyen akkor volt. S néhány év alatt megalapozatlannak bizonyult minden olyan aggály, hogy a békés egymás mellett élés a status quót tartja fenn a világ nem szocialista részén. Hibás volt minden ilyen elemzés, mert nem látta, hogy a béke nekünk, a szocializmusnak és a haladásnak dolgozik, azt, hogy a *békés egymás mellett élés körülményei között elsősorban a szocializmus és a haladás erői erősödnek*. Úgy lehet, sokakat az zavar meg, hogy *ez a lényegi összefüggés is ellentmondásokban, bonyolultan, néha kitérőkkel, sőt visszaesésekkel érvényesül*, s nem a kétségtelenül kényelmes, ám reálisan nem létező egyenes úton.

Voltak, akik a tőkés világ 1973–1974-ben kirobbant és elmélyült gazdasági válságát először pusztán a kapitalizmus manőverének tartották. De kiderült, hogy a válság valódi és általános jellegű; a tőkés-

országok forradalmi mozgalmai előtt újabb feladatok vetődtek fel és új lehetőségek nyíltak. Az országok sorában egyre nagyobb tömegek ismerik fel, hogy csak a kommunista pártok bevonásával lehet ebből, a dolgozó tömegeket keményen sújtó helyzetből kijutni.

Csakhogy: ez a folyamat sem nyílegyenesen halad előre. Az időleges megtorpanásokra ismét „új teóriák” születnek: lám – mondják –, a nyugat-európai kommunista pártok megbűnhődtek-bűnhődnek a „liberalizmusukért”, csődöt mondott a történelmi kompromisszum, a népfrontpolitika. Előre hát a valóban „forradalmi módszerek”, a terror felé – így az újbalos csoportok. Ellenkezőleg, a megtorpanást az okozza, hogy egyes kommunista pártok még mindig nem küzdötték le dogmatizmusukat, még demokratikusabbá, még európaiabbá kell lenniük – így támad az ezeken a pártokon belül felélénkült ellenzék.

Mi nem hisszük, hogy magunkra vállalhatjuk az osztó igazság funkcióját. Minden párt saját feladata, hogy az új helyzetet elemezze, s ha szükséges, módosítsa elképzeléseit: ő felel tevékenységéért, a ma és a holnap, a hazai és a nemzetközi munkássztály, a haladó emberiség előtt. Természetesen ugyanez a joga és kötelessége megvan a szocializmust építő országok kommunista pártjainak is.

A haladással szemben álló erők eszköztárában manapság két módszer került előtérbe. Az egyik: megkísérelni olyan benyomást kelteni, mintha a tőkés világban a haladó erők, a kommunisták előretörésének a létező szocializmustól való elhatárolódás volna a feltétele. Előfordul, hogy a vélt érdekek, a napi taktikai siker egyébként korántsem mindig igazolódo reményében egyes elvtársaink is elősegítik ezt a

látszatot. Ideális követelmények, szinte a „nagy-könyvben megírt” kommunizmus, a távolabbi jövő nézőpontjából ítélnék meg egy-egy lépést, amit nem értenek vagy nem akarnak érteni; s teszik ezt néha saját elméleti és gyakorlati cselekvésük csálhatatlanságának, tévedhetetlenségének olyan magabiztosságával, amely – mint mindannyian tudjuk – éppen a dogmatizmus sajátja. Holott mindezeknek az országoknak a munkásosztálya, dolgozó népe számára – s ezt mind többen tudatosítják is – a megvalósult szocializmus szövetségést, nélkülözhetetlen nemzetközi, politikai és morális segítséget, támaszt jelent. *És ha eredményeinket eléri, hibáinkat elkerülik, nehézségeink egyikét-másikat nem élik át, akkor ezt nem ellenünkben, hanem – nem kis részben – miattunk, általunk és velünk együtt érhetik el.*

A reakciós taktika másik eszköze: *az emberi jogok védelmének címén támadják a szocialista országokat.* Az eddiginél határozottabban kell rámutatnunk, hogy e jogok érvényesítésében miénk az elsőbbség. Nálunk a valóban emberi jogok érvényesülnek. Sem most, sem a jövőben nem fogadhatjuk el mércének az emberellenes, antihumánus, haladásellenes magatartás, cselekvés jogát.

Lehet-e nálunk „másképpen” gondolkodni? Gondolkodni, persze, mindenképpen lehet. Ha a cselekvés szabadságát nézzük, akkor már nem mindegy, mi ennek a „másképpen”-nek a tartalma.

Ha a „másképp” tényleges kárt okoz a többi ember szabadságának, a társadalom érdekének, akkor éppen a tartalmas, reális szabadság érvényessége követeli meg a kritikát vagy – amennyiben törvényeinket is sérti – akár az adminisztratív intézkedéseket is. Félreértés ne essék: nem örülünk, ha kényszerítő intézkedéseket kell alkalmaznunk, bár-

milyen indokolt, s bármely ritka esetben tesszük is. Azt is tudjuk, hogy komoly pozíciójú burzsoá államférfiak, s kevésbé komoly polgári újságírók felhasználják ezeket ellenünk, a tőkés világ kommunista pártjai ellen is. Olykor egyes testvérpártok sajtója is „védekező szenzációt” csinál ezekből az ügyekből, még hozzá nemritkán úgy, hogy némely cikkíró meglehetősen egyoldalúan tájékozódik ilyenkor. Ez nem éppen szerencsés, de nem tartjuk tragédiának. A baj az lenne, ha elvtársaink ezeken keresztül látnák és láttatnák a mi eredményekben gazdag, de *igazi gondokban* sem szűkölködő szocialista építőmunkánkat.

A tőkésországok kommunista és munkásmozgalma előtt megnyíló új lehetőségek hasznosításához *nélkülözhetetlen elsősorban saját, de más országok, népek tapasztalatainak átgondolása, alkotó felhasználása is.* Megtanultuk, mennyire fontos saját múltunk és jelenünk következetes, önámítástól mentes elemzése. Az emlékezet nélküli párt, az emlékezet nélküli ember, aki hamarabb kész elítélni mások dogmatizmusát – esetleg jórészt vélt dogmatizmusát –, mint saját múltjával és jelenével szembenézni, az a jelenben és a jövőben könnyen utat téveszthet. Más pártok, országok, népek tapasztalataiból – eredményeikből és hibáikból – tanulni szintén szükséges és szintén tagadhatatlanul bonyolult dolog. A mi tapasztalataink másolása éppoly nagy hiba lenne, mint a közös vonások, a megtett út tapasztalatainak mellőzése. *Lenin* 1902-ben a világban szétterjedő munkásmozgalom dimenzióira alkalmazva ezt a felismerést, a következőket írta: „... a szociáldemokrata mozgalom már lényegénél fogva nemzetközi. Ez nemcsak azt jelenti, hogy kötelességünk harcolni a nemzeti sovinizmus ellen.

Ez azt is jelenti, hogy egy fiatal országban meginduló mozgalom csak úgy lehet eredményes, ha fel tudja dolgozni más országok tapasztalatait. Ehhez azonban nem elegendő a tapasztalatok egyszerű ismerete, vagy a legújabb határozatok egyszerű lemásolása. Ehhez az szükséges, hogy ezeket a tapasztalatokat kritikával tudjuk alkalmazni és önállóan tudjuk mérlegelni. Csak el kell gondolni, mily hatalmasan megnőtt és elágazott a modern munkásmozgalom, hogy megértsük, az elméleti erőknek és a politikai (és éppúgy forradalmi) tapasztalatoknak mekkora tartalékára van szükség ennek a feladatnak a végrehajtására.”

A szocialista országok és a kapitalista államok kommunista és munkáspártjainak, progresszív erőinek alapvető érdekei azonosak, s ennek talaján lehetséges és szükséges, hogy fokozzák együttműködésüket.

Az a hangoskodó kampány, amelyet egyes *burzsoá sajtóorgánumok* – hamisítványok felhasználásával is – *a lenini tanítás ellen* folytatnak, átlátszó és kudarcra ítélt próbálkozás. A burzsoá „marxológia” komoly gondot fordít a mi elméletünk tisztaságára-hatékonyságára! Emlékezzünk: pár évtizede az igazi leninizmust kérte számon, éppen akkor, amikor maguk a kommunista pártok az SZKP XX. kongresszusa nyomán döntő lépést tettek a lenini elmélet és gyakorlat helyreállításáért. Jó pár éve nem a leninizmus volt már a téma, hanem az „igazi marxizmus”, ami úgy állt elő, hogy szembeállították a „korai” és „késői” Marxot. Újabban ismét hangsúlyosan került előtérbe a leninizmus, de kritikai éllel, mert már szinte az „igazi marxisták” kötelességévé tennék Lenin és a lenini tanítás megtagadását.

A manipuláció sémája egyszerű: kreálni kell egy egyoldalú, dogmatikus Lenint, leninizmust, s utána bírálni-elvetni az antidogmatizmus, az „igazán európai sajátosságok” nevében. Úgy hisszük, nem szerencsés dolog lépre menni a polgári elméletek „Lenin-képének”, s közben nem látni, hogy ez nagy kárára van a dogmatikus, a kész sémákban való gondolkodás elleni harcnak is. *Mi nem fogadjuk el a hamis Lenin-képet.* Elméleti és gyakorlati tapasztalataink arról győztek meg bennünket, s ezt a meggyőződést határozottan képviseljük, hogy *a leninizmus az, amelynek jegyében választ adhatunk korunk egészének lényegi kérdéseire.* Meggyőződésünk továbbá, hogy éppen Lenin volt az, aki legmagasabb fokon volt képes *a kor egyetemes követelményeit a maga történelmi sajátágaiban, különösségében értelmezni.* S végül, hangsúlyozzuk – éppen a leninizmus betűje és szelleme alapján –, a világ előtt álló új problémákra új elemzésekkel kell válaszolnunk. Ebben is érvényes a lenini módszer: a konkrét helyzet konkrét elemzésének szükségességéről van szó.

Napjainkban a polgári-kispolgári gondolat „új” hajtása azzal kelleti magát, hogy tovább lépett Marxon is, Leninen is; s merre? a semmi (még csak nem is az igazi Semmi!) felé. Divatba jött a filozófia-ellenesség, a reakciós irracionizmus; az „ész trónfosztása” – ahogyan ezt Lukács György nevezte. Csodálkozás vagy (és) elátkozás helyett komolyan kell elemeznünk azokat a feltételeket, amelyek ezt az *antifilozófiát* szülik. Megint csak azt mondhatjuk: a ma problémái – beleértve a szocialista építés gondjait is – a távlat nélküli gondolkodás esetében talajt jelenthetnek az efféle kétségbeesés számára. Valóban, a társadalmi haladás, az értelem, az ésszerűség nehezen, váltakozó sikerű har-

cokban tör magának utat, egy-egy igazi vagy vélt apály elfedi a fejlődést.

A polgári-kispolgári gondolat „nem tűri” az ellentmondásokat. Látna az értelmes polgári dialektika csődjét, azt, hogy a tőkés társadalom valósága valóban szétfeszítette a kapitalizmust ellentmondásaiban is racionálisnak gondoló klasszikus filozófia világképét, saját szellemi őseit átkozza. Ezért lett például a mai antifilozófusok szemében Hegel ismét döglött kutya. Az antifilozófusok számára Marx dialektikus racionalizmusa idegen és érthetetlen. Mindennek nem önmagában a gondolkodásuk szegényessége az oka: ez csak következménye annak, hogy a polgári-kispolgári értelmiségi rosszul tűri a kapitalizmus bizonytalanságait, és még inkább rosszul tűri a kibontakozó szocializmus kibontakozó ésszerűségét. És fogja fel bár saját gondolatait-emócióit az antifilozófia tiszta lelkiismerettel, úgy, hogy az ésszerűtlen, emberellenes kapitalizmus fennmaradása vagy a szocializmus vélt – de akár tényleges – fogyatékoságai indokolják azokat, objektíve ez az álláspont mindenképpen lefegyverez. Azt a társadalmi cselekvést gátolja, amellyel egyedül lehet túllépni a tőkés társadalom irracionálisán: a kommunista és munkásmozgalom, a haladó emberiség harcát a társadalmi progresszióért, a szocializmus megvalósulásáért és továbbépítéséért.

A mai antifilozófus „jogutóda” az 1960-as évek új-balos „forradalmárának”, az elmúlt évek demokratikus-humanistájának, ma pedig elméleti támasza a „baloldali” terrorizmusnak – akár tudja, akár nem. Az antifilozófia a legszélsőségesebb reakciót segíti, ismét bizonyítva azt, hogy a szélsőbal és a szélsőjobb egymást erősíti, akár akarja, akár nem.

A nemzetközi élet gyakorlata és gondolatvilága azt mutatja, hogy a következő időszakban sem lesz kevésbé bonyolult a világ.

A jövő a jelen határain kívül van, ahogy szokták mondani, de a jelenben gyökeredzik és minden új lépés új problémákat fog felvetni, amelyeket észrevenni s megoldani a mi dolgunk. József Attila mondta: „A lét dadog, csak a törvény a tiszta beszéd”. A lét dadogásában kell meglátnunk a törvényt: a mindennapok sokszor ellentmondó eseményeiben a fejlődés fő vonalát, a változó világ újabb és újabb törvényeit.

*

A továbbiakban néhány belpolitikai kérdésről szölok. Hatalmas utat tettünk meg. 1956 után kongresszusainkat általában az adott kongresszus fő kérdését jól kifejező jelzővel ruháztuk fel. A VII. kongresszusra azt mondtuk, az ellenforradalom utáni konszolidáció kongresszusa. A VIII. kongresszus a mezőgazdaság szocialista átszervezése befejezésének kongresszusa volt, a IX.-et a gazdaságirányítás új rendszerének bevezetése fémjelezte. A X. kongresszuson hangsúlyt kapott, hogy nemcsak ötéves feladataink vannak, a kongresszus fő jelszava lett: a szocializmus építése magasabb szinten. A XI. kongresszuson – a programban is megfogalmazva – célul tűztük ki a fejlett szocialista társadalom építését.

Nemcsak öt, hanem 10–15–20 éves távlatokban tudunk és kell is gondolkodnunk. A szocialista építés első nagy korszaka, amely milliók sorsának átrendeződésével járt, lezárulóban van. A munkásosztály számban, súlyban a legnagyobb osztállyá

változott. A mezőgazdaság átalakult, a szocialista mezőgazdaság megváltoztatta a falu képét. Az értelmiség beilleszkedett és egységesült a társadalomba. Mindez mutatja, hogy új korszakot kezdünk. Nemcsak gazdaságunk, hanem *a társadalom egésze az intenzív fejlődés korszakába lépett*, magunk mögött hagytuk a fejlesztés korábbi, extenzív szakaszát.

Az intenzív szocialista fejlődés e korszaka a gazdaságban is sok új megközelítést követel.

A külgazdasági kapcsolatoknál általában a hátrányokról szoktunk beszélni. Mit jelent végül is a cserearányromlás, mit jelentenek más, rosszabbodó külgazdasági feltételeink? Kétségtelenül nehezebben valósulnak meg a kitűzött célok, valamelyest szerényebb célokat tűzhetünk ki. Ezt nem lehet nem tudomásul venni. De legalább ennyire nem lehet csak tudomásul venni! A mai feltételeknek, meggyőződésem, hosszabb távon bizonyos előnyei is vannak. Rákényszerültünk arra, hogy okosabban, jobban dolgozzunk, pontosabban szervezzük meg a munkánkat.

Egy változó világ lendületes fejlődést kíván és ehhez sok millió ember meggyőződése, meggyőzése is kell. Tovább növekszik tehát minden ember lehetősége és felelőssége, mindenekelőtt a párt, a kommunisták felelőssége, hogy az emberek lehetőségeit támogassuk, segítsünk élni a lehetőségekkel. A feladat nagy. Meg kell teremteni a struktúraváltozásnak a feltételeit, amely alkalmassá teszi gazdaságunkat arra, hogy rugalmasan beleilleszkedjen a szocialista gazdasági integráció révén a fejlődő új világba, s az új szocialista világgal együtt a világ gazdaság egészébe. A stabilitásnak és rugalmasságnak egyszerre kell jelen lennie.

Tervgazdálkodásunk előnyei megmutatkoztak az

elmúlt évek kritikus helyzetében is. A népgazdaság irányításának reformja, amit végrehajtottunk, s amelyet a tapasztalatok alapján és a változó feltételek figyelembevételével továbbfejlesztettünk, alkalmazkodóképesebbé tette népgazdaságunkat, a korábbinál jobban biztosította a kezdeményezést, jobban fokozta az érdekeltséget. Mindez még nem elég. Sokszor éppen az egyes vezetők érdekeltsége elégtelen.

Az, hogy Magyarországon nincs és nem lesz munkanélküliség, hogy teljes a foglalkoztatottság, történelmi vívmány. De nem szabad visszaélni vele. Olyan közmorált kell megalapozni és kibontakoztatni, amely e történelmi vívmányokat úgy tartja fenn, hogy közben az emberek jobban dolgoznak.

A mi gazdaságunk nyitott, de nem védtelen. Nemzeti jövedelmünknek közel felét a külkereskedelem útján termeljük meg, ennek kétharmadát a szocialista viszonylatú külkereskedelem révén. Talán nem jó az a gyakran használt fogalmazás, hogy nem engedjük begyűrűzni a nemzetközi cserearányromlást. Ennek a fogalmazásnak az volt a következménye, hogy hosszú időn át a vállalatokat is megvédtük az állami költségvetés eszközeivel a várható negatív hatásoktól. Néha nem vettük eléggé tekintetbe a létező egyéni, vállalati érdeket, nem tettük eléggé világossá, hogy azoknak ténylegesen a közös, az ország, a társadalom érdekeivel összhangban kell lenniük. Kényelmessé tesz, ha az állami költségvetés a vállalatoknak, üzemeknek, intézményeknek valami hamis biztonságot ad. Nekünk előnyeink vannak, és ha okosak vagyunk, akkor most a körülmények kényszerítő hatását arra használjuk, hogy a szocialista ésszerűség szellemében, az új helyzetnek megfelelően gyorsítsuk gazdasági szerkeze-

tünk átalakítását. A hatékonyság – amit mostanában használunk – nem varázsszó, ehhez a gazdasági feltételekkel összhangban jó politikai viszonyok, jó társadalmi környezet, közérzet, jó légkör kell. Úgy gondoljuk, ez megvan az országban.

*

Az intenzív gazdaságfejlesztéssel és a társadalom egészének fejlődésével együtt fokozódnak a tudomány, az oktatás, az egészségügy feladatai. E pillanatban 80 ezer ember dolgozik *a tudomány* területén. Annyi, mint egy nagy iparágban. Többségükben nagy szellemi erőt képviselnek, ugyanakkor sok a felhasználatlan erő és energia. Nem sikerült megfelelően kialakítani a tudomány és a gyakorlat kapcsolatát, azt, hogy a gyakorlat rendszeresen kérdezzen, s a tudomány időben válaszoljon a feltett kérdésekre. Most elfogadta a kormány a tudomány középtávú tervezésének új rendszerét. Ez látszólag kis részkérdés, mégis nagy probléma megoldását jelentheti az eddigi hosszú távú és az éves tervek után: a tudomány közvetlenebbül igazodhat a népgazdaság lépéseihez.

A népgazdaság, vagy más ágazatok ötéves tervei mindenekelőtt azt tartalmazzák, ami abban az ötéves tervben történik, történhet. A tudománynak – ugyanúgy, mint az oktatásnak – kettős feladata van. Amikor az ötéves tervet teljesíti, foglalkoznia kell a következő ötéves terv előkészítésével is. Mindenki előtt világos, hogy aki ma kerül főiskolára, egyetemre, az 4–5 vagy 6 év múlva lesz szakember. De a tudományban is világossá kell tenni, hogy amikor előkészítjük a hatodik ötéves tervet, a tudománynak sok olyan kérdésre kell felelnie, amelyek a hetedik öt-

éves népgazdasági tervhez kapcsolódnak. Gazdasági körülményeinknek siettetni kell – és siettetik is – a tudomány alkalmazását, a műszaki fejlesztést. A tudománynak ezért az eddiginél sokkal jobban részt kell vennie minden feladatunk megoldásában. Ehhez sok üres formalitást kell kiküszöbölni például a tudományos címekkel, fokozatokkal kapcsolatban is: a tudás és a tudósi foglalkozás korántsem esik mindig egybe. El kell érünk, ne az legyen a cél, hogy minél több címe legyen az embernek, hanem minél többet tudjon produkálni, minél többet tudjon a tudásából hasznosítani.

*

Nevelésügyünk kérdéseinek jelentőségét mindnyájan ismerjük társadalmunk jelene és távlatai, de közvetlenül mindennapjaink szempontjából is. Kétségtelen, hogy történelmi eredményeket tudunk felmutatni, s ezekről nem feledkezhetünk meg napi gondjaink sűrűjében sem, s az is igaz, hogy ezek a napi gondok egyben a jövő gondjai is.

Az iskolák államosításakor az iskoláskorban levők 34 százaléka rendelkezett a nyolc általános iskolának megfelelő végzettséggel – most 90 százaléka. Ez az, amit történelmi eredménynek nevezünk és joggal, de tudnunk kell, hogy ettől a 90 százaléktól a 95-ig eljutni – igaz, más tekintetben, de – szintén nehéz lesz, bármennyire is kisebb számszerűen ez a különbség. A valóság máris megmutatta, hogy ennek a feladatnak a megoldása nagyobb intenzitást követel.

1979 és 1983 között 145 ezerrel több gyermek lesz az általános iskola első négy osztályában. Az előrejelzések alapján 1986-ig 300 ezerrel több gyer-

mekünk lesz, s ebbe még nem számítottuk be, hogy esetleges újabb intézkedések tovább segítik majd népesedési politikánk megvalósítását. S ez igen örvendetes, de szemmel látható, hogy ez az eredmény másfelől újabb gondokat okoz. Új tantermek keltenek, új és nem akármilyen pedagógusok tömegére van szükség. Közben az ország népessége „vándorol”, egyre inkább eltűnnek a tanyák, átalakul a községek és városok lélekszáma, ami érinti az iskola-rendszer egész felépítését, dinamizmust követel. Mindez önmagában is új meg új feladatok és problémák megoldására sürget bennünket. Nem kevésbé szorongatnak a nevelés legbelső, szemléleti, tartalmi tennivalói, melyeket természetesen a pedagógusokkal közösen, egyetértésben kívánunk megoldani. A megoldáshoz a közvélemény figyelmére, de megértő figyelmére van szükség, ami nem jelenti a kritika mellőzését, azonban felelős megalapozottságot követel.

Nevelésügyünk sorsa elsősorban a pedagógusokon múlik. Ők azok, akik a teremhiánnyal és létszám gondokkal küzdve nemcsak biztosítják az oktatás zavartalan menetét, de akik közben megértik, hogy ez nem elég; hogy napról napra másképpen, sokkal inkább a jövő felé orientáltan, magasabb színvonalon, új módon kell végezniük munkájukat.

Hazánkban ma körülbelül ötezer képesítés nélküli tanító van. Belátható időn belül el kell érni, hogy minden pedagógus képesített legyen, de azt is, hogy mind több pedagógus ismerje fel az állandó továbbképzés szükségességét. Ehhez a feltételeket társadalmilag kell megteremtenünk, de feladata ez minden iskola vezetőjének.

A jelenlegi helyzetben különösen fontos, hogy sok vezető tanárt, tapasztalt pedagógust tegyünk

erkölcsileg és anyagilag érdekeltté abban, hogy a még tapasztalatlan oktatókat „menetközben” segítse a megfelelő tudás megszerzésében.

Változtatnunk kell azon az ellentmondásos helyzeten, hogy a gyengébben képzett pedagógusok egy része éppen ott tanít – külterületi, falusi, kisközségi iskolákban –, ahol a legtöbb a hátrányos helyzetből induló gyerek, míg a jobban képzettek nagyobbik hányada tanít olyan helyeken, ahol inkább értelmi-ségi vagy más, kevésbé hátrányos körülmények közt élő diákok tanulnak. Fokozatos átrendezést követel tehát a társadalmi igazságosság is.

Az az elvünk, hogy az iskola központi embere a pedagógus, akkor valósul meg teljesen, ha iskolán belül és iskolán kívül mindenki ebben a szellemben cselekszik. A nevelő akkor tud nyílt tekintetű, szabad embereket nevelni, ha a tantestület egésze a szocialista demokratizmus szellemében dolgozik, s ha a felügyelet minden formája segítő szándékú, nem pedig bürokratikus revízió. Az iskolai és iskolán kívüli légkör javítása egymástól elválaszthatatlanok. A nevelők szükségét érzik a közvélemény figyelmének, a vitának – ezek komolysága azon múlik, hogy mennyire fejeződik ki bennük ennek a nagyon nehéz munkának kiérdemelt megbecsülése. A pedagógusok erkölcsi, anyagi presztízsének növeléséhez tartozik a fizetésemelés, a kitüntetések, még a pedagógusnapi tartalmas köszöntő beszédek is. De mindez, bár szükséges, mégsem elégséges, az eredményeket a mindennapokban is vissza kell igazolni. A pedagógusnak szüntelenül éreznie kell, hogy fontos munkát végez, hogy megbecsülik, ha eredményesen dolgozik. Ugyanarra a munkaélményre van szüksége, amire mindannyian vágyunk, csak az teheti

fogékonnyá az újításokat sürgető szavakra és bírálókatra is.

Nevelésügyünk problémái közül kiemelném a szakmunkások képzésének ügyét. Ennek a feladatnak a jelentőségét csak akkor értjük igazán, ha nem tévesztjük szem elől, hogy a jövő munkásosztályának, a szocialista munkásosztály tagjainak neveléséről van szó, ezért a szakmunkásképzés nem pusztán munkaerőképzés, szakképesítés biztosítása. A szakmai képzés mellett elmélyültebben kell tehát foglalkoznunk a történelem, az irodalom tanításával is, hiszen előrehaladásunk széles látókörű, szilárd történeti tudattal és öntudattal rendelkező munkásokat igényel. Ugyanakkor a szakmai képzésben is számba kell vennünk távlati céljainkat. Arra kell törekednünk, hogy a szakismeretek nagyobb szakmacsoportokon belül konvertálhatók legyenek, mert a rugalmasan változó és fejlődő termelési struktúrában a társadalom egészének s minden egyes munkásnak ilyen tudásra van szüksége.

Az oktatással kapcsolatban szólni kell a *cigánykérdésről* is. A hivatalos statisztikák szerint Magyarországon 312 ezer ember tartozik a cigány népcsoporthoz. Vannak ma falvak, ahol az alsóbb tagozatos gyermekeknek 30–40–50 százaléka cigánygyermek. Feszültség keletkezik, ha mindenekelőtt az óvodákban, az iskolákban nem biztosítjuk a cigánygyermek tanulását, az ehhez szükséges szociális körülményeket. Régóta van cigányellenes hangulat, ami a jogtalanul sértett cigányságban helyenként bizonyos „cigányromanticizmus”-sal táplált, csaknem nacionalista ízű hangulatot is kitermel. Tudatosan, tervszerűen kell elősegíteni, hogy a cigánylakosság az őket is megillető teljes egyenjogúság alapján mindjobban be tudjon illeszkedni a társadal-

munkba. Az is nagy gondot okoz, hogy az általános iskolát el nem végzett gyermekek között aránytalanul nagy számban vannak a cigánygyermekek. Az általános iskola el nem végzése nem ugyanaz, mint régen az elemi iskola befejezetlensége. Az általános iskolát el nem végzettek többsége – felméréseink szerint – az általános iskola 5–6 osztályát azért elvégzi. Mégis, az a célunk, hogy gyermekeinknek közel 100 százaléka végezze el a nyolc osztályt. Ennek kulcsszerepe lesz a cigánykérdés megoldásában is.

*

Hasonlóképpen minden állampolgárt érint az *egészségügy*. Az egészségügyi dolgozók nagy társadalmi réteget jelentenek és munkájuk, gondolkodásuk, helytállásuk nagyban befolyásolja a társadalom közérzetét. Tehát nem pusztán az egészségügyről van szó. Nálunk rossz hagyomány, hogy vagy ünnepeljük az egészségügyben dolgozókat, vagy szidalmazzuk őket. Bizton állíthatjuk, hogy az orvosok kisebbsége az, akikről a sajtó, a rádió, a televízió mint hálapénzigénylőkről szól. Nem árt emlékeztünkbe idézni: nem véletlen, hogy az orvosok átlagéletkora 9 évvel alacsonyabb a magyarországi átlagos életkornál, s ebben nagy szerepe van annak, hogy munkájuk milyen idegfeszítő; túlnyomó többségük elsőrendű lelkiismereti kérdésnek tekinti a munka tisztességes ellátását. És éppen azért kell eljárni a kisebbség ellen, amely visszaél a bizalommal. A szigorral éppen a többség becsületét védjük meg. Az orvosok jelentős része nem kerül olyan helyzetbe, hogy pénzt fogadjon el azért a gyógyító munkáért, amelyért nem jár külön díjazás. A rönt-

geneseknek senki sem szokott a sötétben egy százast átnyújtani, hogyszébb felvételt készítsen róla. Amennyire én tudom, a laboratóriumi üvegcsékhez sem szoktak pénzt mellékelni az emberek. Sorolhatnám tovább, s kiderülne, hogy az orvosoknak csaknem 50 százaléka nem dolgozik „pénzes” helyen. Másképpen kell az egészségügyiek, az ápolónők, a műtősnők, az orvosok, az asszisztensek mindegyikére nézni, mint amilyen előítéleteket egyesek nagyon sokszor a közvéleménynek sugallnak.

Az egészségügy egyik gondja a területi ellátás egyenlőtlensége. Nagy területeken még hiányos az ellátás: Budapesten például sok fogász van, vidéken sok helyen kevés a fogorvos. Nagy különbségek vannak a kórházak között az ágyszámmal való ellátottságban is. Ebben Budapest van lemaradva. Úgy is, mint országos centrum, úgy is, mint Budapest. Az említett problémák megoldásánál is sokat segíthet a kiegyensúlyozott közvélemény.

Az elmúlt időszakban az általános haladás ellentmondásossága néhány új gondot okozott, amivel előre nem lehetett számolni. Így például a 45 és 55 év közötti férfiak infarktusos halálozási száma csaknem 50 százalékkal nőtt. A számtalan ok közül egyet említenék az itt megbúvó ellentmondásosság érzékeltetésére. Az emberek, akik azelőtt az éhség és a nyomor között el tudták viselni a megaláztatást vagy más feszültséget, ma érzékenyebbek, mert emberebbek. A cseléd valamikor legfeljebb elkese-redetten káromkodott, ha az intéző megütötte. Ma joggal háborog a falusi ember akkor is, ha csak szóval sértették meg az emberi önérzetét. Az ember ma a sértést igenis szó szerint a lelkére vagy a szívére veszi. Nekünk tehát ebben az értelemben is foglalkoznunk kell az emberek sorsával, életével, lelkével,

szívével – az infarktust sem tarthatjuk pusztán egészségügyi szakkérdésnek.

Új problémát ad az az eredmény is, hogy az emberi életkor meghosszabbodott. Társadalmunk – lehetőségeihez képest – eddig is sok mindent tett a nyugodt öregkor biztosítására. A nyugdíj óriási vívmány. Ezzel – jól tudjuk – még a dolog anyagi oldalát sem „tudtuk le”. Amit azonban hangsúlyoznék: nem csupán anyagi kérdéstről van szó. Ma az emberek egy részénél átokká is változhat a nyugdíj, mert még dolgozni, alkotni akarnak. Az időskorú lakossággal úgy kell törődni, hogy a fiatalok is érezzék: érdemes ebben a társadalomban élni, dolgozni, mert ez a társadalom az időskorúaknak biztosítani akarja és mindinkább tudja az egészséges örömeztet.

*

Szeretnék néhány szót szólni egy olyan kérdéstről, amely némileg bel-, de némileg külpolitikai jellegű: a korona hazahozataláról.

Az egész ország joggal ünnepelte a *korona* hazahozatalát. A költő írta, a múltat be kell vallani. Ez a múlt a mi részünkre nem volt egyszerű. A hárommillió koldus országában élni nem volt könnyű. Az egész magyar nép, magyar nemzet története nehéz és hányatott volt.

A korona visszatérése a közelebbi múltba, nemzeti katasztrófánkra, a lét és nemlét ama határára is emlékeztet, amelyhez a fasizmus juttatta népünket. Emlékeztet egész ezeréves történelmünkre, nemzetünk megalakulására, függetlenségi harcainkra, a nép nehéz sorsára. Azokra a királyokra, akiknek uralma alatt a nemzet előrelépett, és azokra is, akik mel-

tatlanul viselték az államalapító István koronáját. Az Egyesült Államok elnökének döntését abban az értelemben üdvözljük, hogy ez az enyhülés, a békés egymás mellett élés, a normalizálás jele, és hogy ez az aktus megnőtt nemzeti tekintélyünk elismerése. A korona visszaadására olyan körülmények között került sor, amelynek fő ismérveihez tartozik, hogy népünk azokkal szövetkezett, akik a haladást képviselik, a jövőhöz kötötte sorsát. A korona egyetlen jogos tulajdonosa a magyar nép, a szocialista magyar nemzet, amely ehhez illő méltósággal fogadta az ősi ereklyét.

Egyik egyházi vezetőnkől egy interjú során azt kérdezték, igaz-e, hogy egyesek a koronát szentnek tartják, mások pedig nem. Azt válaszolta: Ha meg is különböztet bennünket az, hogy egyikünk szentnek tartja, másikunk a történelmi ereklyét tiszteli benne, összeköt bennünket, hogy egyformán örülünk hazatértének.

Bizonyára az itt ülők között is sokan vannak, akiket valamikor a Szent Korona nevében állítottak bíróság elé, ha a nép érdekében léptek fel. Azt hiszem, ők még világosabban értik meg, mint a fiatalok, milyen nagy dolog, hogy ez a korona ma a nép, a nemzet birtokába került.

*

32 év eredményei, a sokasodó új feladatok változásokhoz vezettek a gondolkodásban, az életmódban, a közösségi viszonyokban. Azt hiszem, nem kívánnak kisebb közös erőfeszítést a jelen és a jövő feladatai sem. A közös nekigyürkőzés a *szocialista demokrácia* további kibontakoztatása nélkül nem képzelhető el.

Az elmúlt időkben mindenekelőtt arra kerestünk megoldást, hogy mikor, melyik területen terjesszük ki jobban, milyen módját válasszuk fejlesztésének.

1969 márciusában úgy láttuk, hogy az államélet demokratizálása, az új tanács törvény megalkotása, az alkotmánymódosítás, az államigazgatás fejlesztése a legfőbb teendő, a módszert illetően pedig a képviseleti demokrácia erősítése mellett foglaltunk állást, és az eredmények igazoltak bennünket. Változatlanul alapkérdés maradt a pártdemokrácia, a társadalmi szervek demokratizmusa, az üzemi és a képviseleti demokrácia mellett a közvetlen demokrácia eszközeinek kiépítése is. Nagyobb hangsúlyt kapott az üzemi demokrácia, a társadalmi szervek demokráciája. A fejlődés ezen a területen elismerésre méltó, de az erőfeszítéseket folytatni kell.

Ma már tudjuk, hogy az érdekkülönbségek, az ellentmondások, a konfliktusok felismerése és rendezése is beletartozik szocialista demokráciánk fejlesztésébe. Az emberi együttélés nem idillikus állapot, a szocializmus értelmes harcra, értelmes küzdelemre épül. Ennek tudatában kell vizsgálnunk munkánkat, intézményeink munkáját és működését. Döntési rendszerünk ma még minden fejlődés ellenére gyakran körülményes. Világosabbá kell tenni az érdekek közti választást. Harcolni kell az ellen, hogy a részérdekeket társadalmi érdekeként tűntessék fel.

Vannak kérdések – s szinte minden kérdés többé-kevésbé ilyen –, amelyeknél nehéz a döntést világossá tenni. Ha most a teremben ülőket megszavaztatnánk, hogy hány lakást építsünk a legközelebbi tizenöt évben – egymilliót, másfél milliót vagy kétmilliót –, azt hiszem, egységesen és egyhangúlag szavazná meg mindenki a legnagyobb számot. De

ha hozzátenném, hogy a maximum azt is jelenti, hogy közben oktatási intézményeink állapota rosszabbodik, az üzlethálózat kevésbé lesz kielégítő, a közlekedés bonyolultabbá válik, az ambulanciák még messzebb lesznek a lakóhelyektől, a kórházak még zsúfoltabbakká válnak, akkor a szavazásnál egy másik véglet állna elő: az optimális összeget is nehezen szavazná meg.

Arra való a társadalom okos érdekegyeztetése, hogy megtalálja azt az optimumot, ahol a kellő számú lakás is megépül, és ugyanakkor az iskola, az üzlethálózat stb. is olyanná válik, hogy az emberek elégedettek lesznek.

Minden döntés előtt mindenhol el kell érni, hogy az emberek a valóságos képet ismerjék. A szocialista demokráciában a valóságos helyzet ismeretében kell döntésre jutni.

A szocialista demokráciával is összefügg *a nemzeti kérdés*. A más ajkúak száma Magyarországon nem nagy. A legutolsó népszámlálás szerint a kérdőíveken 135 ezer állampolgár vallotta magát nem-magyar nemzetiségűnek. Eredményesen törekszünk a nemzetiségek jogainak védelmére. Talán nem a leglényegesebb, de mindenestre egy sok mindent jól érzékeltető „mutatót” veszek jellemzésül, a kétnyelvű utcatáblákat. Lehet, hogy ha egyszer nemzetiségi állampolgárainkat megszavaztatnánk a kétnyelvű utcatáblákról, akkor X vagy Y százalékuk ezt feleslegesnek tekintené. Nekünk azonban akkor is azért kell kiállni, hogy legyenek kétnyelvű utcatáblák. Ha csak 20 százalékos is az egyes falvakban az arányuk, nekünk akkor is azt kell ajánlani, hogy legyen kétnyelvű az utcatábla. Abból a lenini elvből indulunk ki, hogy a többség soha nem lehet eléggé előzékeny a kisebbséggel szemben. A nemze-

tiségi politika helyessége is morális alapot ad arra az igényre, hogy a határainkon kívül élő magyar nemzetiségnek ugyanilyen lenini bánásmódban legyen része.

A ma előttünk álló feladatok azért újak, mert nagyon sok mindent, eredményt és nehézséget tudunk a hátunk mögött. A mi társadalmunk természetéhez tartozik, hogy gondolkodó emberekhez méltó igényeket ébreszt. Harminc évvel ezelőtt azzal agitáltunk, hogy „Szavazzatok ránk!” Ha szocializmus lesz, akkor lesz kenyér, olaj – és ha nagyon merészet akart valaki mondani, akkor azt mondta, hogy lesz még szalonna is. A kenyér, olaj, szalonna mellé már akkor is ígértünk és nyújtottunk emberibb életet: felelős részvételt saját sorsunk alakításában. Ma ugyanezek, s ugyanakkor mások a teendőink. Ma is kell kenyér, olaj, szalonna és persze hűtőszekrény, televízió stb., de ma is, s egyre inkább kell a felelős szocialista társadalmi öntevékenység. A szocialista demokratizmus – amelynek kifejtését fejlődésünk feltételének tekintjük – nem olyasmi, amit az életszínvonal szerény, de folytonos emelése „mellé” meg lehet ígérni. Ezt minden dolgozóval együtt és naponta kell kivívni. Csak sok millió ember alkotó részvétele fejlesztheti ki, olyan embereké, akik vállalják, hogy együtt haladnak velünk a bonyolultabb utak felé.

A szocializmus demokráciája nem egy-egy választási aktusban valósul meg, hanem a mindennapi életben, az üzem, a lakóhely, sőt a családi élet belső demokráciájában. Magunknak kell az ellentmondásokat és akadályokat leküzdenünk, megértve, hogy ellentmondások, küzdelmek nélkül nincs társadalmi előrehaladás, és nem is lenne jó. Mint ahogy nem jó a desztillált víz, sőt nem is iható.

Az embereknek jó ivóvíz kell, egyenes, tiszta beszéd, amely nem tagadja le az ellentmondásokat, és együttes tettek, amelyek segítenek a megoldásban.

*

A demokratizmusnak ideológiai és kulturális életünk fejlődésében is nagy szerepe van. Ezért is jelentett 1957 fordulópontot *kulturális politikánkban*, mert az irányítás fő eszközévé ezen a területen is a politikai nevelőmunka, az eszmei ráhatás vált és ezt ma is tartjuk. Nem táplálunk előítéleteket, nem osztogatunk címkéket, megszüntettük a vállon veregetést, az udvarlást, a szellemi nyomást. *Együtt és egyszerre vallottuk és valljuk a kultúra pártirányításának szükségességét és a haladó kultúra tartalmasságának szabadságának elvét.* Népünk érdekében, az alkotók érdekében törekedtünk és törekszünk a kulturális életben is a szocialista módon értelmezett politikai és eszmei egység kialakítására, megszilárdítására. Ugyanakkor világosan látjuk azt is, hogy határozottabban kell fellépnünk az elvtelen, a züllesztő liberalizmus ellen. S látjuk azt is, hogy elveinkért, igényeinkért színvonalasabban és folyamatosan kell jelen lennünk a vitákban, eszmecserékben.

Elmondhatjuk, hogy alkotóink túlnyomó többsége szívvel-lélekkel áll rendszerünk mellett, dolgozik és alkot érte. Nem problémamentesen. Az előbb említettem a szelekciót. Sajnálatos, hogy az irodalomban, a művészetben a nagyszerű tehetségek mellett nemcsak a közepesek (azokra szükség van), hanem a gyenge „tehetségek” is megragadnak. Nem tudtunk olyan szelekciós lehetőséget teremteni,

hogy az igazi tehetségek jobban kitűnjenek a szürke iparosok közül. A legközelebbi időben többet kell ezért is fáradoznunk.

A szocialista demokrácia a kultúra nélkül nem tud egészségesen funkcionálni. Kultúra szükséges az önismerethez, a közösség ismeretéhez, a nemzet történetének, életének ismeretéhez, a nép, a munkásosztály, a világ ismeretéhez. Jól dönteni csak az az ember tud, akinek ehhez megfelelő kulturáltsága van. A kulturáltságon nem egyszerűen és szűken műveltségi anyagot értek, hanem ennél többet: érzelmi és értelmi nyitottságot, művelt és tudatos odafordulást a világ problémái felé.

A kispolgáriságnak napjainkban egyik fő megnyilvánulása az individualizmus, amely ellen a kultúra az egyik harci eszköz lehet.

Voltak emberek, akik illúziókkal indultak neki a világnak. Azt hitték, hogy egyetlen rohamra van szükség a kapitalizmus ellen, és akkor minden elrendeződik. Most pedig nem a saját illúzióikra, hanem a világra dühösek. A mai francia ultrabaloldaliak 1968-ban azt hitték, hogy egy barikádrohammal elsöprik a francia burzsoáziát. Most ugyanezek azt hirdetik, hogy meghalt Marx. Ők már rég nem lesznek – a marxizmust immár másfél évszázada temetik –, a marxizmus élni fog. Itthon, Magyarországon is élnek kiábrándult emberek. Van bizonyos felelősségünk értük nekünk is. Mert az embereket fel kell készíteni arra, hogy bátrabban szembenézzenek a nehezebb és bonyolultabb dolgokkal is. Soha nem lesz olyan helyzet, hogy megáll a világ, mert elérkezett a boldogság pillanata.

Fontos, hogy az ifjúságot is beavassuk gondjainkba. Tudniuk kell, hogy egy bonyolultabb világra kell felkészülniük. Ne azt mondjuk nekik, hogy

könnyű lesz az életetek, mondjuk meg az igazságot: nektek minden eddiginél bonyolultabb és nehezebb kérdések megoldására kell felkészülnötök.

Ebben – a felelős emberi elkötelezettség kibontásában – kell a kultúrának is segítenie népünket.

Mi olykor nagyon leegyszerűsítve használjuk az életszínvonal-kifejezést, mondván: ennyi van a borítékban. Az életszínvonalhoz, az életkörülményekhez, az életmódhoz hozzátartozik, hogy egy ember tudja-e élvezni a zenét, nyitott-e az irodalom szépségeire, meg tud-e bámulni egy szép képet, egy szép tájat, tud-e igazán örömet találni mindabban, amit az emberiség megteremtett és teremt önmagának.

A szocialista kultúra mint életszínvonal-emelő, mint életkörülmény-változtató, mint a szocializmushoz nélkülözhetetlen életmódformáló tényező ugyanúgy szükséges, mint ahogy a szocialista demokrácia is elképzelhetetlen a kultúra, az önismeret és a közösségismeret nélkül.

Mi olyan békében élünk, amellyel szemben nincs, nem lehet, nem szabad hogy legyen más alternatíva. Amint valaki felül egy szuperszonikus gépre, annak nem érdemes azzal foglalkoznia, hogy leesik. A béke fenntartására kell figyelmünket összpontosítani.

1843-ban írta Vörösmaty: „És ne csak veszélyben légy serény, a béke vészesebb!”

A békében nem szabad elkényelmesedni, ellenkezőleg, növelni kell az igényességet. Szellemi hősiességgel kell szembenézni azzal, hogy egyre nehezebb, egyre bonyolultabb, de egyre emberhez méltóbb feladatok megoldása vár ránk. Könnyebb volt, amikor azt hittük, hogy az összes megoldandó kérdést egy-egy rohammal elintézhethjük. Ma már tudjuk – és jó, hogy tudjuk –, nincsen így. A mun-

kásra, parasztra, értelmiségre, mindenkire vonatkozik az *intellektuális heroizmus* igénye, amivel szembenézünk a valósággal, amivel nem azt látjuk bele, amit szeretnénk már valóságnak tudni, amivel meghódítjuk a valóságot. Ez a legtöbb, amit emberként kaphatunk. Így teljesítjük hazánk és az emberiség iránti kötelezettségeinket. És eme emberi igényesség, felelősségvállalás fejlesztésében látom azt az erőt, amely 1978-ban egész ügyünket viszi előre.

A kor, amelyben élünk*

1. A kor, amelyben élünk, naponta szembesít új meg új eseményekkel, jelenségekkel, a hazánkban és távoli földrészeken végbemenő átalakulások olykor nem várt fordulataival. A szem, amely csak nézni tud, követni se győzné mindazt, ami végbemegy a világon, ha nem látna túl a felszínen, ha nem hatolna át a látszatokon, és nem lenne képes felkutatni a mélyebb összefüggéseket. Eszmei bátorságra, szellemi erőre van szükségünk, hogy – Marx és Engels szavával – századunk történelmi kortársai legyünk.

A társadalmi látóképeséghez hozzátartozik a történelmi folyamatok belső természetének a megértése. Az emberi világban végbemenő változások számos jellemzője közül ezúttal csak kettőt emelek ki. Az egyik az, hogy a társadalmi mozgás többnyire nem légvonalban, nem toronyiránt halad előre, hanem inkább spirálisan, illetve hullámvonalhoz hasonlíthatóan. Az sem ritka, hogy a haladás az előremozgás és visszaesés nehéz küzdelmében tör utat magának. S a fejlődés egyenlőtlenségeit a szocializmus csak mérsékelheti, de az egyenlőtlen fejlődést nem szünteti meg. A mi harmincéves fejlődésünkre gondolva senki sem tagadja, akiben van társadalmi felelősség, hogy hatalmasat fejlődött a magyar tár-

* Megjelent: Kritika, 1978. 6. sz.

sadalom, gyökeresen megváltoztak népünk életviszonyainak anyagi és szellemi feltételei – a tömegek javára. De felelősen azt sem állíthatja senki, hogy ez a fejlődés az élet valamennyi szektorában egyenletesen zajlott. Világosan kell látnunk és mindenki velünk kell láttatnunk, hogy e harminc éven belül voltak olyan esztendőik is, amikor a társadalmi haladást gyötrelmes bonyodalmak megakasztották, gondoljunk csak a személyi kultusz tragikus igazságtalanságaira vagy az ellenforradalmi pusztításra.

A pontosabb folyamatelemzés azt is kimutathatja, hogy a visszaesések vagy a részleges lemaradások okai között hol szubjektív hibákból eredő torzulások – tehát nem objektív szükségszerűségek – fedezhetők fel, hol pedig a kedvező szubjektív adottságok ellenére is az objektív körülmények lassították a fejlődést.

A társadalmi átalakulások természetének másik jellemző vonása, hogy a megoldott feladatok, az elért eredmények, a kielégített igények újabb feladatokat, problémákat, igényeket szülnek. Nincs tehát olyan „végállomás” a történelem útján, amikor elérkezik valamiféle „problémátlan kora”. A történelem útjának ilyen végállomás-igézetű felfogása nemcsak naiv, hanem veszélyes is. Tegyük ehhez hozzá, hogy agitációnknak különösen az ötvenes években érvényesülő módszerei oly mértékben tolták előtérbe a *közeli* feladat teljesítésének már-már mindent megoldó „csodáját”, s oly mértékben hallgattunk a fejlődéssel együttjáró problémahalmazódás, feladatszaporodás törvényeiről, hogy hiába hangzottak el szónoklatok az „égről” mint „felső határról”, a dolgozó emberekben kételyek is, tévhitek is kezdtek kialakulni a fejlődés valóságos természetét illetően.

Egy helyzet változása új helyzetet eredményez, s ebben az új helyzetben új problémák, gondok egész sora jelenik meg. Ez természetesen nemcsak a mi országunkra, nem is csak a szocialista országok közösségeire érvényes. Kis kitérővel érzékeltetném ezt. A második világháború óta több mint nyolcvan gyarmati függésben élő ország nyerte el függetlenségét. Amíg ezek az országok gyarmati elnyomásban éltek, közös, de legalábbis egymással mélyen rokon törekvésük a függetlenségért folytatott küzdelem volt. Miután függetlenné váltak, sorra jelentkeznek e szuverén országok sajátos továbbfejlődési problémái, ebben az értelemben a harmadik világ képe ma sokkal bonyolultabb, mint a gyarmati uralom korszakában. A győztes Angola vagy Laosz helyzete például nyilvánvalóvá teszi, milyen eddig nem ismert nehézségeket jelent a gyarmati múlt, az elmaradt viszonyok roppant örökségével megküzdeni, ilyen viszonyok közt előretörni a szocializmus felé. De az ép történelmi érzékkel rendelkező emberben az új bonyolultság láttán sem fog meggyökeresedni az a képtelen gondolat, hogy „vissza” a gyarmati állapot tragikus „egyszerűségéhez”... Említhetünk másféle példát is. A hidegháborús légkörben a fenyegetés és fenyegetettség „egyszerűsége” jegyében élhették át száz- és százmilliók a kapitalizmus és szocializmus alapvető ellentéteit. A viszonyok változásával, a békés egymás mellett élés feltételeinek kialakulásával a viták, párbeszéd, az anyagi és szellemi közlekedés sokkal bonyolultabb közegében kell helytállnunk, sok új problémával kell szembenéznünk, számos új történelmi követelésnek kell eleget tennünk. Csak bonyolultabb helyzetben eligazodni már nem tudó vagy szocialista meggyőződésükben megingott

emberek mondhatják, kívánhatják, hogy a múlthoz visszatérve, „egyszerűbb körülmények között” folytassuk harcunkat.

A fejlődés valóságos természetének ismerete azért is nélkülözhetetlen, hogy jellegzetességeire helyesen, a haladás érdekeihez és világnézetünkhöz híven reagáljunk. A világerőviszonyok bonyolult egyensúlyát felmutató korunkban – a legtisztább, legőszintébb szándékok ellenére is – a forradalmi munkásmozgalmom fékezőivé, a haladás gátjaivá lehetnek azok, akik az új feladatok láttán a forradalmiság alkonyáról beszélnek, s nosztalgikusan emlegetik a forradalmi rohamok szépségét, egyedül üdvözítő voltát. Akaratlanul is szövetségesekre találnak azokban a megalkuvókban, akik a helyzet követelte újfajta érintkezési módok, köztük az előrehaladáshoz szükséges kompromisszumok ürügyén akkor is kompromisszumra hajlanak, amikor azt *nem indokolja* a helyzet; oportunizmussal, az elvek feladásával cserélve fel így a forradalmi magatartást.

2. A társadalom dolgainak alakulása, a fejlődés természetének jellemző vonásai az objektív igazságok szintjén tükröződnek a marxizmusban. Lenin a marxizmus lelkének a dialektikát nevezi. Ennek jegyében értelmezi a gyakorlat és elmélet eleven, dinamikus kölcsönhatását, követeli az ellentétek egységének és harcának feltárását, megoldását.

Elméletünk nem elégíti ki, nem is elégítheti ki a köznapi gondolkodásnak azt a leegyszerűsítő vágyát, hogy végérvényes, mindent megoldó bizonyosságokat nyújtson – egyszer s mindenkorra alkalmas kulcsot a történelem minden zárához. Nem teljesítheti sokaknak azt a kimondatlan óhaját, hogy fölmentsen az önálló gondolkodás alól. A leghatáro-

zottabban szembe kell fordulni minden olyan kísérlettel, amely – a könnyebb ellenállás irányában haladva, a szellemi restséget szolgálva – vulgarizált tantételek szűkre zárt rendszereként akarja alkalmazni a marxista-leninista gondolatokat. Az ilyen kísérletek előbb-utóbb vonzóerejétől fosztanak meg elméletünket, s ami nem kevésbé veszélyes: a gyakorlati hatékonyságtól. Az efféle próbálkozásokkal nem úgy fordulhatunk szembe eredményesen, hogy a tudományos felkészülést elvető, a szükséges tanulást lebecsülő, rögtönző ösztönösség színvonalára szállítjuk le az elméleti igényt. Akár az egyik, akár a másik véglelet tennénk magunkévá, eszméink hatóerejét, gyakorlati hatékonyságát csökkentenénk, s növelnénk így a marxizmus ellenfeleinek mozgásterét. Különösen fejlődésünk jelenlegi szakaszában döntő kérdésnek kell tekinteni: *hogyan* tesszük közkinccsé igazságainkat. Túl vagyunk azon a korszakon, amikor a dogmatizmus, ahogy Brecht írta, eszmerendszerünket nem kifejtette az embereknek, „hanem mint keserű sört rájuk erőszakolta”.

De vajon elegendő-e, ha lényegében hátunk mögött tudjuk a nyers vulgarizálás éveit, vajon nem azt kell-e kérdeznünk, hogy *mai* világnézeti nevelőmunkánk méltó-e a marxizmus-leninizmus gondolati nagyságához, és felnőtt-e azokhoz az új feladatokhoz, amelyek elé társadalmunk szocialista rendje és a XI. kongresszus programnyilatkozata állít bennünket?

Nem könnyű a mi eszméink rendszerét a szó megszokott értelmében tanítani. Klasszikusaink nem alkottak minden helyzetre érvényes tételgyűjteményt, nem elméleti katekizmust írtak. Korunk problémáival szembenézve, a forradalmi gyakorlat lehetőségeit fürkészve, a nemzetközi munkásmozgalmat

szervezve és teremtvé, új és új felismerések felé törve alapozták meg tanításaikat. Ezért lüktet minden írásukban a gondolkodói frissesség, a történelem előre nem látott jelenségeivel folytatott szellemi mérkőzés izgalma.

Nem érti meg a marxizmust, aki nem látja elméletünk mozgékonyságában, elvszerű rugalmasságában a maradandóságot, mely éppen abból fakad, hogy dialektikája nemcsak módszer, hanem a fejlődés objektív természetének elméleti kifejeződése is. A mi dialektikánknak ezért nem felel meg *mindenféle* rugalmasság. Lenin óva intett attól, hogy a marxi dialektikát összezavarják azzal a leegyszerűsítő módszerrel, „mely a párt forradalmi szárnyától az opportunistá szárnyhoz átpártolt politikusok cikcakkos vonalát igazolja... azzal a vulgáris szokással, amely az egyes kijelentéseket, az egységes folyamat különböző stádiumainak egyes fejlődési momentumait egy kalap alá fogja”. A marxista-leninista dialektika soha nem szolgálhatja egyéni hibák igazolását, és soha nem menthet fel a fejlődés legrészletesebb, legkonkrétabb tanulmányozása alól. A társadalmi előrelépés lehetőségeit valósággá változtató forradalmi gyakorlat szülte és nélkülözhetetlen éltető eleme a mi materialista és dialektikus elméletünk, a szüntelen önkorrekció ösztönzője a mi dialektikánk.

Átadni igazságainkat – avagy segítséget nyújtani ahhoz, hogy mind többen és mind mélyebben elsajátíthassák, hiszen szó szerint „átadni” nem lehet – azt is jelenti, hogy állhatatos kérdezőkké, szenvedélyes válaszkeresőkké neveljük az utánunk jövőket, kortársainkat; korunk valóságát faggató emberekké. A fiatalok gyakori „értetlensége” közeli múltunk nehézségei, a már említett visszaesések okai iránt

arra figyelmeztet bennünket, hogy a társadalmi tapasztalatok nem öröklődnek automatikusan; átadni akkor tudjuk őket, ha magunk sem szűnünk meg faggatni korunk valóságát. Ehhez viszont tudnunk kell, hogy a marxizmus megtanulható és megtanulandó elméleti igazságai nem mentenek fel a gyakorlat alapos és sokoldalú elemzése alól. Igazában csak az élet gyakorlatában lehet egy forradalmi elméletből teljes értékű vizsgát tenni. Okkal mondta Gramsci, hogy az elméletről valójában csak társadalmi hatékonysága bizonyítja be, hogy nem „agyszülemény”. Ilyen értelemben is komolyan kell vennünk azt a marxi gondolatot, hogy „a nevelőt is nevelni kell” – s ez kivétel nélkül mindenkire vonatkozik. Hozzátehetjük: *a jó nevelőt éppen az jellemzi, hogy nevelhető*, hogy „hajlik” a valóság addig még nem hallott szavaira is. Odafigyel mindazokra, akik e szavakat – közvetlen tapasztalatok birtokában – tolmácsolhatják számára. Ez a felelősségteljes figyelés legfőbb nevelőnkre, a valóságra, egyik döntő feltétele annak, hogy biztosítsuk marxista meggyőződésünk képességét az állandó megújulásra.

3. „Az emberek történelmi alkotó tevékenységének kibővülése és elmélyülése arányában növekednie kell a népesség ama tömegének is, amely tudatos történelmi tényező”, írta Lenin. A marxista-leninista eszmék terjesztésének ma hazánkban az a közvetlen feladata, hogy mind több munkást, parasztot, szellemi dolgozót segítsenek eligazodni ezek az eszmék korunk valóságában, eleven és bonyolult mozgásában, a fejlődés során újra jelentkező ellentmondások szövevényében.

Nem véletlenül figyelmeztet rá Lenin – s éppen az

októberi forradalom győzelme után –, hogy amikor nemzetközi indulónkban, az Internacionáléban azt énekeltük, hogy „ez a harc lesz a végső”, akkor ebben, sajnos, van egy kis pontatlanság.

A kizsákmányoló társadalmak uralkodó osztályai érthető módon véglegesnek tekintették és ilyennek hirdették hatalmukat. Tőlünk, kommunista forradalmároktól mi sem állhat távolabb, ismétlem, mint az a hiedelem, hogy a valóságból eltűntek az ellentmondások, hogy „véget ért a történelem”. Nem kisebb hiba ez, mint megfeledkezni arról, hogy nálunk a proletárdiktatúra szükségszerű történeti kategória, átmenet az osztály nélküli társadalomba, de a legkevésbé sem automatikus átmenet, amely nélkülünk, tevékenységünk és harcunk nélkül vezet a magasabb fokra, a fejlett szocializmushoz és tovább.

A fejlődés üteme, az eredmények továbbfejlesztése, a kitérők, a kudarcok kimenetele és leküzdése pedig azon múlik, van-e elméleti erőnk és gyakorlati bátorságunk felismerni lépéseink nem várt következményeit, s van-e energiánk vállalni a saját tevékenységünk következtében fellépő ellentmondásoknak nemcsak megnevezését, hanem megoldását is.

4. Ismétlem, nem tudunk minden problémára kész elméleti választ adni, és nincs olyan „tárolt” gyakorlati mechanizmus, amely automatikusan megoldja az új helyzet új problémáit is. De ez nem elméletünk gyöngesége, hanem ereje, mivel a társadalmi fejlődés természetének felismerésével függ össze.

Az elméleti tételeknek az eleven élettel történő szüntelen szembesítése biztosítja a marxizmus képességét az állandó megújulásra. Ez a marxizmus lelke, és ez a *lélek* valóban „halhatatlan”, hiába próbálják létrejötte óta halálhírét költeni. Ez a

szembesítés és továbbfejlesztés természetesen csak kollektív munka eredménye lehet. Mert ha vannak is, akik többet tudnak, akik jobban ismerik az elméletet másoknál: valóságunk problémái, gondjai *mindenkire tartoznak*, mindenkit érintenek, és megértésükhöz is mindenkinek hozzá lehet és kell járulnia. Eszméink elsajátítása éppen ebben a folyamatban történhet csak meg igazán. Minél fejlettebb egy ország munkásmozgalma, minél fejlettebb gazdasági és politikai viszonyok között alakul ez a mozgalom, annál többen vesznek részt az elmélet formálásában, s annál gazdagabb lehetőség nyílik az egyéni teljesítményekre, a személyiség kibontakozására.

A marxizmust elparentálók temetési buzgólkodását jobbik esetben éppen az okozza, hogy képtelenek különbséget tenni a marxizmus filozófiai sarkigazságainak változásokban is érvényesülő maradandó lényege és más – térben vagy időben korlátozott érvényű – tételei között. Ezért tévesztik össze az elévülést és a szüntelen megújulást. Nem a mi gondunk, hogyan intézik el a burzsoázia ideológusai önmagukban azt a logikai ellentmondást, amely propagandisztikus kísérleteik és a valóság között mutatkozik. Az ő dolguk, mivel képesek megmagyarázni, hogy újra és újra kénytelenek birokra kelni a már annyiszor holtnak nyilvánított és a világ nagy részén már gyakorlati igazságként érvényesülő marxizmussal.

Az azonban a mi gondunk, hogy megóvjuk magunkat és elméletünket egy másik „összetévesztés” veszélyétől. Meg kell tanulnunk éles különbséget tenni a marxizmus *megújítása* és *revíziója* között – és a különbségtétel képességét is állandóan korszerűsíteniünk kell, mert a revízió megjelenési formái ugyancsak állandóan változnak. Életbevágóan fon-

tos számunkra ez a különbségtétel, mert enélkül ket-
tős veszélynek tehetjük ki magunkat. Egyrészt: a
revizionista bűnbeeséstől való félelem gátolhatja
elméletünk rugalmas alkalmazását. Másrészt: az
eleven élet felszíni, minden elméletnél gazdagabban
burjánzó változásai elfedhetik a mélyebb és állandó
összefüggéseket: a viszonylagosság ködével borít-
hatják a „törvényt”, amelynek felismeréséből az
idők próbáját álló alapelveink fakadnak. „A lét
dadog, csak a törvény a tiszta beszéd” – írta József
Attila. A létező viszonylagosságok figyelmen kívül
hagyása eltorzítja a valóságról alkotott képet. A vi-
szonylagosság túlhangsúlyozása vagy abszolutizá-
lása pedig elvezet a bénító szkepticizmusig, a tehe-
tetlenség önmegnyugtató kényelmességéig, adott
esetben a társadalmilag kóros és káros cinizmusig,
nihilizmusig. Ezeket a veszélyeket a legkevésbé
sem szabad lebecsülni, szakadatlan küzdelmet kell
folytatni ellenük.

A dialektika senki számára sem lehet ürügy vagy
hivatkozási alap arra, hogy relativizálja igazságain-
kat. Figyelmeztetett már erre Lenin is, amikor arról
írt, hogy „a szubjektivizmus (szkepticizmus és
szofisztika stb.) a dialektikától egyebek között ab-
ban is eltér, hogy az (objektív) dialektikában a vi-
szonylagos és abszolút közti különbség is viszony-
lagos...” Mi a viszonylagosban is látjuk a tartósan
érvényes igazság magját, míg a szubjektivizmus és a
szofisztika számára a viszonylagos kizárja a mara-
dandót, a szilárdat.

A marxista-leninista világnézetnek semmi köze
sincs tehát ahhoz a polgári vagy revizionista állás-
ponthoz, amely a „minden viszonylagos” felkiál-
tással tagadja minden gyakorlati és elméleti munka
meghatározott irányelveinek érvényességét. Ez az

álláspont menthetetlen belső szkepticizmussal párosul, s a parttalan kételkedés ingoványára vezet. A valóságnak vannak törvényei. Még akkor is, ha a törvény és a nála mindig gazdagabb valóság viszonya nagyon bonyolult. Tömören fejezi ki ezt az összefüggést József Attila, amikor azt írja, hogy „... a törvény szövedéke – mindig fölfeslik valahol”. Ám a fölfeslések sem egyformák. Tapasztalataink azt mutatják, hogy fölfeslik a törvény, ha nem tartják tiszteletben és irreális óhajokat kényszerítenek rá a valóságra. De vannak – és lesznek is – más esetek, amikor éppen a megvalósulás teremt nem várt, vagy nem egészében előre látott „hézagokat”, bonyolult, új problémákat.

Nem könnyű megérteni a törvény fölfesléseit, s a nem-értés okozója lehet dogmatikus és revizionista reagálásnak is. Mindkettőre a pánik a jellemző. Csak míg a dogmatikus nem hajlandó meglátni – nem meri meglátni – a fölfeslést, mert nem vállalkozik az önálló értelmezésre, a revizionista azon nyomban csupa feslésnek minősíti az egész szöveget, és hajlandó máris eldobni azt.

A dogmatikus reagálás közvetett, a revizionista közvetlen behódolást jelent a burzsoá nézetekkel folytatott ideológiai harcban –, de mindkettőben a marxista dialektika elejtése, földadása jut kifejezésre.

A helyes állásfoglalás mindkét hibás reagálással szemben a „fölfeslés” tényének és az „újrászövés” szükségességének felismerése és elismerése – még hozzá a gyakorlati cselekvésben. Ez biztosítja egyben az elmélet szilárd alapelveinek őrzését és állandó megújítását is. Csak így valósítható meg a „Kommunista Kiáltvány”-nak az a gondolata, soha el nem évülő útmutatása, hogy: „A kommunisták a munkásosztály közvetlen céljaiért és érdekeiért

küzdenek, de a jelen mozgalomban egyszersemind a mozgalom jövendőjét képviselik.”

5. A kor, amelyben élünk, arra tanít, hogy a mindenkori helyes út kitapogatása, majd kijelölése csak az álláspontok szabad, nyílt vitákban történő ütköztetése, a kölcsönös türelem és megértés alapján lehetséges. Igaz ítélet pedig csak a gyakorlati tapasztalatok, tudományos eredmények elemzése, mérlegelése s a mindezt érvényesítő elvi következtetés alapján születhet. Nem függetleníthető ettől a „módszertől” az alapvető társadalmi törvények felismerésének folyamata sem. Lenin 1902-ben már a világban szétterjedő munkásmozgalom dimenzióira alkalmazta zseniálisan ezt a felismerést: „... a szociáldemokrata mozgalom már lényegénél fogva nemzetközi. Ez nemcsak azt jelenti, hogy kötelességünk harcolni a nemzeti sovinizmus ellen. Ez azt is jelenti, hogy egy fiatal országban meginduló mozgalom csak úgy lehet eredményes, ha fel tudja dolgozni más országok tapasztalatait. Ehhez azonban nem elegendő a tapasztalatok egyszerű ismertetése, vagy a legújabb határozatok egyszerű lemásolása. Ehhez az szükséges, hogy ezeket a tapasztalatokat kritikával tudjuk alkalmazni és önállóan tudjuk mérlegelni. Csak el kell gondolni, mily hatalmasan megnőtt és elágazott a modern munkásmozgalom, hogy megértsük, az elméleti erőknek és a politikai (és éppúgy forradalmi) tapasztalatoknak mekkora tartalékára van szükség ennek a feladatnak a végrehajtására.”

Ha tehát a marxizmus alkotó továbbfelesztését következetesen képviseljük, két veszélyre kell ügyelnünk – és *egyszerre mindkettőre*. Nem szabad gyanakvással fogadnunk új kérdésfeltevéseket vagy

hipotéziseket – de óvakodnunk kell attól, hogy a kevés tapasztalat alapján kimondott korai elméleti általánosításokat minden további nélkül mint „korszerűsítést” szentesítsük. Különösen akkor kell szigorú kontrollnak és bírálatnak alávetni az ilyen lát-szatra „új” teóriákat, amikor nem is föltevésekként lépnek föl, hanem valamiféle immár egyedül érvényes igazságként.

A gyakorlatban megalapozatlan elméletek elhárításának szükségessége nem a marxizmus skolasztikus értelmezését igazolja, hanem tudományos erejének jelentőségét húzza alá. Ezért igazságunk megőrzéséért egyszerre kell megküzdenünk a bürokratikus, lélektelen dogmatizmussal és pusztító negativizmussal, a romboló relativizálás „új hullámaival”. Ebben a küzdelemben a valóság új jelenségeinek tudományosan hiteles értelmezése alapján kell elutasítani a tévedéseket és torzításokat. Ehhez bátorságra, gondolati heroizmusra, elméleti ismeretekre, elméleti felkészültségre van szükség. Csak így lehet számba venni azt is, ami kedvező, s azt is, ami kedvezőtlen. A marxisták számára a valóság elemzése, faggatása nem lehet öncél. A marxisták nemcsak magyarázni, hanem megváltoztatni akarják a valóságot, a dolgozó emberek, a népek, az emberiség érdekei szerint. Munkások, parasztok, értelmiségiek százezreinek, millióinak kell felnőni *saját* történelmi rendeltetésükhöz, szellemileg, társadalmi tudatosságban is. Világfolyamatokban gondolkozni – méghozzá nem valamiféle utópikusan szép, hanem egy még bonyolultabb, előre nem látható nehézségekben gazdag jövőben –, ehhez szellemileg is felszabadult emberek helytállására, intellektuális erőfeszítésére van szükség. Csak így lehet forradalmi módon dolgozni a mindennapokban is.

Népünk életének legutóbbi húsz éve: a békés építés, a folyamatos szocialista átalakulás, *a nyugodt alkotás történelmi jelentőségű időszaka*. Olyan változásokat szült, amelyek nemcsak a mát határozzák meg, hanem a távolabbi jövőre is kihatnak.

A párt ezekben az években következetes, kiegyensúlyozott, a fokozatosságra ügyelő, ugyanakkor forradalmi irányító munkával teremtette meg azt, aminek lehetőségét már a negyvenöt, illetve a negyvennyolc utáni fordulat is magában hordta, de kibontakozását az ötvenhat előtti politika gátolta.

A felszabadulás hatalmas népi erők és lehetőségek zsilipjét nyitotta fel, történelmi vívmányok elérését tette lehetővé, a látszólag „csöndes”, belpolitikailag mindenképpen nyugalmas legutóbbi két évtized a szocialista építésben *sorsdöntő*, a nép felemelkedésében forradalmi változásokat hozott és érlelt.

Az elmúlt két évtized változásai történelmi mértékkel mérhetők és maradandók. A munkásosztály, a dolgozó nép hatalma szilárd, a szocialista demokrácia egyre mélyebb és kiterjedtebb. A mezőgazdaság szocialista átszervezésével létrejött társadalmunk egységes szocialista gazdasági alapja, az osztályviszonyok megváltozásával mind erősebb a

* Megjelent: Társadalmi Szemle, 1978. 8–9. sz.

szocialista népi-nemzeti egység. A szó teljes – anyagi és morális, tárgyi és szellemi – értelmében *gazdagabb és szabadabb* az emberek élete.

Ama regénybeli Rip van Winkle, ha húsz esztendővel ezelőtt álmra szenderült volna bárhol az országban, most felébredve nem ismerne rá ugyanarra a tájra, de az emberek gondolkodására, magatartására, igényeire, még érzelmeire sem.

Nemcsak az élet képe, hanem maga az élet változott meg. Mért lehet ezt a megnőtt öntudaton, *a fokozottabb politikai és emberi felelősségérzetten*. Az emberek érzékenyebbek a hibákra, javítást sürgetve szólnak a visszasságok ellen, háborognak a szocializmustól idegen jelenségek, visszaélések miatt, türelmetlenül ostromozzák a bürokráciát, a kiskirálykodást, a felelősség áthárítását, felemelik szavukat az építést lassító óvatosság ellen, éppen, mert készebbek cselekedni is a jobbítás érdekében. Magasabbra emelkedett a közélet mércéje, növekszik az igény a közösségi tisztséget viselőkkel szemben; egyre okosabb, egyre hathatósabb, mind demokratikusabb és humánusabb, vagyis szocialistább vezetést várnak tőlünk. Az emberek önmagukkal, társaikkal és vezetőikkel szemben egyaránt kritikusabbak lettek.

A nép egészséges, javító szándékú észrevételei, a demokratikus jogok gyakorlása, az, hogy minden előrelépésünket szenvedélyes viták előzték meg és kísérték az élet minden területén – mindez nem egyszerűen a párt vezető szerepének támogatását, annál többet: erősödését jelentette és jelenti.

Amikor visszatekintünk az 1958-as művelődéspolitikai irányelvek megjelenésének időszakára, emlékeznünk kell arra, hogy mindannyiunkat megpróbáló *történelmi helyzetben*, az ellenforradalom

leverése után született ez a határozat, a helyreállított lenini politika talaján. Akkor fogalmaztuk meg a feladatokat, amikor még fájdalmasan közeli élmény volt 1956. Olyan idők voltak ezek, amikor a nemzetközi burzsoázia mindenütt és minden erejével támadta rendszerünket; uszította és kitarásra buzdította a hazai ellenforradalmárokat és a szubjektíve esetleg jó szándékú, objektíve azonban a népi hatalom, s ezzel a szocializmus alapjai ellen aktívan fellépő ellenzéket. Ebben a helyzetben csak a belső forradalmi erők megszervezése volt és lehetett az alap a párt irányvonalának kidolgozásában és megvalósításában, és ebben nyújtott felbecsülhetetlen segítséget a nemzetközi kommunista mozgalom, mindenekelőtt a Szovjetunió támogatása, a testvéri szocialista országok, a haladó nemzetközi közvélemény szolidaritása. Ennek *a megújult marxista-leninista forradalmi irányvonalnak volt része* és a korábbi, 1956 végi és 1957-es nagy jelentőségű párt-határozatoknak és dokumentumoknak a folytatása, *alkalmazása a művelődéspolitikai irányelvek.*

I

Művelődéspolitikánkat az egész politika alkotórészeként tekintjük, nem pedig szűken felfogott szakágazatnak. Pártunk tudta és tudja, hogy e feladat jó vagy rossz teljesítésével jelentős nemzeti és nemzetközi felelősséget hordozunk, hogy e munka nagymértékben meghatározza: gyorsabban haladunk-e előre vagy elmaradunk; nagyobb ütemben vagy lassabban alakítjuk-e át termelőerőinket; hogyan fejlesztjük termelési viszonyainkat; miként bontakoztatjuk ki a

közélet szocialista demokratizmusát, a szocialista tudatosságot és életmódot.

Az iparban és a mezőgazdaságban a termelés növelésével, a hatékonyság fejlesztésével az anyagi javak bőségére törekszünk. Ez a tennivaló még sokáig fog figyelmünk középpontjában állani, de a szocialista társadalomban *az anyagi javak gyarapítása* nem egyetlen cél, nem önmagáért való cél, hanem *eszköze* a nép kulturális felemelkedésének, egyben az emberhez méltóbb, tartalmasabb, gazdagabb élet megteremtésének és a személyiség egyre sokoldalúbb fejlesztésének.

A *kulturális forradalom* feladata, jelentősége éppen az, hogy hozzájáruljon e valóságos szocialista cél eléréséhez, ahhoz, hogy a jobb minőségű anyagi javak szélesebb kínálata mellett – azzal párhuzamosan, de néha azt már megelőzve – a kultúra javaiból is mind több ember számára tudjunk mind jobbat, mind jobban biztosítani. Művelődéspolitikánk *az egész dolgozó nép alkotóerejének kibontakozását*, szocialista tudatosságát, kultúráját szolgálja, mindez pedig nélkülözhetetlen a teljesebb társadalmi-emberi felszabaduláshoz, a közösségi életforma szocialista szellemű fejlesztéséhez.

A kulturális forradalom megvalósításában *az alapvető módszernek* ugyanazt tekintettük, amit az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1956. decemberi határozata kijelölt: elvi határozottsággal párosuló *türelmes politikai felvilágosítást, eszmei meggyőzést*.

Amikor irányelveink megvalósításához hozzákezdünk, az értelmiség, mindenekelőtt pedig a human értelmiség körében még sokan hányódtak kétségek között, de voltak olyanok is, akik szembenálltak velünk, de még többen, akik fedezékbe hú-

zódtak. Az ingadozókat emberi közelítéssel, érvelő szóval erősítettük, de nem habozhattunk és nem is haboztunk, amikor a törvény szigorával kellett fel-lépnünk még olyan emberekkel, alkotókkal szem-ben is, akik korábban a szocializmus ügye mellett kötelezték el magukat, később viszont – tudatosan vagy megtévedve – szembefordultak vele, és a törvé-nyes rend ellen támadtak. Politikai és művelődés-politikai irányelveink azonban – s ez nagyon fontos – azt, ami az akkori viszonyok között elkerülhetet-len kényszerűség volt, az adminisztratív eszközök alkalmazását, *nem avatták* a körülményektől füg-getlenül alkalmazandó abszolút *törvénné*.

*

Két évtizede megfogalmazott irányelveinkben már kirajzolódtak a kulturális életre máig is érvényes kétfrontos harc koncepciójának lényeges vonásai. Körvonalazódott az az igény, amelyet Kádár János elvtárs a Központi Bizottság 1978. áprilisi ülésén nem először nevezett a „*kétoldalú érzékenység*” szükségességének. Ha mégis van „oldal”, amely iránt érzékenyebbnek kell lennünk, az éppen az, amerre hajlanánk. Ilyen fogékonyság nélkül nem tudtuk volna fellendíteni az ideológiai életet, nem bontakozott volna ki oly reményteljesen a tudomány és a művészet a hatvanas években, és kétségtelen, hogy e politika nélkül sok alkotói energia meddő harcokban fecsérlődött volna el.

Világosan látta a párt, hogy csak akkor nyerhet-jük meg az értelmiséget, ha a jobb- és „baloldali” tendenciák következetes bírálata és elutasítása mel-lett *nem mondunk le egyetlen olyan emberről sem* – mégha egy időben éles harcunk volt is vele –, *akit*

becsülete, tehetsége eljuttathat vagy visszahozhat a néphez, a szocializmushoz. A forradalmi szókimondás, a valóságos helyzetből kiinduló célok, a higadtság teremtett olyan körülményeket, amelyek közepette megszülethetett ez a hosszabb távon is eligazító, alapvető dokumentum.

Művelődéspolitikai irányelveinket akkor dolgozta ki a Központi Bizottság, amikor az országban *már* létrejött és megszilárdult a politikai konszolidáció, de az emberek tudatában – sok kommunistaében is – a történelmi sérülések *még* éppen csak hegedtek. Nem akartuk az átélt fájdalmakat és csalódást alábecsülni, lekicsinyelni, kötelességünknek tartottuk, hogy szembenézzünk mindazzal, ami történt, hogy egyértelműen meghatározzuk, hogyan tovább. Volt biztos eligazítónk: az igazság, a tudomány, tehát a marxizmus–leninizmus elmélete, valamint a gyakorlati és történelmi tapasztalat, a megértett történelmi lecke, s ez lehetővé tette, hogy a zűrzavar fölé emelkedjünk, hogy meglássuk a ki vezető utat.

*

Már az MSZMP 1957-es országos értekezletének határozata megállapította a legfőbb feladatot: „erősíteni a párt hadállásait tudományos és kulturális életünkben is, folytatni a marxista–leninista tanítások tisztaságáért való harcot, amely a párt minden tagjának kötelessége”.

Történelmi és nemzetközi tapasztalatainkat összegezve mondták ki az irányelvek, hogy *az emberek gondolkodásának átalakítása* még csak megkezdődött, s ez a fejlődés törvényszerűen „*a leghosszabb,*

legtovább tartó folyamat valamennyi alapvető társadalmi folyamat közül”.

Az irányelvekben többször használtuk a *tudatformálás* kifejezését. Manapság már teljesebben fogalmazhatjuk meg ezt a követelményt, és az elmúlt két évtized eredményei nyomán immár *az életmód* szocialista jellegének kialakításáról is szólhatunk. Lenin figyelmeztetett arra, hogy a társadalom életében csak az tekinthető megvalósultnak, ami már meggyökeresedett a hétköznapiak gyakorlatában, ami szokássá vált, tehát ami nemcsak a tudatban, hanem az élet megváltozott formájában, az életvitelben, az élet módjában is kifejeződik. Nem csupán a gazdasági feltételek, hanem a tudatviszonyok is változtak, alakultak, fejlődtek hazánkban, a közösségi életforma vonzásai, s nem utolsósorban pedig a kultúra elemeinek beépülése következtében megindult – bár közel sem akadálytalanul – az új, szocialista életmód térhódítása is.

Megértettük, hogy új módon kell dolgozni, mert az ötvenes évek szektás dogmatizmusa több vonatkozásban eltorzította, vulgarizálta a marxizmus-leninizmust; önkényesen gyors tempót diktált, nem számolt azzal, hogy egy *új világnézet valódi meggyökeresztetése* nem megy parancsszóra. Miközben lebecsülte a népet, túlértékelte a fejlődést és annak lehetséges ütemét. A marxizmus általános érvényesülésének, monopolhelyzetének önkényes deklarálása nemcsak a valóságos helyzet téves megítélése volt azokban az években, hanem akadály is lett a valóban sürgető ideológiai feladatok elvégzésének. 1956 keserves cáfolata volt ennek az önhitt és hamis „eredmény”-jelzésnek. Bebizonyosodott, hogy adminisztratív rendszabályokkal ideig-óráig vissza lehet ugyan szorítani a jogos ellenkezést, az ellen-

véleményt, a helytelen, téves nézeteket is, de így nem lehet belsővé vált, őszintén vallott világnézetet kialakítani, s így nem születhet minden alkotó energiát egybefogó, valóságos egység.

A szektás torzítások revizionista „kritikája” a marxizmus-leninizmus alapelemeit támadta; társadalmi hatásában egyik jelszava lett a szocializmus ellen fellépő ellenforradalmi összefogásnak.

A súlyos ellenforradalmi megrázkódtatás idején és után mindenekelőtt a szocialista rendünket fenyegető *jobboldali nézetek*, köztük elsősorban a revizionizmus, a nacionalizmus ellen kellett fellépünk, mert akkor ez volt a fő veszély.

Alapjában megvívtuk ezt a harcot: gyakorlati eredményeink és következetes ideológiai munkánk nyomán e nézetek hatása összehasonlíthatatlanul leszűkült. Felélesztésükkel, újabb formáikkal azonban ma is számolnunk kell.

A „hajlékony” és változó követelményekhez alkalmazkodó *revizionizmus* fő tendenciájának jelszava két évtizeddel, de még tíz évvel ezelőtt is az „igazi marxizmus”, a „jobb szocializmus” volt. Ma jellemzőbb, hogy fő vonala már nem is revideálni akarja a marxizmust, hanem egyre nyíltabban elveti azt, kilépett a marxizmus-leninizmus gondolköréből; úgynevezett radikális reformizmusából hiányzik a szocializmus megvalósításának programja; egész magatartásában a nihilista tagadás tolult előtérbe, s nemegyszer polgári liberális szemléleti tételeket próbál a „megújuló” szocializmus ismérveivé avatni – „radikálisan”. Akadnak közöttük tegnapi „szigorú” marxisták is, akik sietve vetették le magukról valamikori meggyőződésüket, mert égette őket, mint „Nessus inge”.

A *szektás-dogmatikus* nézeteket sem tarthatjuk

teljesen leküzdöttek. Hakis számban is, de akadnak „baloldali” „lesre futók” is, és ezt a jelenséget is észre kell vennünk, hogy ennek megfelelően éljünk kulturális gyakorlatunk eszközeivel.

A *nacionalizmus* olyan politikai-eszmei áramlat, amely megtalálja helyét mind a jobb-, mind az álbaldali öppozíció oldalán. E veszélyes alkalmazkodási képességének hatékonyságát csak növeli, hogy mindig megkísérli a maga céljaira kiaknázni az emberek egyik legszebb és legnemesebb érzését: a nemzetükért, hazájukért érzett felelősséget, a *hazaszeretetet*. Ezzel az igaz és bensőséges, a szocializmusban új, mélyebb tartalommal telítődött tudattal és érzelemmel való visszaélés komoly és komor veszély.

Ideológiai harcainkban ma is egyik legkonokabb ellenfelünk a nacionalizmus. Változatlan jellemzője a *hazafiság és a nemzetköziség* szembeállítás, az internacionalizmus jelentőségének lebecsülése, a hazafiság elválasztása a *szocialista* haza építésének feladataitól, az osztályharc szerepének kiiktatása a nemzeti múlt tragédiáinak és győzelmeinek értelmezéséből. A saját nemzeti múltat misztifikáló, más népek nemzeti érzéseit semmibevevő nézet és magatartás ellentétes mind az igaz, szocialista hazafisággal, mind az internacionalizmussal. A nacionalizmus jelentkezik a *nemzetiségi kérdés* olyan megközelítésében is, amely nem segíti, hanem hátráltatja az egyetlen lehetséges, a *szocialista megoldást*. Meg kell értenünk és értetnünk: a reális problémák felvetése is a nép érdekei ellen fordul, ha megoldásuk módját a szocializmustól, az osztályharctól, a társadalmi haladástól függetlenül keresik.

Az *internacionalizmustól* elszakíthatatlan *szocialista hazafiság* fejlesztése egyszersmind harcot köve-

tel tőlünk a kispolgári közömbösség, a nemzeti nihilizmus minden megnyilvánulása ellen. A hazai közösségtől való elzárkózás és befelé fordulás, akárcsak az egyetemes emberiséggel szemben tanúsított közöny, valamint a hozzájuk kapcsolódó ideológiák nehezítik előrehaladásunkat; visszautasításuk és tudományos kritikájuk elmulasztása pedig erősíti mind a nacionalizmus, mind a revizionizmus pozícióit.

Pártunk már a művelődéspolitikai irányelvekben gondot fordított arra, hogy a különféle visszahúzó irányzatokat ne pusztán elutasítással „intézzék el”, hanem olyan ideológiai légkört teremtsen, amely a negatív tendenciákat *meggyőző bírálattal elszigeteli, s a valóságban jelentkező problémákat alkotóan megoldja.*

Mindennek felismerése megkövetelte és megköveteli a marxistáktól a változó helyzet konkrét elemzésén alapuló elvszerű, határozott fellépést a szocializmus ellen ható különféle elméletekkel, indulatokkal és koncepciókkal szemben. Itt, ezekben a bonyolult, a történelem által „újraszótt” kérdésekben kell *az új helyzet* által követelt válaszokat megtalálnunk. Ezért talán még hajlékonyabban, érzékenyebben kell követnünk a történelem Lenin által is emlegetett „ravaszságát”, és az új helyzet megértéséből határozott elméleti és gyakorlati lépéseknek kell születniük.

*

A kultúra szabadságának kérdésében is máig ható érvénnyel fogalmazták meg állásfoglalásunkat a párt irányelvei. Még alig hallgattak el az ellenforradalom leverése után a fegyverek, már meghirdettük

és fejlesztettük a kultúra szocialista szabadságát. S ezt követően a magyar szellemi életben, a tudományos intézetekben, az alkotóműhelyekben, kiadás-politikánkban, folyóiratainkban, színházainkban, filmstúdióinkban, a rádióban és a televízióban *az alkotói szabadság tágabban bontakozott ki*, mint valaha. Színesebb, gazdagabb lett az irodalmi, művészeti, tudományos élet, változatosabb a műsorkínálat, szélesebb kitekintésűek a kiállítások. De ezt a gazdagodást csak az értelmezi helyesen, s az von le belőle helytálló elvi következtetéseket, aki felismeri, hogy a mi szabadságértelmezésünk vezető elvei *a szocializmus eszméjét szolgáló, s az ország szocialista fejlődését segítő művészi kezdeményezések lehetőségeit teljesítették ki*. Úgy is mondhatnánk: a maximális szabadság a szocialista művészet számára – a szocialista demokrácia elveiből következik. Az elmúlt húsz év gyakorlatában fokozatosan érvényesült az az elv, hogy művészeti életünkben a legnagyobb támogatást a szocialista törekvéseknek kell nyújtani. A támogatást elsősorban a realista művészet igényelheti, amin természetesen nem stílust értünk.

Az 1958-as határozat félreérthetlenné tette azt is, hogy „A stílusvitákat hatalmi szóval, rendeletekkel nem lehet eldönteni”, de támogatni kell minden irányzatot, mely a dolgozó nép szocializmusért folytatott harcának részese.

Így tehát nem zártuk ki, sőt megteremtettük annak a lehetőségét, hogy nálunk olyan művészek is alkothatnak, akikben – s akiknek műveiben – még jelen vannak a polgári, kispolgári világszemlélet bizonyos elemei. Alkotó munkájuk fontos számunkra: ha máshonnan indulva is, az élet, a valóság logikájától vezetve *humánus értéket* hozhatnak és

hoznak létre. Fontos, hogy szóljanak azért is, mert hallgató irányzatokkal nem lehet eszmeileg megbirkózni. Vannak nálunk vallásos írók és költők, művészek, másokat elvont humanista ideálok vezérelnek, akadnak, akik a rosszat, a fonákot öröknnek, megváltoztathatatatlannak tartó filozófiai pesszimizmusra hajlanak. Eszméikkel nem értünk egyet, ezt vitáinkban, kritikákban kifejezésre is juttatjuk – tehetnénk sokkal következetesebben is –, de ha *világnézeti polémiát* folytatunk is velük, tehetségüket, művészi tudásukat és a közösségnek hasznot hozó eredményeiket tiszteljük.

Ugyanezek az elvek vonatkoznak *az egyetemes kultúra* hazai terjesztésének gyakorlatára: közép-pontba állítottuk a szocialista értékeket. A közönség a Szovjetunió és a szocialista országok szocialista értékei, a szocialista világkultúra alkotásai mellett megismerkedhetett a klasszikus polgári irodalommal és művészettel, tájékozódhatott és tájékozódhat a tőkésországok java kulturális termésében is. Ez egyúttal eleven szellemi kapcsolatokat teremt, a mi kultúránk is eljutott és mindinkább eljut a baráti országokba, s ha lassan is, de eljut a nyugati világba és a távoli földrészek most felszabadult népeihez.

II

Művelődéspolitikai irányelveinket kidolgozva tisztáztuk viszonyunkat a forrásokhoz, a folytatandó haladó-maradandó hagyományokhoz, megőrzött és feltámasztandó értékekhez. *Számba vettük a felszabadulás előtti Magyarország szellemi-kulturális örökségét*, amely természetesen nem volt egységes. A letűnt uralkodó osztály kultúrája az ellen-

forradalmi rendszer érdekeit fejezte ki, nacionalista és sovinszta, klerikális, reakciós ideológiákban fogant. Minden korábbinál mélyebben és átfogóbban vizsgáltuk a magyar kultúra demokratikus, haladó és szocialista törekvéseit, és hozzáférhetővé tettünk minden művészi értéket, különösen arra az örökségre ügyelve, amit számunkra és az egyetemes emberi kultúra számára József Attila, Derkovits Gyula, Bartók Béla és más nagy alkotók sora jelentett. Kiemelkedő értékeiket az ötvenes évek szektássága és dogmatizmusa sok tekintetben megkérdőjelezte. A dogmatizmus természetéből szükségképpen adódó jelenség volt az, hogy *a világot egyszerűnek*, a szocialista építés útját minden saját talaján keletkező ellentmondástól csaknem mentesnek, idillikusnak remélő és beállító politika a művészetre szintén „egyszerű” és „világos” sablonokat kényszerített, amelyekbe éppen a legnagyobbak voltak nehezen beilleszthetők. A szocialista kulturális politika dogmatikus leszűkítése ugyanakkor nemegyszer a jobboldal irányában tett elvtelen *engedelmekkel* járt együtt. Mindez ürügyet, lehetőséget nyújtott a művészeti életben is támadó revizionizmusnak ahhoz, hogy a „minőség védelme” címén számos értéket, a szocialista művészetet gazdagító alkotást próbáljon kitagadni.

Az új ember és az új kultúra megteremtése, gazdagítása azonban nemcsak a jelentős művekben testet öltött hagyományok megbecsülésében követelt új látásmódot, hanem *minden* érték kritikai elsajátításában is. A szocialista értelemben számításba vett nemzeti kultúra eleven gyakorlatának kialakításához sokkal *szélesebb körben kellett szót értenünk az alkotókkal*, a tudósokkal és a befogadókkal is. Az ellentmondásokra érzékenyebben

reagálva kellett kialakítanunk *a kultúra demokratizmusának* és az értékek megőrzésének helyes útját, módját. Voltak folytatható hagyományaink e tekintetben is.

A Magyar Kommunista Párt már a felszabadulást követően, a hatalomért vívott harc szakaszában küzdelmet indított a kultúra demokratizálásáért. *A kibontakozó kulturális forradalom jelentős eredményeket ért el* az egységes általános iskolai rendszer kiépítésétől kezdve a tartalmában és méreteiben alapvetően megváltozott könyvkiadásig, sajtópolitikáig. Ezeket a vívmányokat a személyi kultusz művelődéspolitikájában elkövetett súlyos hibák és mulasztások sem számolták fel, s azok a torzulások sem, amelyeket a szektás, dogmatikus tendenciák és a megalkuvó, elvtelen engedékenység okozott az értékszemléletben.

Azon voltunk, hogy nálunk ne legyen többé „elsüllyedt irodalom”. Ezért 1956 után helyreállítottuk *a valódi folytonosságot* nemcsak a felszabadulás előtti és az 1945–48-as, hanem az 1948 utáni évek minden igaz értékével is. Kezdetől fogva felléptünk azok ellen, akik a szocializmus elkerülhetetlen velejárójának hirdették a személyi kultusz éveiben bekövetkezett súlyos torzulásokat, és akik erre hivatkozva tagadták a hibák ellenére is elért történelmi vívmányokat. Majd szembeszálltunk a „meszesgödör” elméletével, vagyis minden olyan képtelen nézettel, amely azok helyét is tagadta a magyar kultúrában, akik az ötvenes években értékállót alkottak, vagy egyáltalán megszólaltak.

A nemzeti összefogás érdekében bíráltuk, majd fel is oszlattuk a *Táncsics kört*, amely – jórészt akaratlanul – elszigetelő erővé kezdett válni, nem értve a meggyőződésen alapuló türelmes politika létfontos-

ságát. Árnyalt ideológiai elemzést adtunk a sok értéket hozott *népi írók* eszméiről, elismerve érdemeiket, elutasítva helytelen nézeteiket.

A hamis eszmék visszaverése mellett *a széles szövetség lehetőségeit* kerestük, megbecsültünk minden „igent”, ami *elvi kérdésekben tisztázott alapokon* összeköthetett. Az átfogó és sokrétű, körültekintő politikának jelentős szerepe volt abban, hogy sok, tegnap még elszigetelt, közömbös, a közügyektől elforduló alkotó vált politikánk iránt érdeklődővé, építőmunkánkban együttműködővé, sőt néha a tegnapi ellenfél ma már szövetségesünk, és holnap vagy holnapután esetleg elveinkben társunk is lesz. Kétségtelen, hogy a *nyitás politikájával* kockázatot is vállaltunk, de a gyakorlat igazolta ennek helyességét. Az történt, nem először a nemzet életében, hogy a nép és benne az értelmiségiek az érdekeiket híven kifejező jó politikát egyre fokozottabban értették és támogatták.

*

Fontos történelmi tanulságot hordoz az a tapasztalat, hogy ez a folyamat, a szigorú elhatárolódás a jobboldali és az álbaloldali demagógiától és a nyitás dialektikája, az újjászervezett szövetségi politika csakis *eszmei bírálaton, vitákon keresztül* érvényesülhetett eredményesen.

Azokban az időkben a marxistáknak többször volt véleménykülönbségük jelentős magyar alkotókkal. Álláspontunkat sohasem adtuk fel taktikai indokkal, akkor sem, ha tudtuk, hogy akadnak közöttük s némely híveik közt, akik egy ideig haragos szemmel néznek majd ránk. Csakhogy van „jó harag” és „rossz harag”! „Jó harag” az, ame-

lyen nem uralkodik el a személyes indulat, amely elősegíti az igazi problémákra, ütközőpontokra való komoly odafigyelést, hozzásegít a lényeg felismeréséhez. S ez a harag szétfoszlik akkor, amikor a valóság érveinek hatására a megértés, az egyetértés szakasza elkövetkezik. Így is történt. A hatvanas években már a szocializmus eszméi és hazai gyakorlata mellett tett hitet Déry Tibor, Illyés Gyula, Németh László, Veres Péter és sok más felénk forduló és velünk dolgozó alkotó, s ami a legfontosabb: nemcsak személyes vallomással, hanem művekkel.

A munka folytatásához, a jelentős alkotásokhoz szükséges bátor szembenézéshez, az illúziók elvetéséhez adott támogatást az 1958-as határozat is. A helyes politika – mint bármely alkotó munka – sohasem fakadhat korlátolt *önigazolásból*, hanem csakis bátor és becsületes önvizsgálatból, a mégoly nehéz változtatásra is elegendő erőt tartalékoló *önismeretből*, a mindenféle előjelű tévedések alkotó bírálatából. Bíráltuk a marxista gondolkodás nagy alakjának, *Lukács Györgynek* néhány hibás politikai nézetét. Kritikai megjegyzéseink jó része pozitív értelemben évült el. A későbbi fejlemények nyomán Lukács György felismerte és elismerte a párt politikai irányvonalának helyességét, meggyőződött, hogy ez a politika képes felszámolni a személyi kultusz okozta torzulásokat és magasabb szinten folytatni a szocializmus építését. Alkotó életének hátralevő éveit a mozgalom harcosaként, s ismét a párt tagjaként élte le, és nagy jelentőségű újabb műveket írt. Gazdag munkásságához a *kritikai elsajátítás* által mindig is igényelt magatartásával kell közelednünk.

Politikánk nem tett elvtelen engedményeket.

Nem háritotta el magától a múltat s a vele járó felelősséget. Bár látszólag ez lett volna a legegyszerűbb. Átmenetileg tetszetős megoldások helyett a párt félreérthetetlené tette az *önkorrekcióra és öntisztításra* való készséget a szocializmus keretein belül, világosan kifejezte a múlt kritikai értékelésével, hogy mi a folytatható, mi az átöröközhető és mi az elvetendő. Szembenéztünk önmagunkkal, de nemcsak a párt, a kommunisták járták végig ezt az utat. Példájuk közvetett vagy közvetlen módon hasonló katartikus hatást váltott ki az alkotók körében is. Ugyanakkor nyilvánvalóvá tettük, hogy *az alkotóknak elsősorban művekben kell és lehet elfordulniuk a téveszméktől és a hamis illúziók táplálta indulatoktól.*

A korábbi jobb- és „baloldali” torzulásokat, ellenforradalmi hatásokat leküzdő szocialista politika megszilárdulásához alkotóan járultak hozzá művészek, írók a közösség sorsáért átélt gyötrelmek megfogalmazásával, a talpraállás művészi pátoszu vállalásával.

Senkitől sem kértünk bűnbánatot, de talán épp ezért néhány jelentős írónk szükségét érezte, hogy maradandó emlékezetű szavakkal szóljon *a világ nyilvánossága előtt* a szocialista társadalomhoz fűződő eltéphetetlen kapcsolatáról. Németh László moszkvai pohárköszöntőjében így beszélt szovjetunióbeli élményeiről: „Örültem, hogy az országban, ahol néhány évtizede éhínségek pusztítottak, nem látni rosszul öltözött embert. Örültem, hogy a színházak nézőterén egy egyneművé vált társadalmat láttam, amelyben a munkás és értelmiségi többé nem különböztethető meg. Örültem, hogy az emberekre, akiknek az arcán annyiszor volt ott a solohovi Embersors nyoma, a gazdaság biztosított fejlő-

dése egy könnyebb, boldogabb kort hoz, amelyben a gond már nem a megélhetés és a spártai fegyelmet kívánó akkumuláció lesz, hanem a megnőtt szabad idő és az anyagi alap helyes felhasználása.” Majd a magyar és a szovjet népet összefűző kapcsolatokról beszélt, amelyek többé nem szakadhatnak el.

Déry Tibor bécsi felolvasóestjén így beszélt: „Szabadon írhatok azzal a megszorítással, hogy írásom ne irányuljon a szocializmus ellen. Én azonban szocialista voltam és vagyok, és ezt a megszorítást annál is inkább szívésen vállalom, mert Magyarországon ma, a korábban nekünk hiányzó emberi jogokat és emberi méltóságokat illetően, olyan sok minden megvalósult.”

Igaz szavak ezek, különösen a két alkotó életútjának ismeretében. Számunkra mégis a művekben megszólaló valóság, a megjelenített és vállalt élet jelentette a legérvényesebb szavazatokat. A párt azóta is maga nevezi néven az újonnan keletkező, többnyire a fejlődéssel együttjáró objektív ellentmondásokat és az olykor a mi hibánkból származó negatív jelenségeket. Így nem a szocializmus ellenére, hanem a szocializmus ügyének segítve cselekszenek azok az alkotók is, akik a fejlődést gátló okoknak a feltárásában és elhárításában közreműködnek.

*

Művelődéspolitikánk nem csodaszer, amelynek varázslatával egy csapásra megoldódnak a művészek fejlődésének gondjai. Nem hagytuk számításon kívül, hogy *a művészetek természetük szerint egyébként sem fejlődnek egyenletesen*, különösen nem az egyes művészeti ágak és műfajok. Ám sokoldalúan

megjavultak az alkotás feltételei, és ez hozzájárult a politika, a kultúra, valamint a nép mindennapi élete között lehetséges *összhang* kialakításához. Az 1958-as határozat ezzel a módszerrel lett iránymutató és termékenyítő az elmúlt két évtized kulturális politikájában.

A kulturális politika nemcsak és nem is elsősorban a művészettel, irodalommal foglalkozik, hanem a *művelődés egészével* is. Számba vették irányelveink a tudományos életben, a közoktatásban elért eredményeinket és tennivalóinkat, a közösség művelődésének útjait-módjait. S bár e nagy kérdésekkel e cikkben most nem foglalkozunk, annyi vitathatatlan, hogy közoktatásunk szocialista átalakítása, tudományos életünk, közösségi művelődésünk, egész közművelődésünk folyamatosan fejlődött és felkészült az újabb feladatokra.

III

Az 1956-os decemberi párthatározathoz és az MSZMP 1957-es országos értekezletéhez kapcsolódó 1958-as művelődéspolitikai irányelveknek is *a két évtizedes gyakorlat volt a próbája*. A konszolidáció, az ország közállapotainak rendeződése, a szocializmus megerősödése, s ezen belül a kultúra, a közművelődés színvonalának emelkedése e húsz évben – mind a határozatok fő vonalának helyességét, hosszú távú érvényességét igazolják.

Nincs arra mód, hogy áttekintsük e korszak teljes művelődési, művészeti előrehaladását; ezért inkább csak a helyzet jellemzéseként emlékeztetőül szólnunk a *magyar művészet fellendülésének néhány vonásáról*.

Az újrakezdés örömének varázsa még azokat is magával ragadja manapság, akik e megjárt utat már történelemként ismerik. Mégsincs igazuk azoknak, akik nosztalgikusan vgy polemikus élel szembe akarják állítani a *hatvanas* évek lendületét a *hetvenes* évek intenzívebb, elmélyültebb kulturális folyamataival, azokkal a minőségekben mérhető változásokkal, amelyek eredményeképpen az elmúlt két évtized kulturális forradalmának vívmányai mindinkább az egész nép mindennapi szellemi kenyerévé válnak. Ha visszatekintünk a múltra, azért tesszük, hogy jobban lássuk az előttünk levő utat. Az újraindulás ellentmondásokkal teli korszakát is csak egy ilyen, jövőre figyelő tekintettel érthetjük meg igazán. A művészet különböző „szólamai” egymás után léptek be az élő kultúra teremtműkájába.

A szocialista rendünk mellett 1956 után nyomban kiállók, majd a benuultségéből csak később magukhoz térő más alkotók is már a *hatvanas* évek elején kiemelkedő művekkel jelentkeztek.

Munkába lendültek irodalmunk „nagy öregei”, akik igen fiatalosan, az ifjabbakat serkentő szorgalommal és felelősséggel publikáltak. Ezek az évek szélesebb eszmei skálát jelentő olyan írók pályáján, mint Veres Péter, Németh László, Lengyel József, Déry Tibor, Kassák Lajos, Darvas József, Illyés Gyula, Illés Endre – hogy csak néhány kiemelkedő példát említsek – fontos korszakot jelölnek. *Próza-irodalmunk* nagy fellendülésének is tanúja ez az időszak, gondoljunk többek között – a minősítés igénye nélkül – Cseres Tibor, Sánta Ferenc, Örkény István, Fejes Endre, Galgóczi Erzsébet, Moldova György, Kardos G. György vagy Gáll István munkáira.

Ez a gazdag folyamat *nem apadt el a hetvenes évek-*

ben sem. Az alkotókedv tovább él és jelentős művek születnek, amelyeket talán még nem is tudunk tüstént kellőképpen értékelni. Gondoljunk operairodalmunk felívelésére, előadóművészeink nemzetközi és hazai sikereire, vagy az irodalomban megjelent új törekvésekre. A Magyarország felfedezése sorozat kötetei „jóféle szellemi izgalmat” jelentenek. Alig elégíthető ki az érdeklődés, amit a tényirodalom újabb hajtásai – mind a dokumentumirodalom, mind a különböző szociográfiai műfajok – keltettek az olvasókban.

Költészetünk hagyományosan magas színvonalát képviseli – ismét csak az érzékeltetés szándékával kiragadva – Benjámin László, Juhász Ferenc, Garai Gábor, Csanádi Imre, Vas István, Zelk Zoltán, Weöres Sándor, Pilinszky János és a sajnos már elköltözött Nagy László vagy Simon István, Váczi Mihály más-más indíttatású, kötődésű és eszmeiségű lírája.

Örömmel szólhatunk arról, hogy az utóbbi két évtizedben magas művészi színvonalon fejlődött *képzőművészetünk* több ága is. Különösen a grafika, a kisleptika és köztéri szobrászatunk küzdötte fel magát. Ez utóbbi sok kiváló művelője közül most talán elegendő olyan művészek alkotásaira emlékeztetni, mint Somogyi József, Varga Imre, Borsos Miklós, Kerényi Jenő, akiknek művei, más művészek alkotásaival együtt, immár kivívták helyüket a magyar képzőművészet történetében.

Új, kezdeményező, egyenetlenségeiben is jelentős utat tett meg *filmművészetünk* ebben a két évtizedben. A filmvászonon egyszerre jelentkezik a változott szemlélettel felfedezett magyar valóság, a közélet sokféle gondja, és a formai, képi újítás ígé-

nye. Előtérbe kerültek az életmód kérdései, az új életformát kialakító társadalom egészséges gyötrődései. Érezni, hogy filmművészetünkben jelentős tehetség és művészi tettvágy halmozódott fel és jutott kifejezésre. A nemzeti önismerethez, a falu szocialista átalakulásához, a történelmi változással járó egyéni drámák jobb megértéséhez járultak hozzá a film nyelvén – ismét példaképpen – a Hideg napok, a Húsz óra, a Szegénylegények, a Szerelem, az Apa. Az utóbbi két évtizedben s szerte a világban felfigyeltek a magyar filmre. Az a cél, hogy minél több olyan jó, szocialista szellemű film szülessék – köztük életünk fonákságait feltáró, jobbító szándékú vígjáték is –, amely vonzerőt gyakorol a közönségre mind itthon, mind külföldön.

A művészet eredményeire és gondjaira, kimagasló teljesítményeire emlékeztetve, megtisztelő helyre tarthat igényt gazdag *zenei* kultúránk, korszerűsödött *színházi* életünk. Színházainkban a régi nemzedék mellé felsorakozó, értékeit megőrző és újakat teremtető tehetségek maradandó értékű előadások sorával toboroznak új közönséget és közösséget. A *televízió* megjelenésével a művészet és a közművelődés számára is új, minden eddiginél szélesebb lehetőség nyílt, s ezzel már kezdünk is megtanulni élni. A *rádió* szívós újíto készséggel színvonalasan szolgálja a kultúrát.

Művészeti életünknek általában kiegyensúlyozott fejlődésére vall, hogy minden művészeti ágban a *fiatal alkotónemzedékek* teljesítményei mennyiségben, minőségben egyre gyarapodó súllyal vannak jelen, s hogy a művészeti közéletben szerepük ezzel arányosan növekedett.

Művészeti életünk még aktívabban, változatos for-

mákat, kereteket, megoldásokat találva-teremtve vesz közvetlenül is részt a *közművelődés* egyetemes feladatainak megvalósításában.

A művelődéspolitikai irányelvekben kitűzött céloknak megfelelően jelentős eredményeket értünk el művészeti, kulturális életünk területi *decentralizálásában* is.

Alkotó- és előadóművészeink az ideológiai-szemléleti különbségek mellett is jóformán teljes egységben vállalnak közösséget az MSZMP politikájával, tudatos felelősséggel mondanak *igent a szocializmus alapelveire* és céljaira.

Mindennek alapján *megnövekedett* az irodalom, a képzőművészet, a színház, a zene és a film *társadalmi megbecsültsége*. Az ötvenes évek elejének szektás dogmatizmusa a művészet legfőbb szerepét abban látta, hogy elvont példaképeket rajzoljon, amelyeknek pusztá megjelenése-megismerése megváltoztatja az embereket. A revizionizmus viszont a művészet szerepét a leleplezéssel azonosította. Mindennek végső soron az irodalom és a művészet látta kárát, s így csökkent tekintélye is. Az elmúlt két évtizedben íróink, művészeink java alkotásokkal, művészi értékű teljesítményekkel szerzi vissza a művészet – nem hamisan eltűzött, hanem igazi – társadalmi megbecsülését.

*

A továbbiakban *napjaink fejlődési folyamatának néhány jellemzőjére* irányítjuk a figyelmet.

Ha ma még nehezebb lenne összeállítani az értékes művek egyértelmű listáját, ez a fejlődés természetes velejárója: olyan *körülmények* között ala-

kul művészetünk, amikor a *társadalom életében új kérdések* jelentkeznek. Mit tegyünk, hogyan lépjünk tovább, hogy összhangban maradjunk a lehetőségekkel és a közösség igényeivel? Milyen normák szabályozzák az életet a megváltozott feltételek között?

Minden forradalmi korszak feltette magának a „mit tegyünk?” kérdését – és ezt tesszük mi is. Kétségtelen, hogy könnyebb lenne a dolgunk, ha a „mit tegyünk” kérdésére ideálisan körülírható, kész válaszaink lehetnének. A recept szerinti élet talán egyszerűbb lenne, csak hogy arra vagyunk ítélve, hogy a megoldásokat magunk találjuk meg, végigkínlódva esetleg zsakutcákat, hogy a szó marxista-leninista értelmében legyünk „teremtői történelmünknek”, hétköznapijainkban is. *A teremtő élet*, amit ma a szocialista átalakulás új korszaka kíván, nehezebb, felnőttebb hozzáállást, keményebb vállalkozó kedvet igényel tőlünk.

Ezt követeli meg a művészettől is, mert amennyire helytelen lenne a hatvanas és a hetvenes évek művészetét szembeállítani, ugyanolyan hiba lenne nem látni s ezért nem támogatni a ma művészetét, művészeti életét abban a küzdelemben, amelyet az *új jelenségek* birtokbavételéért, tudatosításáért a maga sajátos eszközeivel folytat. Az egyén és a közösség kapcsolatának gazdagodása, a forradalmiság és a köznapi élet újszerű összefüggései, az ipari-technikai fejlődés és a humánus egyidejű szocialista újrateremtése, a falu világának gyökeres átalakulása, a munkásosztály átrétegződése, általában *a társadalomban jelentkező új és új ellentmondások* sokasága *művészi felismerést, megfogalmazást és választ is vár.*

A társadalmi valóság gazdagodásától ösztönözve

maguk a *szocialista törekvések* is több hangon, a művészi változatok *többséleségében* szólalnak meg, új tartalmakat hordoznak, ezért a támogatás következetesebbé tétele, illetve a nemkívánatos nézetek leküzdése megköveteli művészeti felfogásunk, *esztétikai gondolkodásunk fejlesztését*, a realista, a szocialista, a szocialista realista művészet új eredményeinek általánosítását, *az elméleti munka javítását*.

Az életmód változása a szabad idő növekedése kapcsán a művelődés- és művészetpolitikának is nagyobb érzékenységet kell tanúsítania az *esztétikum mindennapi jelenlétének* megnövekedése iránt. Társadalmunk egyre újabb és újabb kulturális igényeinek csak akkor felelhetünk meg, ha megfelelően tudjuk támogatni, illetve kielégíteni a befogadók, a közösség művészet iránti növekvő érdeklődését, ha el tudjuk érni, hogy az alkotóműhelyek, valamint a művészetkritika tevékenysége egyaránt az új szocialista értékek létrejöttét ösztönözze, s hogy még nyilvánvalóbbá tegye az alkotók ebben való érdekelttségét.

Korunk ezt az újjal való szellemi küzdelmet egyaránt megköveteli a művészekről, minden politikustól, jövőt tervező tudóstól, saját világát berendezni készülő fiataaltól, minden, az életet élő, formáló embertől. *Ezért közös feladat a válasz keresése, megfogalmazása*. Nem lehet véletlennek tekinteni, hogy éppen ezekben az években kezdett – bár nem egyenletesen és nem gondok nélkül – kialakulni politika és tudomány, művészet és politika egyre alkotóbb kapcsolata is.

A fejlődés szükségképpen elevenítette a vitát, a kritikát. Szellemi életünkben a *marxizmus-leninizmus hegemoniája* érvényesül, az irodalomban, a mű-

vészetenben is. Ez egyúttal azonban azzal is jár, hogy *a marxista gondolat pozícióiért, s azok ki-szélesítéséért újra és újra meg kell küzdeni.* Azért is, mert léteznek, újratermelődhetnek s hatnak nem-marxista nézetek is; s azért is, mert változ-nak a körülmények.

Az új feladatok megkövetelik, hogy érvénye-süljön *a marxista kritika mérvadó szerepe.* A te-hetség feltárulkozása, megőrződése és kivirágzása többek között a kritikán is múlik. Nem olyan megosztottsággal, hogy az egyik oldalon a művé-szet, a másikon pedig a kritika foglal helyet. A haladó és értékadó művészek, valamint a marxista módon értékelő kritikusok *csak együtt, egy oldalon* tevékenykedhetnek azért, hogy minél több embert hódítsanak meg a kultúra valódi értékei számára, és hogy minél több művész értse és átélje a szocialista eszmék, a marxista-leninista tanítások igazát. A kritika *nem súghat, de sugalmazhat.* A kritika nem végezheti el a művész helyett az alkotás munkáját, de olyan szellemi légkört terem-tet, amelyben megsokszorozódik az alkotói kedv. A kritikának az a feladata, hogy társként, *bátorít-va és vitázva* óvjon a visszahúzó eszméktől, ame-lyek olykor jeles kísérletekbe is beszüremlenek. Óvnia kell a színvonaltalanságtól, az ebből eredő rossz közérzettől – személyekre való tekintet nél-kül. A hozzá nem értő vagy elfogult kritika még nagyon ígéretes indulásoknak is gáncsot vethet. Nemegyszer a téves, káros ideológiai hatások a kritikában is jelentkeznek. Korunk kiélezett eszmei küzdelmeiben különösen nagy a bíráló művelői-nek felelőssége; annál nagyobb megbecsülést és esz-meit védelmet érdemel az a kritika, amely értően

és meggyőző érvekkel támogatja az értékes művészi alkotómunkát, és küzd az igénytelenség, illetve a megtévesztő, hibás nézetek ellen.

*

Ebben a két évtizedben vált szinte szólásmondássá, hogy művelődéspolitikánk a „három t” jegyében alakul: támogatunk, tűrünk, illetve türelmesek vagyunk, ha pedig kell, tiltunk. Nem amolyan szocialista mágiának tekintjük ezt, amelyről el akarjuk hitetni, hogy elegendő megtanulni a képletet, máris sikeresen tevékenykedhetünk. Csak abban az értelemben használjuk ezt a formulát, hogy jelezze az *elvi megkülönböztetést*, amelyre törekszünk.

Az elmúlt évtizedek művelődéspolitikai gyakorlatában alkalmaztuk a *tiltást* is, de szocialista rendszerünk vonzására, erejére és magabiztosságára vall, hogy *ez sohasem vált a fő eszközzé*. Azt azonban nem kívánjuk véka alá rejteni, hogy az „ordas eszméket”, a fasizmust, a háborús, sovinszta uszítást hirdető műveket, a népünk rendjének alapjait támadó, antihumanista, elvakult, gyűlölködő nacionalista próbálkozásokat tiltottuk és tiltjuk. Igyekeztünk *visszaszorítani* a selejtes, izlésrontó, giccses, „kulturális környezetszennyezést” okozó termékeket – ha nemegyszer azért előfordultak is olyan rendellenességek, amelyeket jobb lett volna nem engedni, és amelyektől a jövőben meg kell szabadulnunk.

Gyakoroljuk a *tűrést és a türelmet*, s ezen nem a kulturális irányítás közömbös semlegességét értjük. Joggal érheti bírálat a vezetést, ha a türelem megnyilatkozását nem mindig egészíti ki a

szükséges, a támogató célzatú, az igazsághoz közelebb hozó marxista kritikával. Más dolog tudomásul venni a kevésbé igényes, a pillanatot szolgáló szórakoztató műveket, műfajokat a tánczenétől a krimiig, és megint más *türelemmel lenni, de állhatatosan vitázni* tehetséges alkotók eszmei, politikai vagy éppen művészi tévedéseivel.

Kádár elvtárs arra figyelmeztetett a Központi Bizottság ez év áprilisi ülésén, hogy „a szocialista tendenciát és a szocialista művek támogatását csak gyengébben” teljesítettük. Nemritkán *erőtlen-ség és következetlenség jelentkezik a szocialista művészet támogatásának folyamatában*. Támogatni sohasem lehet elszigetelten, a támogatás mindig meghatározott ideológiai, politikai, kulturális összefüggésekben érvényesül. Ha nem szocialista irányzatú művek túlzottan előtérbe kerülnek, ha elmarad a szükséges elvi kritika, akkor ez visszaszorítja a szocialista értékeket. A támogatás erősítése a jövőben nagyobb figyelmet és fokozottabb elviséget kíván minden vonatkozásban. Természetesen *a támogatás nem személyek, hanem művek támogatását* jelenti. A művészetben nincs helye a protokollistáknak, és ne legyenek „ügyeletes zsenik” sem.

A műsor-, a kiállítás- és a kiadáspolitikában érvényesülő támogatás feladatáról és jellegéről a nagy példányszámú sorozatok, a lapok, a rádió- és televízióadások mondanak a legtöbbet, hiszen a hatásos támogatás egyik legfontosabb módja és eszköze a *népszerűsítés*, az, ha a mű a legszélesebb nyilvánosságot élvezheti, ha a legtöbb befogadóval találkozhat.

Arra is gondolnunk kell, hogy polgári szemléletű művek polgári beállítottságú védőügyvédjei hangerejükkel – nem vetve meg a *morális terror* eszkö-

zeit sem — olykor háttérbe szorítják az igaz és jó, művészileg nagy erejű szocialista alkotásokat.

Külön ki kell emelnünk a *műhelyek* — könyvkiadók, szerkesztőségek, stúdiók, zsürik — *felelőségét*. E műhelyekben olyan vonzó és friss légkörre van szükség, amelyben *otthon érzik magukat* a haladó szellemű, a szocialista művészek, ahol arról győzik meg őket a tapasztalatok, hogy e műhelyek *őértük* is vannak, és hogy a lektori tanácsok, a szerkesztői észrevételek nem illetéktelen beavatkozások, hanem az alkotásban nyújtanak segítő kezet.

A művelődéspolitikában *megszűnt a gyámkodás*, a kicsinyes beavatkozás, az alkotóműhelyek önállóak. A tömegek és az alkotók ugyanakkor számon kérik a *határozottabb irányítást*: a kulturális műhelyek *felelőségének* erősbítését. Ritka panasz, hogy igaz, értékes, művészi alkotások maradnak íróasztalban, hogy ezektől zárnák el a nyilvánosságot, de annál erősebb a tiltakozás, hogy gyakran *hiányzik az értékecsülő válogatás*. Valahogy úgy van, hogy aki egyszer megjelent már, az a teljesítménytől függetlenül mindig megjelenhet, ezért a jó mellett nemcsak a közepes, hanem még a *szürke, a gyenge*, az eszmeileg, művészileg erőtlen, a semmitmondó mű is szinte azonos eséllyel „versenyezhet”, és elveszi a levegőt az igazán jó művek elől.

A támogatásról szólva elmondhatjuk, hogy már *alig kísértenek szektás indulatok*, amikor pusztán a téma vagy — Engels kifejezésével élve — a „*rászerelt irányzatosság*” alapján pártoljuk azt is, ami a hitelesség, a művészi erő híján nem bizonyulhat maradandónak. Nagyobb gondunk az, hogy *nem mindig mondjuk ki elég meggyőzően az igent az*

eszmeileg és művészileg egyaránt értékes alkotásokra vagy késünk az állásfoglalással. Él olyan tévhit is, amely a bírálatot összeegyeztethetetlennek tartja a *támogatással és az igenléssel*, pedig éppen a nagy ígéretű alkotóknak és alkotásoknak van szükségük a hozzáértő értékelésre, az igényességet tovább növelő igényességre.

*

A húsz év alatt változó helyzet – bár alapjaiban nem módosított akkor megfogalmazott irányelveinken – új feladatok elé állít, és más megvilágításba helyezi mai munkánkat. A szocialista fejlődés mai szakaszában *kritikusabban és önkritikusabban* kell számba vennünk művelődéspolitikai gyakorlatunkat. Nem gondolhatjuk, hogy minden úgy van jól, ahogy van. Nincsenek varázsos, munkánktól független biztosítékai annak, hogy a közeljövőben és a távolabbi jövőben egyenletesen fejlődnek a művészetek; hogy csakis helytálló bírálatok és döntések fognak születni. Nincsenek biztos megelőző szérumaink a lehetséges hibák ellen. *Minden rajtunk múlik:* azon, hogy jól, gondosan dolgozzuk-e fel életünk tapasztalatait; hogy alaposan, önelégültség nélkül elemezzük-e a valóságot; s hogy a valóság változásaiból helyes következtetésekre jutunk-e?

IV

Az ideológia a kultúra egészét áthatja, ezért ma a világhelyzet arra a tennivalóra szólít, hogy elmélyítsük igazságunkat, megszilárdítsuk a marxizmus-

leninizmus hegemoniáját a szellemi életben. A kultúrának valóban óriási és egyre tárguló lehetőségei nyíltak, de ezzel a felelőssége is megnőtt népünk és a világ iránt. *E felelősség* érvényesülésének feltétele volt és maradt, hogy az alapvető *elvi-szemléleti* kérdésekben világos, közérthető legyen álláspontunk.

Napjainkban minden eddiginél nyíltabb és ugyanakkor bonyolultabb ideológiai harcban kell helytállnunk. Ezért azokat az elveket, amelyek társadalmi-politikai gyakorlatunkat vezérlik: a szocialista demokratizmust, a közösségi tudat fejlesztését, a cselekvő szocialista hazaszeretetet, a Szovjetunióhoz, a baráti szocialista országokhoz, a kommunista mozgalomhoz, minden haladó társadalmi megmozduláshoz fűződő szolidaritásunkat még fokozottabban munkánk középpontjába kell állítanunk. Csak ezen a világnézeti-politikai alapon dolgozhatjuk ki saját magasabb rendű, szocialista morálunk ismérveit, csak így emelhetjük az erkölcsi igényességet, amely vonzó lehet fiataljaink számára is. Népünk öntudatának, önismeretének, esztétikai ízlésének gazdagításában és a kulturális világversenyben csak magas színvonalú, hatóképes szocialista kultúra érhet el eredményeket. Az ilyen kultúra létrejöttének feltétele is, eredménye is a növekvő szocialista demokratizmus, az öntudatos és művelt szocialista közszellem.

Az elmúlt években, különösen pártunk XI. kongresszusa óta erősebb hangsúlyt kapott kulturális forradalmunk tápláló erői között a *szocialista demokratizmus fejlesztése*, amelynek egyedül a népuralom, a *szocializmus* a hivatott megvalósítója. Mindennapi tapasztalatunk igazolja, hogy a demokrácia megvalósítása és fejlesztése is csak ak-

kor lehet eredményes, ha *minél több dolgozó növekvő hozzáértéssel, műveltséggel* tud részt venni közös ügyeink irányításában, ellenőrzésében. Azt sem felejtjük el, hogy a kultúrának minden alkotó eleme nélkülözhetetlen forrása a hétköznapi és a nem hétköznapi *élet örömeinek* is, segít kivédeni, ellensúlyozni az emberi kapcsolatok hűvösebb légáramlatait, *ösztönzi az emberi közeledéseket*.

A szocialista demokratizmus elvei a kulturális életre is érvényesek. Művelődéspolitikánk megköveteli a *szabadság és a felelősség egységének, elválaszthatatlanságának* tudatosítását a művészetben, az alkotóműhelyekben. Ez a folyamat dialektikus: egyszerre jelenti a közvélemény szocialista formálását és azt is, hogy a közvéleménynek cselekvő beleszólása van a kultúra szocialista fejlesztésébe. És egyben szolgálja milliók kulturális emelkedését, művelődését, amelyet ma már törvény is rögzít. A *szocialista demokratizmus* gyakorlata *világosan körvonalazott, határozott elveket követel*. Egyértelműen kell érvényre juttatnunk kulturális munkastílusunk jellemzőit, az irányításnak, a kritikának, a vitának, a támogatásnak, türelemnek és tiltásnak azokat az elveit, amelyek az alkotóműhelyeken belül és az országos közvélemény előtt zajló felelős eszmecseréknek keretet adnak.

Fejleszténünk kell a szocialista demokratizmust, ez rendszerünk fejlettségi szintjének lényeges mértéke.

Fellépünk azok ellen, akik a szocialista demokráciát polgári demokratizmusra szűkítik, mert történelmi tapasztalat és igazság, hogy *a szocializmust kell erősíteni a demokratizmus által, nem pedig a polgári demokratizmust a szocializmus ellenében*. Amint erről Lukács György igaz és szemléletes

szavakkal szól: aki a szocialista demokrácia fogatékosságait polgári demokráciával kívánja orvosolni, az olyan, mint aki az influenzát rákvírusokkal akarja gyógyítani.

Elutasítjuk azoknak az álláspontját is, akik ma a szocialista demokratizmus növelését a proletárdiktatúra, a néphatalom, a munkáshatalom fellazításának tekintik. Akik népi rendszerünket féltik frissítő erejétől, akik újrafelejtik, hogy *a szocialista hatalom azért erős, mert támogatója az egész nép.*

Nem engedhetjük meg azt sem, hogy bárki is *felcserélje a demokráciát és az anarchiát.* Az anarchia bajkeverő hívei nagy energiát fordítanak nézeteik terjesztésére a kulturális életben és a fiatalok, különösen a fiatal értelmiségiek körében. Az ilyen törekvések sem fenyegetik társadalmi rendünk stabilitását, de hatást gyakorolhatnak egyes fiatalokra, kitérők kanyaraival, zsákutcás megtorpanásokkal lassítják, hogy rátaláljanak életük értelmére, hivatásukra.

Értjük és még jobban meg kell értenünk, hogy miért hatolhatnak be a demokratizmust félremagyarázó anarchikus nézetek az ifjúság soraiba. Tudjuk, a fejlődés valóban vet fel *nehezen érthető, illetve még megválaszolatlan kérdéseket* is. Ha ezeket üres frázisokkal, moralizálással akarjuk „elintézni”, az elbizonytalanodást és a kiábrándultságot erősítjük. Még inkább figyelembe kell vennünk, hogy népünk gyorsan változó új helyzete, az életkörülmények javulása a régiek mellett a kispolgári nézetek és „ideálok” új formáit hozhatja felszínre, s ha mi ezekről nem tudunk felkészülten párbeszédet folytatni a cselekvésre vágyó, kérdező emberekkel, különösen a fiatalokkal, ha nem tudjuk együtt keresni velük a választ és ezt közös cse-

lekvéssé változtatni, akkor megjelenik a cinizmus, sőt a nihilizmus, hódíthat az anarchista magatartás.

A fiatalok – érthetően – türelmetlenek. A szocializmus távlati, csak évtizedek alatt elérhető céljait olykor már a jelentől kérik számon. Türelmetlenek, ami nem baj, ha némelyek ezért nem mondanának le a küzdelemről, mert nem értik, hogy néhány év múlva már csak *önmaguktól kérhetik számon* saját jelenük valóságát. A mi hibánk, ha problémátlannak látják, és munkájuk, küzdelmük nélkül képzelik megvalósíthatónak a szocialista társadalmat. Az őszinte és sokoldalú, állandó párbeszédet kívánó szocialista demokratizmus egyik feltétele és nagy próbája annak megértése, hogy a *szocializmus* eleven folyamat, *nem befejezett mű*, továbbformálása az ő eszükön, szenvedélyükön, állhatatosságukon, két kezük munkáján múlik.

A szocialista folytonosság megőrzése nem azt jelenti, hogy munkánk változatlan, szolgálai követését várjuk a fiatal nemzedéktől. Azt akarjuk, hogy okuljanak történelmi tapasztalatainkból. Arra kell felkészítenünk őket, hogy képesek legyenek önállóan megoldani az előttük álló feladatokat. Ez a folytonosság reális jelentése ma az ő számukra is.

Művelődéspolitikánk irányelveiben 1958-ban úgy fogalmaztunk, hogy addig elért nagy eredményeink ellenére „*sokkal nagyobbak a még meg nem oldott feladatok; a felemelkedés útjának hosszabb és meredekebb része előttünk van*”. Ha ezt ma felidézzük, azt kell mondanunk, hogy bár az *előttünk álló út talán már nem olyan hosszú, s nem*

olyan meredek, mint volt, továbbra sincs simára kikövezve, és még tömérdek akadályt kell leküzdenünk, hogy a fejlett szocializmus követelte bonyolultabb feladatoknak eleget tegyünk. Minden bizonnyal így látják majd utódaink is, s mi csak azt kívánhatjuk, hogy ők magasabbra törjenek; folytatva, megőrizve, de meg is haladva azt a szintet, amit mi értünk el.

Kádár János múlt év őszi látogatása nyomán érzékelhetően megnőtt a francia közvélemény érdeklődése Magyarország, a magyarországi szocialista építőmunka iránt. Max Léon, a l'Humanité főmunkatársa ezért felkereste Aczél Györgyöt, az MSZMP Politikai Bizottságának tagját, miniszterelnök-helyettest, hogy válaszoljon néhány kérdésre.

– A történelem úgy hozta, hogy Magyarország egyetlen politikai párt irányításával vált szocialista országgá. Ugyanakkor a magyar társadalom etnikai, származási tekintetben, szociális összetételét, életmódját, vallási hovatartozását, filozófiai elképzeléseit stb. illetően többbretű. Hogyan lehet egy ilyen változatosság értékeit érvényesíteni a mai Magyarország viszonyai között, amikor ezt a változatosságot más, nem szocialista vagy szocialista társadalmakban a politikai pluralizmus révén tudják, vagy fogják tudni kifejezni?

„A mai szocialista Magyarország valóban a változatosság országa. Nálunk az élet sokszínű. Az, hogy egy ország a szocializmust egy vagy több pártot magába foglaló politikai rendszerrel építi,

* Válaszok a l'Humanité kérdéseire. Megjelent: l'Humanité, 1979. jan. 25. sz., magyarul Magyarország, 1979. febr. 4. sz.

mindig sajátosságaitól és történelmi fejlődésétől függ. Mi nem tekintjük az egypártrendszert a szocialista társadalom egyetlen lehetséges politikai formációjának.

Tévesnek és történelmietlennek tartjuk viszont, és ezért ellene vagyunk annak az elméletnek – amit egyébként társadalmi gyakorlatunk tényekkel cáfol meg –, hogy szocialista viszonyok között az egypártrendszer kizárja az igazi demokráciát, megakadályozza az ellentétes vélemények kifejeződését és a véleményszabadság megvalósulását. Ez ugyanis nem a pártok számától, hanem a politikai rendszer egészének működésétől és a hatalom természetétől függ. A szocialista demokrácia meglététől vagy hiányától, hiszen a mi felfogásunk szerint a demokráciát illetően az az alapvető, hogy milyen mértékben testesíti meg és szolgálja a nép hatalmát.

Magyarországon az egyre kiteljesedő, mind több erőfeszítést igénylő szocialista demokrácia a politikai, társadalmi és gazdasági élet nélkülözhetetlen tényezője. Fejlesztését állandó és soha be nem fejezett feladatnak tekintjük.

A szocializmusban az antagonisztikus osztályok megszűnnek, bár a régi osztálytagozódás maradványai még hosszú ideig fennmaradnak. Miközben egyre inkább elmosódnak a dolgozó osztályok és rétegek közötti különbségek, továbbra is léteznek érdekkülönbségek, sőt újak is születnek, pl. a nemzeti jövedelem elosztásakor, a bérek, az árak és az élet sok más területén, az egyén és a csoport, valamint mindezek és az egész társadalom között. De ezek az ellentétek feloldhatók. A mindennapi munka nélkülözhetetlen része ezek feltárása, egyeztetése és feloldása, s ezen az úton

a társadalmi érdek elsődlegességének biztosítása a cselekvésben.

A többpártrendszer a tőkésországokban kifejezhet objektív erőviszonyokat, de gyakran vagyunk tanúi olyan burzsoá politikai mechanizmusnak, amelyben a több párt inkább a valóságos érdekellettek elkendőzésének eszköze – egyetlen érdek, a burzsoá osztályérdek védelmében.

Magyarországon a párttestületeket kivéve nincs olyan állami vezető szerv vagy társadalmi szervezetet irányító közösség, amelyben a kommunisták mellett ne lennének pártonkívüliek is. A párttagok és a pártonkívüliek együtt valósítják meg az MSZMP irányvonalát. A párttagok ugyanakkor tájékoztatják a pártot annak az állami vagy társadalmi szervezetnek az érdekeiről és javaslatairól, amelyhez tartoznak. A párt nemcsak kikéri, hanem számításba is veszi az érdekeltek véleményét egy-egy fontos döntés előtt.

Más szavakkal, azt lehetne mondani, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt az ellenzék korrigáló szerepét is be kell hogy töltsen.

A párt a magyar társadalom szerves része; s bár a párt tagjai azonos világnézetet vallanak és azonos politikai célokat követnek – előfordulhat, hogy egyes konkrét kérdésekben különböző tapasztalataik, eltérő véleményeik vannak.

Nézeteit egyébként Magyarországon mindenki szabadon vallhatja. Igaz, nem tűrjük a háborús izgatást, sem a fasiszta és fajgyűlölő eszméket. De úgy gondoljuk, hogy saját magunk, népünk ellen vétkeznénk, ha nem figyelnénk olyan véleményekre, amelyek valódi társadalmi problémákat tárnak fel, még akkor is, ha csak részigazságot fejeznek ki.

Hozzáteszem még, hogy ami a különböző nézetek és vélemények figyelembevételét és hasznosítását illeti, még távolról sem lehetünk elégedettek. Éppen ezért ezt a kérdést nem tekintjük lezártnak. Meggyőződésünk, sőt történelmi tapasztalatunk, hogy véleményütköztetések nélkül nincs tudomány, nincs elmélet, nincs politika, nincs kulturális élet, nincs emberre szabott társadalmi gyakorlat. De ma már köztudomású, hogy az ideológiai és társadalmi vitákban nem az erőszak eszközeivel harcolunk a helytelen vagy hibás nézetek ellen. A demokráciájukkal olykor hivatkozó – és manipuláló – polgári társadalmak elmondhatják-e ugyanazt?

Természetesen nem képzeljük azt, hogy hamarosan eljutunk a szocialista demokrácia fejlődésének csúcsára, hiszen ennek a folyamatnak nincs és nem is lehet vége. A mi társadalmunk a bővülő és mélyülő szocialista demokrácia, az egyéni és közösségi szabadságjogok társadalma.

A népeknek a tények és a gyakorlat alapján kell ítélniük. Mind a mai napig a létező szocializmus az egyetlen tapasztalat, amelyet az emberek százmilliói a kapitalista elnyomás alóli igazi felszabadulásról szereztek.”

– Gyakran vádolják a szocializmust azzal, hogy szervezi az áruhiányt, hogy képtelen megtermelni és elosztani elegendő mennyiségben és minőségben a közfogyasztási és háztartásberendezési cikkeket. Időnként meg éppen azt vetik a szemére – ez jelenleg Magyarországgal kapcsolatban a helyzet –, hogy polgári értékeket „kultivál”, és hogy a lakosságnak a „Gazdagodjatok!” jelszót adja ki. A valóságban hogyan alakulnak Magyar-

országban a szocializmus közép- és hosszú távú céljai?

„Mire elérkezünk oda, hogy valamilyen új igényt társadalmi méretekben kielégíthetünk, már előttünk a frissen támadt igény. Kamasz ország vagyunk: az anyagi és szellemi javak ruháját minduntalan kinőjük, igényeink állandóan lehetőségeink előtt járnak. És nem is ringathatjuk magunkat abba az illúzióba, hogy átmeneti jelenségről van szó. Így lesz ez holnap is, holnapután is. Mert a szocializmus az egészséges elégedetlenség társadalma.

Nagyon messziről indultunk, hiszen a szocializmus nálunk is olyan országban valósul meg, amely egykor gazdaságilag elmaradott volt. A szocialista építés számára tehát súlyos tehertétel volt az elmaradottság. Ez a körülmény azonban rejtett magában bizonyos előnyt is. Például azt, hogy új társadalmi rendszert teremtvén, nemcsak lehetséges, hanem parancsolóan szükséges is volt a gazdasági és a társadalmi, az anyagi és a szellemi fejlődés egyidejű megvalósítása. Más szóval, gazdasági téren csak úgy és akkor tudtunk előbbre lépni, ha ugyanakkor közelítettünk társadalmi eszményeinkhez és többet tudtunk közkinccsé tenni a szellem, az emberi kultúra értékeiből. A gazdasági elmaradottság teljes és végleges leküzdésének kényszere, majd az újabb és újabb, s minőségileg mind magasabb rendű közösségi és egyéni igények jelentkezése – ha dolgunkat jól csináljuk – továbbra is az új társadalmi-gazdasági forma kialakításának mozgató ereje.

Egyet azonban biztosan tudunk. Azt, hogy a mi társadalmunkban az emberek döntő többsége a két-

ségtelenül meglevő gondjaink, problémáink és nehézségeink ellenére is jól érzi magát. Elsősorban azért, mert szabadon él, fokozatosan kibontakoztathatja személyiségét, alkotóképességét. Refrényszerűen vissza-visszatérő vádpont, hogy a szocialista társadalom a jellegtelen szürkeség, az uniformizáltság társadalma. Ezzel szemben a valóság az, hogy soha ennyi színes egyéniség nem élt, dolgozott, alkotott hazánkban, mint napjainkban. S megkockáztatom a kijelentést: azért, mert a szocialista országokban maga a rendszer alakít ki egyéniségeket. Létszükséglete ez. Kezdeményező, újat kereső és akaró egyéniségekre van szüksége, s nemcsak a pénzért dolgozókra.

Az állampolgáraink millióinak teljes emberré válásához mindinkább adottak a szabad művelődési, kulturálódási lehetőségek is. Mint ahogy társadalmi életútjukon sincsenek bezárva saját sorsukba vagy öröklött életpályák korlátai közé, éppen úgy a kultúra megismerésében sem szorulnak be otthonuk szűk falai vagy az országhatárok közé. Az elmúlt öt évben 5 millió magyar – azaz a lakosságnak csaknem fele – járt külföldön. Ily módon adott a lehetőség, hogy nemcsak a magyar, hanem az egész világ kulturális értékeinek javát megismerjék, gazdagodjanak általa.

És nemcsak a magyarok járhatnak szabadon a világban, hanem a világ is szabadon eljuthat Magyarországra. Nem is csupán annak a 18 millió külföldinek a közvetítésével, aki az elmúlt évben megfordult hazánkban. 1977-ben 468 idegen nyelvről fordított mű jelent meg magyar nyelven. Ezen belül franciából 36 fordítás volt, 1 837 000 példányban. Ugyanebben az évben 160 külföldi filmet mutattak be Magyarországon. 308

külföldi szerző művét állították színpadra, és még többet mutatott be a televízió és a rádió. Mi-nek nevezhetjük mindezt, ha nem az emberi szabadság egyik velejárójának?

Ami a jelent és kivált a jövőt illeti, valóban azt akarjuk, hogy népünk gazdagodjék, s hogy az egyének anyagi életkörülményei folyamatosan javuljanak. Ám gazdagodáson nem azt értjük, amit a burzsoázia – álszent módon – ránk olvas, nekünk tulajdonít. A mi jóléti modellünk az, hogy a gazdaság eredményei is a tartalmas emberi élet kibontakozását szolgálják. Ehhez feltétel a lét-biztonság, a mindenki számára biztosított munka. Magyarországon évtizedek óta megszűnt a munkanélküliség, a fiatalabb korosztályok számára ez már teljesen ismeretlen fogalom. Gondoskodunk az emberről, mind jobb lehetőséget teremtünk számá-ra a művelődéshez, a kultúra mai és évezredes kincsének birtokbavételéhez. A mi forradalmunk a »minden forradalma«, amely a társadalom egészé-nek megújítását, az ember megújódását célozza.”

– Nyugat-Európában sokat beszélnek integrá-cióról, konföderációról, szuverenitás átruházásáról. Az idei júniusi választások kapcsán némelyek az Európa Parlamentet a nemzetek felettség, ha nem éppen a nemzetek felolvasztása eszközévé szeretnék tenni. Ám Keleten szintén hangsúlyoz-zák a szocialista integráció, a nemzetközi munka-megosztás előnyeit. Magyarország tagja a KGST-nek és a Varsói Szerződésnek. Hogyan egyeztet-hető össze a közösséghez, a katonai tömbhöz tartozás a függetlenségre való törekvéssel? Mikor és hogyan lehetne feloldani ezt az ellentmondást?

„Azt valljuk, hogy miként a szocialista társadalmi közösséghez tartozás nem zárja ki – sőt feltételezi – az egyéniség megőrzését, ugyanúgy az internacionalizmus sem ellenpárja a nemzet szeretetének vagy az önállóságnak. Ebből logikusan következik, hogy egy ország része lehet a vele rokonelveket valló és érvényesítő országok közösségének, ugyanakkor megőrizheti szuverenitását és függetlenségét.

Immár 30 éve a többi KGST-tagországgal együttműködve építjük gazdaságunkat. Ez a szervezet kézzelfoghatóan igazolta előnyeit, szükségszerűségét.

Köztudott, hogy az integráció folyamata a gazdasági életben nemcsak a szocialista országokat jellemző jelenség. Csakhogy ez a folyamat két irányban ágazik el. A kapitalizmusban a monopóliumok, különösen a nagy nemzetközi monopóliumok az integrációt saját érdekeik szerint valószínűsítik meg. Természetükből következik, hogy céljuk hatalmuk kiterjesztése, a kizsákmányolás, a profit biztosítása. Ennek vannak politikai, külpolitikai, gazdasági és társadalmi következményei, amelyek veszélyeztetik, mert érdekeik alá rendelik a békét, a nemzeti függetlenséget, a demokráciát, a szabadságjogokat. A szocialista integráció viszont nem a termelőeszközök magántulajdonára, tehát nem a kizsákmányolásra épül. Alapvető vonása, hogy önálló független országok gazdasági erőfeszítéseit egyezteteti és egyesíti a közös érdekek alapján. Ez nem egyszerű folyamat, de csak így módon alakíthatók ki a megalapozott közös cselekvési programok. A KGST nyitott szervezet, és – ellentétben a Közös Piaccaal – nem hoz kötelező határozatokat. Még jellegzetesebb megkülönböztető

jegy, hogy mélységesen idegen tőle a diszkrimináció, aminek eszközével a Közös Piac országai minden különösebb fenntartás nélkül élnek.

A másik szövetségi dimenzió a Varsói Szerződés. Meggyőződéssel valljuk, hogy az a katonai szerződés jellegzetesen védelmi szövetség, a békét, a biztonságot szolgálja. Egész története az enyhülésért, a katonai enyhülés folyamatának kibontakoztatásáért tett erőfeszítések története. Minden törekvése azt célozza, hogy elérkezzünk abba a stádiumba, amikor már nincs szükség katonai szövetségekre, s a NATO megszüntével nincs szükség magára a Varsói Szerződésre sem. Számos javaslatot dolgoztunk ki, terjesztettünk elő e cél szellemében. Nem rajtunk múlik, hogy eddig sajnos még nem valósultak meg.

Ami mármost a függetlenséget illeti: nyilvánvaló, hogy bármilyen katonai vagy gazdasági szövetséghez tartozás csak akkor jelentené a függetlenség feladását, ha az a szövetség nem a benne részt vevők közös érdekein és egyenrangúságán alapszik. Ilyesmiről nálunk sem a KGST-ben, sem a Varsói Szerződésben szó sincs. A nyugati burzsoá körök nem szűnnek meg aggódni a magyar nép függetlenségéért, amelyet szerintük a magyar kommunista vezetők a Szovjetunió kezére játszottak. Titulálnak bennünket is csatlós államnak, kapcsolatainkat sommásan a gyarmattartó és a gyarmati sorban levő ország kapcsolataival azonosítják.

Ezzel szemben az igazság az, hogy a Szovjetunió léte és a magyar-szovjet barátság döntő tényezője annak, hogy az elmúlt három évtized a magyar nép történelmének legdinamikusabb és egyben legkiegyensúlyozottabb fejlődési korszaka. A

Szovjetuniótól nemcsak biztatást és együttérzést, hanem konkrét és önzetlen segítséget is kaptunk. Méghozzá olyan történelmi időszakban is, amikor neki magának is égető szüksége volt minden kopejkára, minden gramm gabonára és nyersanyagra.

A szocialista eszmék esküdt ellenségei sokszor feltették már a kérdést: mibe kerül nekünk a Szovjetunió »szolgálata«? Nos, az előbb felsorolt tények csattanós választ adnak az effajta álszent kérdésekre. Mi azonban visszakérdezhetünk: mibe kerülne a világnak, ha nem volna, ha nem létezne a Szovjetunió? Hány Chile volna? Hol volnának a harmadik világ független országai? Vajon beíródhatott volna az európai kontinens krónikájába az eddigi leghosszabb – immár 34 éves – béke periódusának története?

Ezt a történetet Európa és a világ népei együtt írják. Közös művünknek, a békének a jelenéről és jövőjéről is összefogva kell gondoskodnunk.

A szocialista Magyarországon minden embernek, párttagnak és pártonkívülinek személyes ügye a párt és a kormány békepolitikája: a békés egymás mellett élés elve és az enyhülés gyakorlata. Mert mindenki úgy érti, amint azt a fasiszták kezétől mártírhalált halt nagy költőnk, Radnóti Miklós írta: »jelt írt hazánkra . . . a béke ujja«.

Több felől – egy irányban*

– Nem egy formális interjú készítése a célom, szeretném megtudni, hogyan közelítik meg a problémákat Magyarországon. 1956 decemberében voltam itt, és szeretnék tanulni abból, ahogyan megoldották a problémákat. Nehezen sikerült idejönnöm, de fontos volt, hogy jöjjek, és lássam a stabilitás felé vezető utat, amelyen elindultak.

„Hogy a magyarországi fejlődést megérthessük, kicsit korábbról kell elindulnunk. Ha nekem kellene az Ön helyében cikket írnom Magyarországról, akkor – afféle publicisztikai fogásként – megírnám, milyen volt Magyarország 1945. február 7-én és milyen 1979. február 7-én.

1945. február 7-én fővárosunk pesti oldala felszabadult, Budán még német megszálló csapatok garázdálkodtak. A Dunántúl nagyobb része is a kezükön volt. Termelőapparátusa – amely a háború előtt hozzávetőleg Törökországgal és Görögországgal volt azonos szinten – kifosztva, lerombolva állt, gyárait nyugatra szállították. A fasiszta államapparátus részben már elmenekült az országból.

* Aczél György válaszai az új-delhi *Mainstream* című lap főszerkesztőjének, Nikhil Chakravartty kérdéseire. Megjelent: *A magyar perspektíva. A szocializmus építésének problémái.* *Mainstream*, 1979. márc. 17.; Az interjút a gyorsírási jegyzőkönyv alapján közöljük.

De nem is volna szükséges a lerombolt állapotból kiindulnunk. Kiindulhatnánk az utolsó békeév magyarországi termelési adataiból, összevetve azokat az akkor hasonló fejlettségű kapitalista országokéival, és azután összehasonlíthatnánk a mai Magyarország gazdasági és társadalmi fejlődésének adatait, tényeit ugyanezen tőkésországok mai helyzetével, gazdasági, kulturális, társadalmi paramétereivel.

A mai magyarországi állapotok ábrázolásához nem rossz publicisztikai fogás az sem, ha a burzsoá sajtó szidalmait vesszük elő. A Le Monde Diplomatique-től a New York Timesig »gulyás kommunizmussal«, »burzsoá arcú szocializmussal« vádolnak bennünket, mert a szocializmus az ő szemükben szegénység és elmaradottság. Ha tehát egy szocialista ország – rendszerének lényegéből adódóan – igyekszik mind nagyobb jólétet teremteni az egész társadalomnak, akkor azt eleve torzulásnak tüntetik fel. A mai magyar valóság ellentmond ennek a felfogásnak. Nálunk a szocializmus fejlődése a teljes létbiztonság és a nagyobb demokrácia mellett egyet jelent azzal is, hogy az emberek életét több anyagi érték és szellemi kincs teszi még tartalmasabbá. Vagy vegyük azt a »vádat«, hogy Magyarországon nincs igazi ellenzék. Nincs, mert nincs számottevő réteg, amely rendszerünk alapjaival, lényeges vonásaival és törekvéseivel ne értene egyet, s ne azonosulna vele.

Nehéz és bonyolult volt az út, amely 1945-től máig vezetett. Az ipar elmaradott, a mezőgazdaság fejletlen volt. Az utolsó békeév statisztikája szerint országunk mintegy tízmillió lakosának 52%-a paraszti munkából élt. 80 ezer körüli volt a diplomás értelmiségiek száma, ebből több mint 30

ezer az államapparátusban dolgozó, irányító munkát végző, a tradicionális, dzsentrirétegből kikerülő jogász. Magyarországot a hárommillió koldus országának hívták. Hárommillióan voltak azok a nincstelen magyar parasztok, akiknek vagy egyáltalán nem volt földjük – cselédek voltak –, vagy kicsiny földjük még a család szükségletét se teremtette meg.

Ilyen hátránnyal indulva jutottunk el oda, hogy országunkat a félf feudális, elmaradott agrárországból fejlett mezőgazdasággal rendelkező ipari országgá változtattuk. Nemzeti jövedelmünk jelenleg öt és félszerese, az ipari termelés több mint 12-szerese a háború előttinek. Korszakos lemaradást hoztunk be a mezőgazdaságban. Miközben az ott foglalkoztatottak száma a második világháború előtti 52%-ról 19,5%-ra csökkent, addig a magyar mezőgazdasági termelőszövetkezetek, állami gazdaságok az egy hektárra jutó átlaghozamokat – a harmincas évek átlagához viszonyítva – például búzából megháromszorozták, árpából több mint kétszeresére, kukoricából pedig két és félszeresére növelték. Az egy főre jutó fogyasztás több mint háromszor annyi, mint a második világháború előtti években.

S ha már a történelemnél tartunk, hadd emlékeztessenek arra, hogy Magyarországon 1918 októberében polgári demokratikus forradalom volt, amely megdöntötte a monarchista rendszert, kivívta az ország függetlenségét, állami önállóságát, véget vetett a Habsburg-dinasztia közel 400 éves uralmának, s polgári köztársaságot teremtett. Az új polgári köztársaság az antanthatalmak heves ellenállásába ütközött, nem számított az sem, hogy egy demokrata gróf, Károlyi Mihály volt a köztársaság elnöke. A külső megszorítások csak növelték a polgári

kormányzat belső csődjét, amely elvezetett a kormány felbomlásához és az ország proletariátusa meghódította a hatalmat, kikiáltotta a Tanácsköztársaságot. Akik azt mondják, hogy a szocializmus 1919-ben Magyarországra külső erővel jött, azokat nem árt arra emlékeztetni: a külső erő nem a Tanácsköztársaság létrejöttében, hanem leverésében játszott szerepet. A francia burzsoá köztársaság vezérkari tisztjeinek irányításával a román királyság, a csehszlovák polgári köztársaság csapatai, a francia szenegáli csapatok foglalták el Budapestet 1919 augusztusában. A magyar ellenforradalmi erők csak november 8-án mertek bevonulni Budapestre. A nemzetközi burzsoázia, amely nem szívesen látott volna nálunk még egy polgári köztársaságot sem; egy fasisztoid rendszert segített hatalomra. Mindennek szerves következménye volt, hogy 1919-ben lefejezték a magyar haladást. Tízezreket végeztek ki, börtönöztek be. Több mint százezer ember emigrált az országból. És a 25 éves antikommunista terror, uszítás után, 1945 őszén – a felszabadulás évében – a Magyar Kommunista Párt már 17%-ot szerzett a választásokon. Az előzmények után ez nem volt kevés. A magyar nép legaktívabb, legszervezettebb részét alkotta ez a 17%.

A burzsoázia előszeretettel azonosítja az 1949 után bekövetkező torzulásokat magával a szocialista rendszerrel. Ez azt jelentené, hogy az elért sikerek a torzulásoknak köszönhetőek. Ez abszurdum. A sikereket nem a torzulások miatt, hanem azok ellenére értük el. Azok ellenére hajtottuk végre az iparosítást, kezdtük megteremteni a modern mezőgazdaságot – amit minden fejlődésben elmaradott országnak meg kell csinálnia. Azonban egyáltalán nem mindegy, hogyan: tőkés vagy szocialista úton.

Marx igen érzékletesen írja le a polgárság kialakulását, az eredeti tőkefelhalmozást. Gyötrelmes folyamat ez. A tőkés hatalmakká vált országokban száz- és százezrek anyagi és fizikai kipusztítása, gyarmatbirodalmak kizsákmányolása jelezte a modern ipar és mezőgazdaság útvonalát; Magyarország – amely valamikor maga is szinte félgyarmati sorban volt – csak saját erejére és barátai, elsősorban a Szovjetunió segítségére támaszkodhatott, s mégis alapjaiban humánus módon oldotta meg ezt a feladatot. Rendkívül fontos elvi kérdés tehát, hogy az ország hallatlan és eredményes erőfeszítéseit elválasszuk attól, amit bűnöknek, hibáknak, torzulásoknak nevezünk. Ha ezek nem lettek volna, a fejlődés talán gyorsabb is, de biztosan harmonikusabb lett volna.

1945 után rendkívüli sikereket ért el az ország. Ezek a sikerek epikai hitelt adtak az akkori vezetésnek. A nép feltétlenül, mondhatni vakon hitt vezetőiben. Amikor csalódott, zavar és elkeseredés lett úrrá. S ez nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy 1956 bekövetkezzék.

1956 – amint ezt annak idején Ön is láthatta – tulajdonképpen egy történelmileg egyedülálló eset volt. Egy szocializmust építő ország tíz-egynéhány nap alatt eljutott a fasiszta ellenforradalom küszöbére. A burzsoá sajtó teli volt annak taglalásával, hogy a magyar nép kiábrándult a szocializmusból. Valójában szó sem volt erről. A magyar nép nem a szocializmusból, hanem csak a Rákosi-féle vezetésből ábrándult ki. Ennek a vezetésnek a hibáit, bűneit azonban nem mások, nem a burzsoázia, hanem a párt maga tárta fel. Mint ahogy maga tárta fel az 1956-os ellenforradalom okait is, és vonta le a megfelelő tanulságokat. Ezek mélyebb megérté-

séhez szükség van azonban a történet értésére. 1956-ban Magyarországon 12 nap alatt, de tulajdonképpen csak az utolsó néhány napban mintegy 70 párt alakult. A történelem eddigi tanulságai szerint, valahányszor valahol megbukott a proletárhatalom, mindig fasizmus, egy fasiszta rendszer felé tartó hatalom követte. Ha nem segítenek újra a szovjet csapatok, Magyarországon véres polgárháború lett volna. Bármennyire megzavarodott is a párt eszméit magáénak valló sok százezres tömeg a belső hibák, a saját morális lelkiismeretfurdalásai miatt, lassan magához tért, feltápászkodott volna, s akkor fegyveres harcot kezd a szocializmusért. Véres, hosszan tartó polgárháború lett volna. És ha csak a nyugati hatalmak kívülről be nem avatkoznak, e harcban is a szocializmus győzött volna. Ha elvállaljuk ezt az utat, a világ szemében talán egyszerűbb lenne a dolgunk. De a nép nem kísérleti alany. Nem tehetjük ki ilyen megpróbáltatásoknak.

Őn 1956-ban itt volt. Amennyiben 1957-ben is itt lett volna – mondjuk 1957. május elsején –, akkor személyesen is meggyőződhetett volna róla: ha nincsenek a szocializmusnak olyan mély gyökerei a magyar népben, akkor az ország nem lett volna képes a rendkívül gyors konszolidálódásra.

Mi az 1956-os események okait 1956 decemberében tömören és lényegre törően elemeztük. Akkori elemzésünket a történelem azóta egyértelműen igazolta.

Mit csináltunk tulajdonképpen? Engedve a helyzet kényszerének: minden kérdést újra végiggondoltunk. Kissé patetikusan szólva: az volt az álláspontunk, hogy megengedhetetlen a népből egy csepp felesleges vért, egy csepp felesleges könnyet, egy csepp felesleges verejtéket is kisajtolni. A közösségi

érdek szolgálatakor nagyobb figyelmet kell fordítanunk az egyéni sorsra, az egyén létérdekeire, önmaga harmonikus kibontakoztatására. Szakítottunk a Rákosi-féle vezetéssel, de folytattuk a szocialista építést a gazdaságban, a kultúrában, a tudományban. Úgy, hogy a marxizmus-leninizmus igazságai valóban, s nem önkényesen értelmezve-torzítva elméleti és gyakorlati munkánk irányt mutató elvei lettek, s az élet minden területén a sajátos magyar helyzetnek megfelelően alkalmaztuk.

Világszerte idézik Kádár elvtársnak azt a meghatározását: aki nincs ellenünk, az velünk van.

Tudtuk: akárhány párttag van is, a szocializmus építése nem lehet pusztán a párttagok ügye. Ha például elvárjuk egy pártonkívüli, vallásos katonától, hogy védje határainkat, akkor ennek az a feltétele, hogy a szocialista hazát, a szocializmust ő is a sajátjának érezze. Ennek megfelelően szabály az is nálunk, hogy pártonkívüli – pártfunkció kivételével – minden funkciót betölthet. Ezt elvi kérdésnek tekintjük, s ehhez szabjuk gyakorlatunkat.

A 22–23 év előtti nehéz időkben is, marxisták lévén, az ember legbensőbb tulajdonságaira gondolva is optimisták voltunk. Azt mondtuk, hogy az ember a szocializmus, a jó pártját fogja és erre bátran alapozhatjuk a munkánkat. 1957-ben Pécsen, a választókerületemben egy gyűlésen megkérdezték: »Mi a különbség Rákosiék és maguk között?« Nagyon egyszerű. Itt ül száz ember. Ha Rákosiék bejöttek volna ide, azt mondták volna: a száz ember közül háromról megbizonyosodott, hogy eddig becsületes volt, a többi 97 pedig potenciális gazember. Mi fordítva mondjuk: három eddig gazemberül viselkedett – de nagyon reméljük, hogy változtatni fog a magatartásán –, a többi 97-et viszont becsüle-

tes embernek kell tekinteni mindaddig, amíg mást nem bizonyít.

S hadd tegyek ehhez hozzá még valamit. Egy szinte jelképszerűen aktuális dolgot. 1956 decemберében feloszlattuk az Írószövetséget. Olyan éles konfliktusba kerültünk az írókkal, hogy néhányat közülük be kellett csukni. Másfél vagy két év múlva újra megalakítottuk az Írószövetséget. Kijöttek a börtönből az írók, és ők is tagjai lettek. Mármost néhány hete az egyik magyar »ellenzéki« Firenzében, az olaszok által rendezett »másképp gondolkodók« kongresszusán (köztünk legyen mondva, nagy számárság ez az elnevezés, hisz ahányan itt vagyunk, mi is annyféléképpen gondolkodunk a fő kérdésekben meglevő nézetazonosságon belül is, s azon túl is) azt mondta, hogy ennek a mi rendszerünknek a rosszaságára mi sem jellemzőbb, mint hogy az a Déry Tibor, akit börtönbe csukott, elsőnek ítélte el a Charta'77 szerzőit, és a rendszer híveként halt meg. Őszintén remélem, hogy mindig így fognak szidni bennünket.

Mi történt 1956 óta Magyarországon?

Nehézségekkel, gondokkal küzdve-megküzdve fejlődött az ország. S elérkezett fejlődésének egy új periódusába.

Végrehajtottuk a mezőgazdaság szocialista átszervezését – ami nehéz és bonyolult folyamat volt –, méghozzá úgy, hogy a termelés közben nem csökkent, sőt növekedett, s ma az ország mezőgazdasága egyes cikkek tekintetében világviszonylatban is az élmezőnyben van. És parasztságunk nemcsak jól termel, hanem jól is érzi magát a szocialista nagyüzemi gazdaságokban. Ma már ellenségeink között sincs senki, aki azt állítaná, hogy a magyar paraszt visszakívánná a magántulajdont. Pedig régebben

még a barátaink közül is sokan azt mondták, Magyarországon nem lehet szövetkezetet csinálni, mert a magyar paraszt alkatánál fogva individualista.

A helyzetünk lehetővé tette, hogy az úgynevezett kulákkérdést is a helyére tegyük. Szeretném egy ilyen elvi kérdésben érzékeltetni a gondolkodásunkat. 1958-ban a pártban sok elméleti ember már három napja vitatkozott azon, hogy igaz-e az a lenini jelszó: támaszkodni a szegényparasztra, szövetkezni a középparaszttal és harcolni a kulák ellen. Nem tudták dűlőre vinni a kérdést és megkérték Kádár elvtársat, hogy jöjjön be, hallgassa meg a vitát. Kádár elvtárs bement, meghallgatta a vitát, aztán egy kérdést tett fel: hol mondja azt Lenin, hogy támaszkodj a *volt* szegényparasztra, szövetkezz a *volt* középparaszttal, és harcolj a *volt* kulák ellen? 1958-ban ugyanis már csak múlt időben beszélhettünk a fenti kategóriákról.

Ha akkor dogmát csinálunk Lenin tanításából, s konstruálunk kulákat meg szegényparasztot, akkor nem tartana itt sem a mezőgazdaság, sem a parasztság, s nem értük volna el a társadalmi stabilitás mai szintjét.

És itt mindjárt hadd szögezem le: az egyik legnagyobb veszély, amely ma – és nemcsak ma – a világban jelentkezik, az a politikai szubjektivizmus. A hatalomért harcoló, s a már hatalmon levő pártokat egyaránt fenyegeti. Szubjektivista az, aki nem azt látja valóságnak, ami van, hanem amit látni szeretne: aki vágyálmait, téveszméit magyarázza bele a valóságba.”

– Olvastam a franciáknak adott interjúját a politikai szubjektivizmusról, és szeretnék egy kicsit több részletet hallani róla.

„Mostanában minden évben szükséges bizonyos árucikkek árának az emelése. Azt hiszem, s remélem, leváltanák azt, aki azt jelentené, hogy az emberek örülnek az áremelkedésnek. Az ötvenes évek elején az akkori vezetésnek efféléket jelentettek. Mondok egy konkrét példát. Abban az időben egy ideig szokásos volt 13. havi fizetést osztani. 1949-ben az állt az újságban, hogy a magyar munkásszövetegység undorral utasítja vissza a karácsonykor felajánlott dupla fizetést. És sok-sok hasonló példát tudnék sorolni, amikor a szubjektivizmus – elképzelései helyességének, önmaga tökéletességének igazolására – fehérre színezi a feketét. Ez ma is, mindig is veszély a politikában. Ha nem látjuk – akár mert nem akarjuk, akár mert nem tudjuk látni – a realitásokat, akkor nem tudjuk kitűzni, mit kellene tenni, és nem tudjuk megcsinálni azt, amit lehet.”

– Végeredményben mi a gyökere a politikai szubjektivizmusnak politikailag értelmes emberek körében?

„Mint mondtam: a szubjektivizmus akkor jelentkezik, ha az ember a vágyait valóságnak képzei el. Erre – talán – minden ember hajlamos, akár bocsánatos bűnnek is tekinthetnénk. De ha nincs kontrollja, veszélyes lehet. Különösen akkor, ha a hatalom birtokosai, képviselői veszítik el a kontrollt és az önkontrollt.

Az Ön baráti köre biztosan szeretné, ha Indiában szocializmus lenne. Hogy ennek milyenek a reális esélyei, hány embert tudott ez az eszme meggyőzni, az mondjuk egy választáson kiderülhet. Az Önök számára ez adhat képet a realitásokról, nem pedig a szűk körben kialakult vágyálmok.

Az illegalitás körülményei közt, mondjuk egy tüntetésen, annyi ember vesz részt, ahányat meg tudtunk győzni. A tüntetés: józanító kontroll. Egy hatalmon levő pártnak is kontrollra van szüksége.”

– De azért a hatalmon nem levő pártok is áldozatul eshetnek a politikai szubjektivizmusnak.

„Igen. De az ő kontrolljuk nagyobb.”

– Nem gondolja, hogy egyes hatalmon nem levő pártok ma is valóságnak látják az álmaikat?

„De igen, sőt az illegalitásban is van ilyen veszély. Mi is elhitettük magunkkal az 1920–1930-as években, hogy forradalmi helyzet van, valójában nem volt.

De az is előfordul, hogy egy pártban elvont vitát kezdenek: mit, hogy csinálnak, ha majd hatalomra kerülnek. Erről az alapról – tehát elképzeléseik alapján – kritizálnak bennünket, hogy mi mit csinálunk rosszul. A kritika ellen nincs kifogásunk. De az ilyen módszer szubjektivista, önmagukat csapják be.

Egy marxista pártnak kötelessége a jövőről gondolkodnia. De ugyanúgy kötelessége számolni a reális lehetőséggel. Avval is például, hogy a burzsoázia – sajnos – még sose adta át önként a hatalmat. Három történelmi példát mondok: a Magyar Tanácsköztársaság, a Spanyol Köztársaság és Chile. Az első kettőt katonai intervenció, a harmadikat kívülről is támogatott, véres katonai puccs döntötte meg. És mindhármát gyilkos fasiszta diktatúra váltotta fel. Nagyon remélem, hogy a jövőben ez másképp lesz. De végzetes szubjektivizmus úgy kalkulálni, hogy a burzsoázia már kalapálja azt az ezüstitálcát, amin – egy esetleges választási győze-

lem esetén – majd átnyújtja a hatalom kulcsát a szocializmus erőinek.”

– Mi figyeljük a világban azokat a nagy országokat, amelyekben szocializmus van, amelyek a világ menetét alapjában véve meghatározzák. Úgy érezzük, le lehet rövidíteni nálunk a szocializmus-hoz vezető utat, és megspórolhatunk magunknak olyan erőfeszítéseket, amelyeket a többi országnak korábban meg kellett tennie.

„Meggyőződésemm, hogy az utakat a tapasztalatok alapján rövidíteni lehet. De ahhoz kritikusan kell mérlegelni a tapasztalatokat. Ismert dologra hivatkozom: Lenin levelére a Kaukázuson túli köztársaságokhoz.

Mi magunk is folyamatosan elemezzük történelmi utunk tapasztalatait. S mindig hazánk mai realitásaiból indulunk ki, amelyek közül jó néhányat bizonyára Ön is megfigyelt. Így például azt, hogy Magyarország új helyzetben van. Közepesen fejlett országból a gazdaságilag fejlett országok sorába készül felzárkózni. Ebben is, és sok más tekintetben is új feladatok előtt állunk. Minden eddigi korszakra voltak eligazító tapasztalatok. A szocialista országok többsége most olyan korszakba jutott, amikor már nincsenek ilyen tapasztalatok.

Bennünket hosszú ideig az foglalkoztatott – gondolom, ma még Indiában is ilyen a helyzet –, hogy az embereknek legyen ennivalójuk, legyen fedél a fejük fölött, legyen az időjárásnak megfelelő öltözkűk. Ezen az úton ma már messzire jutottunk. A mai teendők sokkal bonyolultabbak. Azt lehet mondani: a korábbi korszak nehezebb volt, ez most bonyolultabb.

Ma Nyugaton nagy kampány folyik annak bizonygatására, hogy Magyarországon szegény emberek vannak. Ezt az egy főre jutó nemzeti jövedelem alapján bizonygatják. Ebben sincs persze igazuk, még akkor sem, ha ezen a téren is van jócskán tennivalónk. S van nálunk még cigánykérdés is. De csak olyan értelemben, hogy állandó lakóhelyet kell biztosítanunk számukra, rendszeres munkára kell szokniuk, előítéleteket kell leküzdenünk. Nem kevés a gondja a régebben és viszonylag még alacsony járadékkal nyugdíjba ment embereknek. S vannak nagycsaládosok, vagy a nem szakmunkások, akik nehezebben élnek, s helyzetük javítása gond. De az ő szegénységük olyan, hogy az – mondjuk – a Horthy-Magyarországon még tisztességes megélhetésnek számított volna.

Hadd mondjak egy példát. Budapesten nagy hősés volt. A rádió ötször bemondta, hogy hólapátolókat keresnek, nyolc órára 190 forintért. Ez 63 kiló kenyér ára. És alig néhányan jelentkeztek. Szóval a mai szegénység nem az, mint a régi. Ez nem csökkenti a benne élő ember keservét, és nem csökkenti a mi felelősségünket sem, de azért történelmi szemlélet nélkül nem lehet reálisan megítélni. Vagy egy másik példa. Súlyos a lakásgond. Ma hatszáz-ezer lakásigénylő van Magyarországon. Csak-hogy: az igénylők egy részének van lakása, de minőségileg jobbat, nagyobbakat akar. Egy mai család, ahol együtt lakik a szülő a felnőtt gyerekekkel, szinte ugyanolyan nehéznek érzi ezt a helyzetet, mint amilyen kínzóan érezték 40 évvel ezelőtt, ha az udvarba telepítették az öregeket vagy barlanglakásban laktak.

A szocialista társadalom az ínség megszüntetése, az alapvető emberi életszükségletek kielégítése után

minőségileg más feladatok előtt áll. A mai magyar életnek nincs egyetlen része, ahol ne jelentkeznének új problémák. Valamikor az volt a cél, hogy legyen elegendő munkahely, ma az, hogy ne legyen több munkahely, mint ahány munkaerő van az országban, de az tényleg munkahely és munkaerő legyen. Nem kisebb gondok ezek a régiéknél, de másfajta.

Az elmúlt pár évtized volt a magyar történelemben a legviharosabb társadalmi változások kora. Óriási mozgás volt a munkásosztályon belül, a parasztságon belül, a parasztságtól a munkásosztály felé, a parasztságtól és a munkásságtól az értelmiség felé. Ma a magyar családok mintegy 72%-a vegyes család, ahol munkások, parasztok, értelmiségiek élnek együtt. E hallatlanul dinamikus társadalmi mozgás összes problémája, a faluról városba kerülés, az életformaváltás ezernyi gondja-baja ellenére is azt lehetne mondani – ha mégoly paradoxonként hangzik is –, hogy a legviharosabb társadalmi változás e korszaka az egyén életében a legnagyobb stabilitást jelentette. Mert az egyéni lét korábbi súlyos gondjai megszűntek. Még a fogalmak is más értelmet nyernek. Ha ma azt a szót hallja egy fiatalember, hogy munkanélküli, akkor ezen nem azt érti, amit apái értettek, s amit ez a szó a tőkés társadalmakban jelent, hogy nincs állása, nincs munkája, hanem azt, hogy nem akar dolgozni.

Magyarország kis ország, de azért voltak és meg kellett szüntetni a regionális ellentéteket is. A társadalmi mobilitással együtt, a társadalmi igazságosság jegyében gondoskodnunk kellett – és kell továbbra is – arról, hogy a hátrányos helyzetű gyerekeknek a többiekével egyenlőbb esélyei legyenek a tanulásra, az érvényesülésre, képességeik kibontakoztatására. Újszükséglet- és igényrendszer van alakulóban, de itt

jelentkeznek veszélyek is – például a presztízs fogyasztás, a fogyasztás leszűkített értelmezése. Arra törekszünk, hogy az emberek teljes életet akarjanak élni, legyenek kulturális, közösségi igényeik, amiket a társadalom igyekezzék magas szinten kielégíteni. További lépéseket kellett tennünk – mert korántsem vagyunk még az út végén – a nők nemcsak jogi, hanem mind teljesebb társadalmi egyenlőségének a megvalósítására.

Bekövetkezett egy generációváltás is Magyarországon. A kapitalizmus a ma élő lakosság többsége számára történelem. Már 1956 is történelem. A társadalom, a gazdaság vezető posztjait is mindinkább az új, már a szocializmusban született, illetve nevelkedett emberek foglalják el.

Kölcsönös erőfeszítések alapján megváltozott a Magyar Népköztársaság viszonya az egyházakkal, ami, köztünk legyen mondva, eléggé irritálja a nemzetközi burzsoáziát. A magyar állam és az egyházak viszonya ma rendezett és harmonikus. Egyházpolitikánk alapja az, hogy a vallásos ember a Magyar Népköztársaság egyenjogú állampolgára, akit megillet a szabad vallásgyakorlás joga is. Ebből kiindulva a hívő tömegekhez fűződő kapcsolatok építésében nem azt helyezzük előbbre, ami ideológiánkban különböző, ami elválaszt bennünket. Hanem azt, ami politikai törekvéseinkben, érdekeinkben közös, tehát ami összeköti a hívőt és a materialistát: a békés építőmunkát, a nép felemelkedésének, anyagi és szellemi gyarapításának szolgálatát. E tekintetben az egyházak vezetői és papsága – felismerve a társadalmi változások realitását, azok valódi értékét – becsületesen együttműködnek az állammal, s erre buzdítják a hívőket is.

Mindez, amit elmondtam, még korántsem teljes

listája új helyzetünk jellemzőinek, mai teendőinknek. Meg kell küzdenünk a szocializmusban is létező, régről örökölt vagy menet közben keletkező ellentmondások egész sorával. Például azzal, hogy a szocializmus, amely felemel, megbecsül, terjeszt minden értéket, ezzel együtt a művészetekben, a kultúrában, a tudományban olykor eltartja a kevésbé értékeset, sőt az értéktelent is.”

– Úgy is lehetne ezt fogalmazni, hogy a természetes kiválasztódás alapján nem feltétlenül az értékek kerülnek felszínre?

„A kevésbé értékesek a művészetekben, a kultúrában, a tudományban sokkal inkább feltűnnek, mint másutt.

Új jelenség, hogy az ínség társadalmát magunk mögött hagyva, a tárgyak az életnek nem eszközüvé, hanem céljává válhatnak. A kispolgáriasodás veszélye ez, azaz az értékvesztés veszélye.

Egész sor olyan problémával találkoztunk, amelyeket nem lehetett eléggé előre látni. Dinamikus, bizonyos értelemben korszakváltásban levő társadalom a miénk. Úgy jelöljük ezt: a fejlett szocializmust építjük. Ez nemcsak gazdasági, nemcsak technikai fejlettségi szintet jelent, hanem mélységes társadalmi-emberi tartalma van, legalábbis alakulófélben. Hogyan élünk? Miért élünk? – kérdezzük a Miből élünk? mellett. Ezek az ember igazán nagy, igazán emberi kérdései. És miután nem tudunk semmiféle kommunista túlvilágot ígérni, itt a földön alakítjuk a választ: a valóban emberi életet.

Voltam tavaly egy szövetkezetben. Találkoztam kilencven-egynéhány mezőgazdasági cselédből vagy cselédek gyerekeiből lett agrárértelmiséggel. Be-

szélgetés közben gondolkodtam: nem tudom, boldogabbak-e ezek az emberek, hogy már nem mechanikus szolgamunkát végző cselédek, hanem sok mindenért tartoznak felelősséggel, olykor országos gondok terhét viselik a vállukon. Nem tudom, boldogabbnak érzik-e magukat. De azt tudom, hogy ma több jön ki a bennük levő képességből, több értelme van az életüknek, munkájuknak.”

– A Max Leonnak adott interjában vannak a frizsider-szocializmusra vonatkozó utalások. Ez sajátos gond, sajátos ellentmondásként jelentkezik. A kevésbé fejlett szocialista és kommunista baloldali pártoknál, a szegényebb országokban, persze, más gondok, más ellentmondások adódnak.

„A frizsider-szocializmus mint kifejezés és mint aggály nem ismeretlen a szocializmust építő országokban sem. Nálunk első ízben egyik nagyra becsült népi írónk vetette fel, azt írva: ha Magyarországon frizsidert vesznek az emberek, akkor elpuhulnak, megszűnnek forradalmárnak lenni, individualistákká válnak. Ma a családok több mint 80%-ának frizsiderje van, és ettől nem lettek kispolgárok. A frizsider nem több egyszerű eszköznél, amely könnyebbé teszi az emberek életét.

A burzsoázia előszeretettel azonosítja a szocializmust az ínséggel, a létfenntartás minimumával. És ennek a téveszmének nemcsak a burzsoá részről vannak hívei. Tény – mint ahogy mondtam már –, a jobb, kényelmesebb, civilizáltabb eszközök megszerzésének a lehetősége problémákat is rejt magában. De a problémák legfőbb ellenszere, hogy ezek az eszközök ne legyenek elérhetetlenek. Amíg kevés a frizsider, addig a birtoklása bizonyos privi-

legizáltságot jelentett. Ha már a családok óriási többsége számára hozzáférhető, akkor ez a veszély megszűnik. A frizsidernek csak egy hátulütője van: drágítja az életet. A legolcsóbb az, ha az ember kútban hűti a dinnyét, bár nem tudom, Önök-nél is szokás-e ez. A jégszekrény drágább, a frizsider még drágább. Tulajdonképpen minél kényelmesebbé, minél civilizáltabbá tesszük az emberek életét, annál többet kötünk le ezzel a jövedelmükből.

Nem könnyű megválaszolni a kérdést: milyen legyen a szocialista társadalomban a jólét, milyen fogyasztási modellt, milyen életmódot tekintünk eszményinek és követendőnek? Mi legyen a mérce: talán a fogyasztói társadalom, vagy a fogyasztás növekedését mesterségesen visszaszorító aszkétizmus? A szocialista életmódnak megfelelő szükségletkultúra kialakítása fejlődésünk egyik központi, ugyanakkor nehezen megoldható feladata. A jövedelmek, az életszínvonal jelentős emelkedése, az új fogyasztási eszközök és szükségletek megjelenése – akkor, amikor a szükséglet szerinti elosztás még csak távlat, s magatartásunk is magán viseli az osztálytársadalmak foltjait – magával hozta, hogy reprodukálódnak a múlt formái, az önzés; ez határozza meg sokaknak a javakhoz, a tulajdonhoz, a fogyasztáshoz való szubjektív viszonyát.

Rövid és hosszú távú terveink, társadalompolitikai törekvéseink az emberi kiteljesedést szolgálják. Azokat a feladatokat tartjuk a legfontosabbaknak, amelyek az ország, a nép anyagi és szellemi felemelkedését, az állampolgárok szociális és jogbiztonságát, az emberi méltóság teljesebb tiszteletben tartását, a szocialista humánus kiteljesítését, az ország szilárd és kiegyensúlyozott belpolitikai helyzetét szolgálják. Ebből világosan kitűnik, hogy az

élet minőségi javulását nem kizárólag anyagiakkal kívánjuk biztosítani, hanem a munkában, a szabad időben, az egész emberi életben testet öltő szellemi értékekkel is. Egy percre sem szabad elfelejteni, hogy mennyivel nehezebb az ország minden lakosának és nemcsak egy szűk rétegnek jólétet teremteni.”

– Ön szerint a szocialista társadalmon belül milyen konkrét ellentmondások adódnak a gazdasági törekvésekből?

„Elsősorban az, hogy az élet kényelmesebbé, szebbé, gazdagabbá tételének eszközei egyes emberek számára az élet céljává változhatnak. Ebben az esetben valaki nem azért vesz magának autót, hogy kényelmesebben közlekedhessen, hogy többet lásson az országból, a világból, hanem azért, mert – az »státusszimbólum«. És számára életcélá válhat, hogy autója legyen. Az efféle gondolkodásmódot a polgárságtól vettük át: »van valamim – vagyok valaki«. Azt hiszem, minden országban számolni kell azzal a veszéllyel, hogy a hatalomra kerülő munkásosztály, parasztság egy idő után átvesz bizonyos rossz szokásokat a megdöntött kizsákmányoló osztályoktól. Például a parvenü polgároktól. Sok országban jártam, de Indiában még nem. Ha eljutnék Önökhöz, bizonyára én is találkoznék olyanokkal, akik az angol gyarmatosítók életvitelét próbálják utánozni.”

– A szocializmusban milyen lépések vezetnek egy új értékrendszer kialakításához?

„Nehéz és bonyolult korszakban élünk. Olyanban, amikor a régi korszakok valódi értékeit integráló,

de alapvetően mégis számos vonatkozásában újfajta értékrendszernek kell kialakulnia. Vannak az emberiségnek olyan általános emberi, erkölcsi értékei, amelyek az osztálytársadalomban tömegméretekben soha nem valósulnak meg.

A múltban, a dzsentrivilágban volt például valami pejoratív kicsengése, mellékszöngéje a munkának; nem volt szokás nálunk dicsekedni a munkától kérges tenyérrel. A megítélés azonban nagyot változott. Olyannyira, hogy ma már, ha bemegy az ember egy üzletbe, tapasztalhatja, hogy egyik-másik eladó túlságosan is magabiztosan, sőt fölényesen bánik a vevővel, mert hiszen az eladó – dolgozó. Ugyanez érzékelhető másutt is, mondjuk a tömegközlekedési eszközökön, ahol a sofőr, a vezető viselkedik így, mert ő a dolgozó. Mintha a vásárló, az utas nem lenne dolgozó...

Tréfásan azt lehetne mondani, hogy Magyarországon ma több a karrierre törekvő ember, mint volt régebben. Több ugyanis a lehetőség az előmenetelre, arra, hogy valaki „karriert” csináljon. A század eleji Magyarországon még dicséretnek számított, ha egy fiatalemberre azt mondták, hogy karrierista. Hiszen a lányos szülők szájából ez azt jelentette, hogy ahhoz a fiatalemberhez szívesen férjhez adnák a lányukat. Ha viszont ma egy magyar állampolgárra valaki azt mondja, hogy karrierista, beperli érte becsületsértésért.

A fogalomrendszer változásai sok mindent elárulnak a társadalomról, csak hogy akik benne élnek, ezeket a változásokat nemigen veszik észre. Aki megpróbálna objektív képet alkotni Magyarország és egy hasonló színvonalon álló kapitalista ország állampolgárainak nézeteiről, jelentős eltéréseket találna. Egyszerűen abból adódóan, hogy az álta-

lános emberi, erkölcsi értékek más-más mértékben váltak tömegessé. De lenne eltérés abban is, hogy miért szégyellik magukat, mire büszkék, mivel dicsekszenek az emberek nálunk, s mivel a kapitalista országokban.

Néhány évvel ezelőtt egyszer megkérdezték tőlem, mit jelent az a szó, hogy »hozomány«. Pedig annak idején a világ legtermészetesebb dolga volt nálunk is. A felszabadulás óta eltelt évtizedekben azonban a házasság intézménye nem az anyagi érdeken alapszik – ezt igen nagy jelentőségű eredménynek tekintjük –, következésképp ma már a hozomány nem játszik szerepet a párválasztásban. Hogy mennyire nem, azt az is jelzi, hogy maga a hozomány fogalma is kezd kiveszni a szóhasználatból, lám, a fiatalok egy része már nem is tudja, mit jelent.

Mai életünk jellegzetes közösségei azok a munkabrigádok, amelyek magasabb szocialista követelményeknek kívánnak eleget tenni a munkában, a tanulásban, az életben. Nos, ezek a szűkebb dolgozói kollektívák naplót vezetnek, s bejegyzik, ha színházban voltak, ha elolvastak egy-egy értékes irodalmi alkotást, ha meglátogatták, fölkeresték valamelyik beteg munkatársukat. Van ebben még sok formalizmus, de egyre nagyobb a közösségteremtő ereje. Mint ahogy ma még vannak, akik a legjobb könyvet is lakásdíszként vásárolják, de nincs messze az idő, amikor a formaságok mögül a valódi igények kerülnek előtérbe. Ha pedig valakinek továbbra is csak pusztá lakásdísz marad a jó könyv, lehet, hogy ő nem, de a gyereke már bizonyára belelapoz és elolvassa. S akik most még csak mintegy illendőségből járnak színházba, koncertekre, később a művészeteket valóban értő és befogadó közönséggé válhatnak.

Nemcsak rossz, hanem jó divatok is vannak. Jó dolog, ha egy országban divat olvasni, zenét hallgatni. Jó, ha divat emberségesnek lenni, a rászorulókat megsegíteni. Ezernyi mozaikból kerekedik ki a hiteles kép, amelyet egyébként mi magunk – szerencsére – mindig valamivel sötétebbnek látunk, mint azok, akik kívülről, nagyobb távolságból nézik. Szerencsére – mondom, mert az a rendjén való, hogy nekünk inkább a visszasságok ötljenek elsőként a szemünkbe, másoknak pedig az, amit már elértünk és megvalósítottunk.

Föl lehetne tenni nagyon leegyszerűsítve úgy is a kérdést, hogy jobbak-e ma Magyarországon az emberek, mint voltak negyven évvel ezelőtt. Egyenként szemügyre véve őket nehéz volna válaszolni rá. Ha azonban az emberek összességét nézem, én gondolkodás nélkül ünnepélyes igennel felelnék a kérdésre. Még akkor is, ha hosszan tudnám sorolni, hogy gondolkodásban, magatartásformában mi minden kivetnivalót érzünk és látunk még.”

– Az a tapasztalat, hogy a kapitalista országokban az „atomizált” családok szinte csak maguknak élnek, kevés a nagyobb közösséghez fűződő kapcsolatuk. Van ilyen probléma a szocializmusban is?

„Van, csak hogy a társadalom objektív mozgása, fejlődése, a közösségi érdekek elsőbbsége merőben más tendenciákat érvényesít. Igaz, ezek a tendenciák lassan, fokozatosan bontakoznak ki, hatásuk csak hosszabb időtávot áttekintve érzékelhető. Az emberek életének alakulása összekapcsolódik az ország egésze, azon belül a kisebb közösségek – a gyár, a vállalat, a termelőszövetkezet, a brigád – sorsának alakulásával. S maga ez a tény is fokozatosan, de

nem automatikusan, a kollektivitás, az együvé tartozás érzését és szemléletét erősíti.

Lejátszódnak ugyanakkor ezzel ellentétes hatású folyamatok. A jobb, gondtalanabb élet, az új lakás, a család gazdasági egységfunkciójának megszűnése, magával hozza a magányproblémát is. A létminimum biztosításaért küszködő gazdasági egységet alkotó családnak nincs depresszió-érzése, nem jut el odáig. Nálunk negyven évvel ezelőtt a családok nagy része, gyakran három-négy nemzedék cseléd-lakásokban vagy hatalmas bérkaszárnnyákban összecsúfolódva élt. Ilyen értelemben akkor nem létezett magány, amiről napjainkban már sokat cikkeznek újságjaink. Jómagam pozitívnak tartom, hogy írnak róla. Mert az elkülönülés, a befelé fordulás, az érzelmi ridegség ellen tudatosan kell föllépni és cselekedni. Azt hiszem azonban, hogy ezen a téren még csak a kezdet kezdeténél tartunk.

Összetettek, egymásnak ellentmondóak tehát a társadalmunkban lejátszódó folyamatok. Ellentmondás nélküli, idillikus fejlődés azonban nincs.”

– A kapitalista országokban a magányosság súlyosságát még fokozza a létbizonytalanság érzése. Önök erről hogyan gondolkodnak?

„Meggyőződésem, hogy az ember első és legalapvetőbb joga az élethez való jog. Ettől azonban nem lehet elválasztani a megélhetéshez való jogot. Nálunk – a kapitalista országokkal ellentétben – nincs létbizonytalanság, s ezt értékes, nagy eredménynek tartjuk. Számunkra hovatovább már az jelent gondot, hogy azok is teljes egzisztenciális biztonságban érzik magukat, akiknek pedig nem ártana egy kis bizonytalanság, mert félgőzzel dolgoz-

nak. Mind gyakrabban találkozunk viszont egy olyanfajta emberi problémával, ami 40 évvel ezelőtt egyáltalán nem létezett. Nálunk annakelőtte önmagában a nyugdíjas állás is sokaknak életcél volt, mert megélhetést ígért a munkaképes kor utáni évekre. Most az öregekről való intézményes gondoskodás fejlődésével párhuzamosan azok a belső konfliktusok sokasodnak, amelyeket az aktív munkából való kiválás, a munkahelyi kollektívától való elszakadás, a »hasznomat veszik, szükség van rám« érzés hiánya idéz elő. Nincs semmi olyan szándékunk, hogy a jelenlegi nyugdíjkorhatárt – ami nőknél 55, férfiaknál 60 év – fölemeljük. Ám, ha valamilyen közvéleménykutatást rendeznénk a nyugdíjjogosultak körében, bizonyos, hogy szép számmal lennének támogatói – kivált a szellemi foglalkozásúak, az értelmiségiek között – a korhatár fölemelésének. Ritkán kéri az idő előtti, korengedményes nyugdíjazást. Azzal viszont annál többen jelentkeznek, hogy szeretnék pár évvel későbbre halasztani a búcsút az aktív munkától. Még osztályvezető főorvosok és egyetemi tanárok is folyamodnak ezért, akik általában 65, illetve 70 éves korukig dolgoznak, ha erejük, egészségük engedi, s akarnak dolgozni. Pedig az ő esetükben az anyagi szempontok aligha játszanak szerepet, hiszen jövedelmük – és így nyugdíjuk is – jóval fölötte van az átlagnak. Más szóval: a hajdani megélhetési gondokat jellegükben új és más problémák váltják fel. Sokban nem hasonlítanak egymásra, de abban feltétlenül, hogy gondot, gyötrődést okozhatnak és okoznak az embernek.”

– Ön egyik írásában azt fejtegette, hogy embercentrikusabbá kell tenni a tárgyi szükségleteket.

„A szocializmus új igényeket ébresztő társadalom. De nem pusztán fogyasztói, hanem az emberhez méltó élet minden vonatkozásában jelentkező igényeket éleszt és növel fel. Hogy senki ne azért vegyen például egy festményt, mert az jó tőkebefektetés, hanem azért, mert gyönyörködteti. És ne presztizsokokból vegyen víkendházat. Hanem azért, mert ott jól érzi magát, pihen és felüdül. Humanizálnunk kell tehát a szükségleteket.”

– Más helyütt a kultúra érzelmi és intellektuális nyitottságáról írt.

„A legfejlettebb tőkésországokban az emberek többsége előtt elvileg nyitottak a kulturális lehetőségek, a gyakorlatban azonban nem juthatnak hozzájuk. Mi elvben tisztáztuk és kimondtuk, hogy a kultúra nem egyszerűen áru. A kultúrát az emberi önmegismerés és a világ megismerése nélkülözhetetlen értelmi és érzelmi eszközének tekintjük. Arra törekszünk, hogy növekedjék iránta az emberek igénye, fokozódjék a befogadóképesség.

Kodály Zoltán – aki zenepedagógusnak is igen nagy volt – fölismerte, hogy gyermekkorban voltaképp mindenki megtanítható a zene legalább passzív szeretetére. Szép és méltó feladatunknak tartjuk, hogy ezt a fölismerést a tömeges gyakorlat próbájával is igazoljuk. Akinek a zenei hallását nem fejlesztették ki, annak a világ egész zenekincse csak hangzavar. Célunk, hogy ezt a kincset milliók számára tegyük hozzáférhetővé. S a gyermekkorban kezdődő zenei neveléssel, szerény léptekkel ugyan, de ebbe az irányba haladunk.

A kulturális forradalom mindenekelőtt azt jelenti számunkra, hogy az emberiség történelme folyamán

először válik lehetővé, milliók részesedjenek a kultúrának azokban az értékeiben, amelyek ugyan korábban is megvoltak, léteztek, de csak kevesek számára. A felszabaduláskor szomorú örökséget vettünk át a Horthy-rendszertől. Országunk lakosságának közel egytizede se írni, se olvasni nem tudott. 1938-ban a gyermekek alig 34 %-a járt 16 éves koráig iskolába. Ha pusztán ezt vesszük is alapul, elképzelhető, mennyiben válhattak közkinccsé a kultúra értékei, milyen lehetőségei voltak országunk lakóinak a művelődésre. Az analfabétizmust felszámoltuk. Az általános iskola nyolc osztályát az iskolás korú fiatalok több mint 90 %-a elvégzi, és a végzetek 93 %-a középfokú tanintézetekben tanul tovább.

A magyar történelemben elsőként a szocialista építés körülményei között következik be a kulturális értékek „tömegfogyasztása” – tudatos társadalmi tevékenység eredményeként. A túltermelés veszélye nem fenyeget bennünket. Kétségtelen, hogy hosszú folyamat, míg a kultúra élvezetére megtaníthatjuk az embereket. Már csak azért is, mert az én nemzedékem – és néhány utánunk jövő korosztály – tagjainak többsége csak a fölszabadulás után kapta meg a megfelelő tanulás lehetőségét. A közigazgatást, a jogot, a közgazdaságtant, és szinte minden egyebet a napi munka mellett és után kellett megismernie, elsajátítania. És nem egyformán jutott erejük, hogy »zenefogyasztóvá« vagy »versfogyasztóvá« váljanak. A fejlődés kvalitatív korszakának feladatai közé tartozik, hogy az ilyen igényt mind szélesebb, mind tágabb körben ébresszük föl. Az embert minden kulturális értéket „fogyasztó” lénynek tartom. Szerintem semmi megbotránkoztató nincs abban, ha valaki mondjuk egyformán szereti

és élvezi Bartók zenéjét és a beat-muzsikát. Sokféle kell nyitottnak lenni – ezt azonban semmiféle kényszerrel nem lehet befolyásolni.”

– A kreativitás, a kulturális produktivitás szempontjából elmondható-e, hogy Magyarországon – mindannak alapján, ami rendelkezésre áll – jó regények, jó zeneművek születnek? Másképp fogalmazva: amikor a feudalizmust felváltotta a kapitalizmus, a művészetek reneszánsza következett be. Tapasztalható-e hasonló reneszánsz a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában?

„Erre nehéz egy-két mondatban válaszolni. Magyarországon jelentősen megnőtt az alkotás és az alkotók száma, roppant nagy mértékben növekedett a befogadói közeg is. Azt azonban nem állíthatjuk, hogy például a mai magyar költők feltétlenül jobbak, mint mondjuk a kapitalista időkben élt nagy költőink voltak. Mindenesetre jelenleg nálunk művészi érték üzleti vagy más okok miatt nem kallódik el. József Attilának »Nagyon fáj« című, utolsó versköteté életében 137 példányban fogyott el. Ma nála jóval gyengébb költők művei is tízezres példányszámban jelennek meg.

Nincs protokoll-listánk az alkotókról és az alkotásokról. Én soha nem is vállalkoznék efféle rangsorolásra. Legfeljebb azt tudnám megmondani, hogy én kit tartok nagy költőnek, nekem ki tetszik.

Volt olyan mechanikus szemlélet, amely szerint a szocializmus automatikusan nagyobb művészeket termel ki, mint a kapitalizmus. A szocializmus kedvez a művészet fejlődésének, a marxista világnézet pedig hozzásegít a valóság tisztább látásához

és megértéséhez. Mégsem gondolhatjuk, hogy a magasabb rendű világnézet automatikusan biztosítja nagy alkotások megszületését.

Nem tőlünk függ, mikor, mennyi rangos mű születik. Hiába ripakodnánk rá bármelyik alkotóra, hogy »holnap pedig alkoss remekművet«. A szubjektivizmusnak ez a nagyon rossz fajtája a szocializmus gyermekkorában létezett. Mi elsősorban azt tehetjük, hogy igyekszünk jó feltételeket teremteni az alkotáshoz. És ami igazi érték születik bárhol a világon – azt lehetőleg minél előbb, minél szélesebb tömegekhez juttatjuk el.”

– Mi az Ön véleménye a nemzetközi munkásmozgalom jelenlegi helyzetéről?

„Minőségileg új korszakba jutott a világ. A nemzetközi kommunista és munkásmozgalom ma már jelen van minden földrészen és a legkülönbözőbb társadalmi és gazdasági fejlettségi szinten álló országokban. Ez az új helyzet az internacionalizmussal szemben is új követelményeket támaszt.

Új jelenség, hogy a kommunista pártok, a munkáosztály pártjai a nemzetek pártjaivá lettek és ezáltal kettős a felelősségük. Felelősek az adott országért és felelősek a haladás ügyét szolgáló nemzetközi összefogásért. Hiszen a burzsoázia is rendkívül szoros nemzetközi összefonódásban harcol céljaiért.

S új helyzetet teremt a békés egymás mellett élés térhódítása is, amely másként jelentkezik egy tőkésországban küzdő forradalmi erő harcában és másként egy fejlett szocialista társadalmat építő ország politikájában. Az ebből adódó új kérdésre is új választ kell adnunk. Azt hiszem, hogy egy sor, a

nemzetközi kommunista mozgalmon belül fölmerülő probléma egy része az egyes pártok helyzetének objektív különbségeiből adódik.

Napjainkban a mozgalom számára a legnagyobb veszélyt a kommunista pártokban is fellelhető nacionalizmus jelenti. Ennek is legveszélyesebb formája a maoizmus, amely már nagyhatalmi sovinizmussá torzult. A burzsoázia jelenleg elsősorban a nacionalizmusra épít.

Az egymásnak ellentmondó folyamatok láttán tehát lehet nagyon pesszimista képet is rajzolni a világ mai állapotáról. Elég, ha Kínára és annak kambodzsai mesterkedéseire gondolunk. Ha viszont a fejlődés, a változások irányát és tendenciáját nézzük, azt, hogy fokozatosan hogyan vesztett és veszít teret a világban a burzsoázia, nos, akkor a problémák ellenére is optimizmusra biztat az élénk társulók kép. Gondoljunk például Iránra, amely eddig az Egyesült Államok egyik legszilárdabb bázisa volt. Vagy arra, hogy ma Afrika népeinek nehézségei, kínlódásai merőben mások, mint amit az afrikai gyarmatbirodalom korában kellett átélniük.

A világ egyidejűleg össze is szűkült és ki is tágult. Összeszűkült olyan értelemben, hogy 50–60 évvel ezelőtt pl. még milliókat lehetett büntetőexpedíciókkal a gyarmatokon elpusztítani, anélkül, hogy lényeges társadalmi erők tudták vagy akarták volna támogatni az elnyomottakat. S ezeket a bűnöket el lehetett leplezni, úgy, hogy késve vagy egyáltalán nem értesült róluk a világ. Ma már percek alatt megtudhatjuk az egyik földrészen, hogy mi történik a másikon. Ebben a „szűkebb világban” jobban hatnak egymásra az események, egyik kontinens sem él a többitől teljesen független életet. Mi itt, Európában érdekeltnek érezzük magunkat például abban,

hogy Ázsiában is békében és biztonságban éljenek a népek, gondolom, ez kölcsönös.

A világ kitágulását pedig úgy értelmezem, hogy kiszélesedett a spektrum, mindenekelőtt a társadalmi fejlődés színeképe. De gondolok arra is, hogy földgolyónkon együtt élnek a gyarmati sorból nem is olyan régen felszabadult népek, amelyek jó néhányra még a létminimummal sem rendelkezik és az urbanizációs, civilizációs ártalmakkal küszködő társadalmak. Azt nem mondhatjuk, hogy most csak az előbbiekkal, vagy csak az utóbbiakkal törődünk. Minden összetettségével, differenciáltságával együtt, a maga teljességében kell látnunk a képet. S azt is tudnunk kell, hogy ebben a megosztott világban, a termonukleáris fenyegetettség korában van egységes, közös felelősségünk is – magáért az emberiség léteért. E felelősségünk tudatában kell megakadályoznunk egy újabb világháborút, szélesítenünk az államok közötti mindenoldalú kapcsolatokat. Ezt szem előtt tartva harcolnunk kell az enyhülésért.

Ami pedig a világban végbemenő forradalmi folyamatokat illeti: meggyőződésünk, hogy a forradalom nem exportálható. Nem is akarjuk exportálni. De véget kell vetni az ellenforradalom jelenleg folyó exportjának is.

Egészében tehát az objektív helyzet önmagában is természetessé teszi a nemzetközi kommunista mozgalomban felvetődő kérdések különböző megközelítését. Ha Indiában élő kommunista lennének, nyilván más problémák is, és másként foglalkoztatnának, mint amilyenek itt és most foglalkoztatnak.

Szeretném azonban megjegyezni, hogy megítélésem szerint egy sor kérdésben a szubjektivizmus a viták forrása. Ennek számlájára írható a nemzet-

közi kommunista mozgalomban folyó modellvita is, amelynek kezdeményezői harcosan tiltakoznak a létező szocializmus modelljének szolgai másolása, mechanikus leutánczása ellen. De ezt az utánzást senki nem kéri, hirdeti vagy akarja. Mi természetesen meggyőződéssel képviseljük a magunk történelmi útját, mindenki számára hozzáférhetővé tesszük több évtizedes tapasztalatainkat, de senki számára sem adunk kész recepteket, még kevésbé kötelező modelleket. Minden egyes testvérpárt jogának és kötelességének tartjuk, hogy a marxizmus-leninizmus tanításait, a szocialista forradalom és építés általánosan érvényes törvényszerűségeit saját országa adottságainak, hagyományainak megfelelően, önállóan alkalmazza. De az is tény, hogy a létező szocializmus mind ez ideig az egyetlen tapasztalat arra, hogyan szabadulhat meg az emberiség a kizsákmányolástól.

Itt kerül szóba a múlthoz való viszony is. Jól ismert, hogy a burzsoázia mindent megtesz annak érdekében, hogy ne kelljen vállalnia a múltját. A szocializmust pedig bizonyos körök arra akarják rávenni, hogy kizárólag a múlt hibáival azonosuljon. Így természetesen elvész a lényeg: társadalmunk – sajnos nem akadálytalan, nem töretlen, de feltartóztathatatlan fejlődése.

Mindezzel együtt is meggyőződésem, hogy a nemzetközi munkásmozgalom ki fogja kovácsolni a maga egységét a leglényegesebb kérdésben, ami nélkülözhetetlen feltétele a békéért, a gyarmatosítás és az újgyarmatosítás ellen vívott harc sikerének. Hogy azután a kizsákmányolástól mentes új társadalmat itt egy, ott több párttal építik, az önmagában nem döntő kérdés. Számtalan változat lehetséges. Gondolom, nincs épeszű ember, aki felté-

telezné vagy elvárná, hogy a társadalmi haladásért azonos módon és formában cselekedjenek, harcoljanak Svédországban is és Mozambikban is. Semmi kétség, a világ országai nagyon sokféle módon fognak eljutni a szocializmushoz. Az egység azonban nélkülözhetetlen, hiszen a saját egységéért nagy erőfeszítéseket tevő kapitalista, imperialista világgal állunk szemben.

Azt tartom, hogy korunkban a kínai politika a legnagyobb ajándék, amit az imperializmus kaphatott. A haladás ügye sokkal előbbre tartana, ha a kínai vezetés nem olyan lenne, amilyen. Ideológiai tényezőként a maoizmus hatása csökkent. Politikai tényezőként azonban a legréakciósabb erőkkel is szövetkező Kína növekvő veszélyt jelent. De hát ezeket a folyamatokat is történelmi perspektívában kell szemlélnünk, annak biztos tudatában, hogy az objektív tényezők felül fognak kerekedni. S az összkép, az elmúlt két évtized története is azt dokumentálja, hogy nagyot változott, fejlődött a világ. Ma már három kontinensen él, létezik – még ha gondokkal küszködve is – szocialista ország, s a negyedik kontinensen is országok sora tör szocialista célok felé.

Számos ország követ szocialista orientációt. Úgy véljük, nem valamiféle harmadik társadalmi rendszerről, hanem sajátos, átmeneti állapotról van szó. Tudjuk, államosításokat hajtanak végre, gyengítik a külföldi tőke hatalmi pozícióit, korlátozzák a burzsoázia tevékenységét, fokozatosan meghonosítják a tervgazdálkodás elemeit. Hozzájuk fűződő viszonyunk több, mint a békés egymás mellett élés: egymást segítő kapcsolat fenntartására és fejlesztésére törekszünk.

Ma egyik fő feladatunk, hogy megtaláljuk a szo-

cialista építés általános törvényszerűségei és a nemzeti sajátosságok közötti legteljesebb összhangot. Nem nehéz megjósolni, hogy a nacionalizmus és az internacionalizmus harcának kérdései egyre inkább nagy világkérdésként kerülnek előtérbe. A reakció talán soha ilyen óriási erővel nem támadt a haladás, a kommunizmus ellen, mint most. Sok újat ugyan nem tudnak fölvonultatni ellenünk. Ha az ember fellapozza például a múlt századi angol munkásmozgalom történetét, meggyőződhet róla, hogy majdnem pontosan ugyanazok voltak a haladás eszméire szórt vádak és rágalmak, mint napjainkban: hazafiatlanság, az egyéniség kiölése, uniformizáció és sok egyéb szitok-átok. Az új ebben a harcban legfeljebb az, hogy nagyon differenciáltan folyik. Fölvonultatják ellenünk a tömegkommunikációban a legalpáríbb rágalmak, vagy a filozófia frontján a legrafináltabb ideológiai támadások eszköztárát. Ilyen széles fronton, ilyen hatalmas erővel tehát még sohasem támadtak bennünket. Ami tulajdonképp érthető is, hiszen ma már százmilliókra hatnak – közvetve vagy közvetlenül – a szocializmus eszméi. Hat évtizeddel ezelőtt a burzsoáziának nem volt szüksége arra, hogy ekkora erőket vonultasson föl ellenünk. Marx nevét születésétől 1917-ig nem írták le annyiszor a burzsoá sajtóban, mint ma egy hét alatt. Nem a burzsoázia ereje, hanem olykor saját hibánk és gyöngeségünk az oka, ha sokszor számunkra kedvezőtlen terepeken folyik a harc, ha sokszor defenzívába szorulunk, védekezünk. Változatlanul aktuális az európai kommunista és munkáspártok 1976-os berlini konferenciájának megállapítása az internacionalizmus fejlesztéséről, a kommunista és munkáspártok

elvtársi, önkéntes együttműködésének és szolidaritásának erősítéséről.”

— Szeretném, ha kicsit részletesebben kifejtené gondolatait a nacionalizmusról, amely különösen a még gyarmati sorban élő, de nemzeti büszkeségét híven őrző népekben könnyen fölszítható.

„Sajnos, fogalmi rendszerünk pontatlan, olykor az azonos szavak is más értelmet hordoznak. Nincsenek eléggé differenciált meghatározásaink olyan érzelmi állapotokra, mint a jogos nemzeti érzés, a nemzeti büszkeség, vagy másik oldalon, mint a nemzeti gyűlölködés, a gőg, más népek lenézése. S ezt a fogalmi tisztázatlanságot a történelem folyamán a burzsoázia mindig föl tudta használni a maga érdekeiben. Az évszázadokkal ezelőtt megfogalmazott mottó, az »oszd meg és uralkodj!«, napjaink megváltozott körülményei között is hatásos taktika és veszélyeztető a haladást. Hiba volna ezt a veszélyt lebecsülni. Ki hitte volna például, hogy azok, akik annyit szenvedtek a faji gőgtől, maguk is e torz eszme képviselőivé válhatnak. S nagyra értékeljük az arab nemzeti érzést, miközben látjuk, a reakciós arab nacionalizmus nélkül nem jöhetett volna létre Càmpe David.

Rosa Luxemburg, mint sokan mások, úgy vélte, hogy a szocialista forradalom automatikusan megoldja a nemzeti kérdést. Lenin tudta, hogy ez sem megy egy csapásra. Minden országban vannak például ma is kisebbségek, amelyek ellen fellobbantható a gyűlölet.

Bizonyosnak tartom, hogy a haza szeretetét senkiből sem lehet kiölni. A nemzetek léte nem taktika kérdése, a nemzetek még hosszú ideig fennma-

radnak. És ahogy a nemzeti lét elválaszthatatlan világunk lététől, a nemzeti érzés, a nemzeti hagyományok ápolása, sőt maga a nemzeti függetlenség megőrzése is elválaszthatatlan az internacionalizmustól. A kommunista pártoknak a saját munkáosztályuk és népük iránti felelőssége össze kell hogy kötődjék – mert csak így realizálódhat – a világ dolgozóinak, minden haladó mozgalomnak és valamennyi népnek a kölcsönös szolidaritásával a szabadságért és a függetlenség megszilárdításáért, a demokráciáért, a szocializmusért és a világbékéért folytatott küzdelemben. Nacionalizmussal csak ideig-óráig tartó sikereket lehet elérni, hosszabb távra szólóakat nem.”

— Néha úgy tűnik, fennáll a veszélye annak, hogy amikor a kínai vezetés hibáit emlegetjük, e hatalmas népet azonosítjuk a jelenlegi kínai vezetéssel. Önnek mi a véleménye erről?

„Én Brechtel értek egyet, aki azt mondta, hogy a népet nem lehet leváltani. A maoista ideológia, a kínai vezetés politikája nagy drámája a szocializmus ügyének, de legtragikusabb és legdrámaibb magának a kínai népnek.”

— Hogyan ítéli Ön meg Helsinki hatását?

„Ennek kapcsán két kérdéskört említek meg. Az egyik: nem jó az, ha a békés egymás mellett élés csak elvi dekrétum marad. Pozitív kihatása akkor érvényesül igazán, ha a világ mind nagyobb része érdekelt gyakorlati megvalósításában. Mi a kölcsönös előnyök alapján az ipari, a gazdasági, a kereskedelmi, a pénzügyi és egyéb kapcsolatok megte-

remtését, fejlesztését szorgalmazzuk. Tehát azt, hogy minél több ember legyen érdekelt a békében, a békés egymás mellett élésben. Mert ez utóbbi mást, többet jelent, mint egyszerűen háború nélküli életet.

A másik: Helsinki az egész világnak is történelmi tanulsággal szolgáló esemény volt. Példa arra, milyen tág határai vannak a különböző társadalmi rendszerű országok közötti együttműködésnek. De az is tény, hogy egymástól eltérő állásponton levő tőkés hatalmak vezetői is egy asztalhoz ültek le, és aláírták az ott elfogadott dokumentumot. Sajnos, azután bizonyos tőkés körök igyekeztek megrontani Helsinki szellemét, s a záróokmányra hivatkozva támadták azt. Helsinki szellemének és betűjének ellentmondva rágalmazták a szocializmust az emberi jogok védelme ürügyén. Pedig nekünk van igazán alapunk arra, hogy őket ezen a téren is bíráljuk. Mert nálunk – ha más módon és formában is – sokkal teljesebben érvényesül a demokratizmus, mint a kapitalizmusban. A burzsoá propaganda formailag azonos, de tartalmában alapvetően más fogalmakat – burzsoá parlamentarizmus, szocialista parlamentarizmus stb. – próbál közös nevezőre hozni. Pedig itt sem a forma, hanem a tartalom a lényeg. Az, hogy a szocialista vagy a kapitalista rendszer ad-e többet az embernek, az emberiségnek, hogy melyik rendszer tud választ adni a világ nagy sorskérdéseire, tud világos távlatokat nyújtani, fel-emelő célokat a ma és a holnap embere elé állítani. Mély meggyőződéselem, hogy az ilyen vitákban mi vagyunk fölényben. Az igaz tények és a meggyőző érvek a mi oldalunkra billentik a mérleget.”

Tartalom

Folytatás és megújulás	5
Eszméink érvényesítése	17
Angola a társadalmi haladás útján	31
Mindennapok és távlatok	41
A kor, amelyben élünk	71
Politika, művészet, alkotás	85
Egység – sokszínűség	121
Több felől – egy irányban	131

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Athenaeum Nyomda, 79.1037 – Budapest, 1979

Íves magasnyomás

Felelős vezető Soproni Béla vezérigazgató

A kötetet Szigeti Györgyné szerkesztette

A borító Szántó Tibor munkája

Műszaki vezető Mózes Tibor

Műszaki szerkesztő Székffy Gyula

Terjedelme 8,4 (A/5) ív

10,— Ft